

মনসা-কাব্য

(প্রথম খণ্ড)

মনকরী আৰু দুৰ্গাবরী

REFERENCE
Not to be lent out

সংগ্রাহক

শ্রীকালিৰাম মেধি

সম্পাদক

শ্রীবিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা

শ্রীসত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা

গুৱাহাটী : ১৯৫১

প্ৰকাশক
শ্ৰীহৰিনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা সাহিত্যবন্ধু
নলবাৰী

প্ৰথম তাৰুৱণ ১৯৫১

মূল্য ৪২ টকা

গৰাক্ষত্ৰ স. বক্ষিত

মুদ্ৰাকৰ
শ্ৰীবিমল কুমাৰ ব্যানাজ্জী
তাৰকনাথ প্ৰেছ
৯নং ম্যাডো লেন, কলিকতা—১

পোৰা ঠাই
দত্তবৰুৱা এণ্ড কোং
নলবাৰী, অসম ।

১। মনসা পূজাৰ চমু ইতিবৃত্ত

মনসাদেবীৰ পূজা আদিম সাপ পূজাৰে এক প্ৰকাৰ উন্নত অভিযুক্তি। সৌন্দৰ্য্যবোধ বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে মানুহে সাপৰ ভয়াবহ ৰূপক পূজা নকৰি সাপৰ অধিষ্ঠাত্ৰীদেবী এগৰাকী কল্পনা কৰি লয়। সৰ্প-ৰাজ্ঞী মনসাদেবীৰ উৎপত্তিৰ মূল হ'ল এয়ে। মানুহে ভয়ত ভঞ্জে আৰু অন্ধিত ভঞ্জে। সৰ্পপূজাৰ উৎপত্তি হয় প্ৰথমটো কাৰণৰ পৰা। সাপৰ বিছাত গতি, মাৰাত্মক দংশন, ইয়াৰ মোট পৰিবৰ্তন, ভূগৰ্ভত বসতি, অনাহাৰে বহুত দিন থাকিব পৰা শক্তি— এই সকলোৰে কাৰণে আদিম মানবে সাপক ভীতি-বিস্ময় চকুৰে চাইছিল আৰু অলৌকিক ক্ষমতাৰ অধিকাৰী বুলি ভাবিছিল। সৰ্পকুলক পূজা-অৰ্চনাৰ দ্বাৰা সম্ভষ্ট ৰাখিব পাৰিলে এহাতে যেনেকৈ অনিষ্টৰ পৰা ৰক্ষা পোৱাৰ পথ দেখিছিল, আনহাতে সৰ্পৰ অলৌকিক শক্তিৰ পৰা ৰক্ষণা লাভ কৰি ঐহিক সুখ সম্ভোগো লাভ কৰাও সম্ভৱ বুলি বিশ্বাস কৰিছিল। পৃথিবীৰ বহু দেশতেই সৰ্প পূজাৰ প্ৰচলন একালত নহয় একালত থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে, কালক্ৰমত উন্নত পৰ্য্যায়ৰ ধৰ্ম প্ৰবৰ্ত্তিত হোৱাৰ লগে লগে সৰ্পপূজা বহুতো ঠাইৰ পৰা আঁতৰি যায়। সৰ্পপূজা প্ৰচলিত থকা দেশ সমূহৰ ভিতৰত ভাৰতবৰ্ষতেই বিভিন্ন প্ৰকাৰ বৈচিত্ৰ্যময় সৰ্পপূজাৰ প্ৰচলন এতিয়াও জীৱিত ৰূপে আছে। পঞ্জাব, কাশ্মীৰ, দক্ষিণ ভাৰত, পূৰ্ব বঙ্গ আৰু অসমৰ পশ্চিমাঞ্চলত এতিয়াও সৰ্পৰ আকাৰতেই হওক বা দেবী প্ৰতিমাৰ ৰূপতেই হওক সৰ্পপূজাৰ প্ৰচলন আছে। ফাণ্ডছন চাহাবে তেখেতৰ Tree and Serpent Worship নামৰ গ্ৰন্থত তুৰাগীয় সকলে ভাৰতবৰ্ষত পোন প্ৰথমে সাপ পূজা প্ৰচলন কৰে বুলি মত দাঙি ধৰিছে। তেওঁৰ মতে বৈদিক আৰ্য্য সকল ভাৰতবৰ্ষত প্ৰবেশ কৰাৰ পূৰ্বেই তুৰাগীয় সকলে ভাৰতবৰ্ষত প্ৰবেশ কৰি সিদ্ধ উপত্যকাত বসতি কৰিবলৈ লয়। তুৰাগীয় সকলৰ মাজত জীৱ-জন্তু পূজা কৰা পদ্ধতি প্ৰচলিত আছিল। বৈদিক আৰ্য্যসকল ভাৰতবৰ্ষত সোমাই ক্ৰমান্বয়ে তুৰাগীয় সকলক দক্ষিণলৈ ঠেলি নিয়ে। ফাণ্ডছনৰ মতে ড্ৰাবিড়ী সকলেই উক্ত তুৰাগীয় সকলৰ বংশধৰ আৰু এই কাৰণেই দাক্ষিণাত্যত সৰ্পপূজাৰ অধিক প্ৰচলন।

ইলিয়ট স্মিথৰ মতে প্ৰাচীন মিছৰৰ পৰা ফিনিচীয় সকলে সৰ্পপূজা ভাৰতলৈ আমদানি কৰে আৰু ভাৰতৰ পৰা প্ৰশান্ত মহাসাগৰীয় দ্বীপ সমূহলৈ ই বিস্তৃতি লাভ কৰে। কোনো কোনো পণ্ডিতৰ মতে আকৌ সৰ্পপূজা ভাৰতলৈ কোনো জাতিয়ে আমদানি কৰি অনা পূজা নহয়; ই ভাৰতৰে নিজস্ব সৃষ্টি। ভাৰতবৰ্ষ নদ-নদী, বিল-খাল, হাবি-বননিৰে পৰিপূৰ্ণ গ্ৰীষ্ম প্ৰধান দেশ সকলো প্ৰকাৰ সাপৰ উৎপত্তি আৰু বসতিৰ কাৰণে ভাৰতৰ জলবায়ু বিশেষ উপযোগী। ভাৰতত যিমান প্ৰকাৰ সাপ দেখিবলৈ পোৱা যায় আন ক'তো ইমান বেছি সাপৰ প্ৰাধান্য দেখা নাযায়। গতিকে আদিম কালৰে পৰা ভাৰতবৰ্ষত মানুহে বিভিন্ন প্ৰকাৰ সাপৰ সংশ্ৰৱত আহিব লগা হোৱাত স্বাভাবিকতে সাপক ভয় আৰু শ্ৰদ্ধাৰ চকুৰে চাইছিল আৰু ফলত সৰ্পপূজা ভাৰততেই উদ্ভৱ হোৱাও একো অসম্ভৱ নহয়^২। জ্যোতিষী সকলতকৈও আগৰে পৰা ভাৰতত বসতি কৰা অষ্ট্ৰিক জাতিৰ মাজতো সাপ পূজা কৰা পদ্ধতি দেখা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে খাছীসকলৰ মাজত প্ৰচলিত 'খেন' নামৰ সৰ্পোৎসৱ উল্লেখ কৰিব পাৰি।

বৈদিক আৰ্যাসকলৰ মাজত সৰ্পপূজা প্ৰচলিত নাথাকিলেও তেওঁলোক সৰ্পপূজাৰ লগত সম্পূৰ্ণ অপৰিচিত নাছিল। অতি প্ৰাচীন বৈদিক সাহিত্যত অৱশ্যে সৰ্পপূজাৰ কোনো উল্লেখ নাই; কিন্তু পৰবৰ্তী বৈদিক সাহিত্যত বিশেষকৈ অথৰ্ব বেদত আৰু কোনো কোনো ব্ৰাহ্মণত 'সৰ্প-মন্ত্ৰ' পৰিদৃষ্ট হয়^৩। গৃহ-সূত্ৰত গাৰ্হস্থ্য বিধি নিৰ্দেশ প্ৰসঙ্গত সৰ্পপূজাৰ ব্যৱস্থা বিধিৰ বহল বিবৰণ আছে: আৰ্যাসকলৰ মাজত পোন প্ৰথম অৱস্থাত সৰ্পপূজা প্ৰচলিত নাছিল যদিও পাছলৈ আৰ্য্য-পূৰ্ব সৰ্প পূজকসকলৰ সংস্পৰ্শত আহি হয়তো সৰ্প পূজাকো তেওঁলোকৰ উপাসনা পদ্ধতিৰ একোণত ঠাই দিয়ে।

পৌৰাণিক আৰু বৌদ্ধ যুগত 'নাগ' নামেৰে এটা ক্ৰূৰ বুদ্ধি-বৃত্তি সম্পন্ন অথচ সৰ্পাকৃতি জাতিৰ বিবৰণ পোৱা যায়। ওল্ডহাম আৰ্দ্দি পণ্ডিতে মহাভাৰত

(২) Hasting's Encyclopaedia of Religion and Ethics, vol, II, P 412.

(৩) The Atharva Veda contains numerous charms against serpent, and a rite of propitiation on the full moon day of Margasirsa. In the 'Brahmans' Serpents as developed objects of cult occupy a prominent place : Ibid.

পুৰাণ আদিত বৰ্ণিত হোৱা উক্ত 'নাগ' সমূহক আৰ্য্য বিদ্বেশী অনাৰ্য্য সৰ্প পূজক এটা মনুষ্য জাতিয়েই বুলি কব খোজে। মহাভাৰতৰ আন্তিক পৰ্বত উক্ত নাগ জাতিৰ বিবৰণ বিশদভাৱে আছে। বৌদ্ধ গ্ৰন্থতো 'ইলাপত্ৰ'কে আদি কৰি কিছুমান নাগে বৌদ্ধ ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰাৰ উল্লেখ আছে। বোধহয় এই জাতিটোৱে সাপক টটেম (Totem) স্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰাৰ হেতু আৰু স্বভাৱতে তেওঁলোক ক্ৰম প্ৰকৃতিৰ হোৱাৰ কাৰণে নাগ বা সৰ্প নামেৰে অভিহিত হৈছিল। মহাভাৰত পুৰাণ আদিত বৰ্ণিত হোৱা উক্ত নাগ জাতিৰ ভিতৰত কোনো নাগক সম্পূৰ্ণ দেৱত প্ৰদান নকৰিলেও প্ৰায় দুই এজনক দেৱতাৰ সমকক্ষ স্বৰূপে বৰ্ণনা কৰিছে। বাসুকি আৰু অনন্তক এই প্ৰসঙ্গত বিশেষ ভাবে উল্লেখ কৰিব পাৰি। ভাৰতৰ উত্তৰ পশ্চিম অঞ্চলত বিশেষকৈ কুলু উপত্যকাত এতিয়াও বাসুকি সৰ্পক বিভিন্ন মন্দিৰত পূজা কৰা হয়^৪। অনন্ত আৰু বাসুকিয়ে এইদৰে পূজাস্থান লাভ কৰিলেও মহাভাৰত পুৰাণ বা বৌদ্ধ সাহিত্যত সৰ্পকুলৰ অধিষ্ঠানী স্বৰূপে কোনো পূজনীয়্য ঙ্গী দেৱতাৰ উল্লেখ নাই। মহাভাৰতত নাগকুলৰ মাতা কৰ্জ আৰু বাসুকি ভগিনী আন্তিক মাতা, জৰংকাৰীৰ বিৱৰণ আছে। কিন্তু এওঁলোক ক'তো পূজাৰ্থী হোৱা নাই; নাইবা পূজনীয়্য দেৱী স্বৰূপেও কল্পিত হোৱা নাই। বঙ্গদেশ আৰু অসমৰ মনসাদেৱীৰ ভাব বহুমানত জৰংকাৰী বা বৰ্জৰ উল্লেখযোগ্য প্ৰভাৱ নাই বৰং মনসাদেৱীৰ সৃষ্টিৰ মূল উৎস বিচাৰি অগ্ৰ স্থানলৈহে দৃষ্টি প্ৰসাৰ কৰিব লাগে।

তান্ত্ৰিক বৌদ্ধ সম্প্ৰদায়ৰ মাজত জাঙ্গুলী নামেৰে এগৰাকী সৰ্পদেৱীৰ বিবৰণ আছে। বৌদ্ধ তান্ত্ৰিক গ্ৰন্থ "সাধন-মালাত" জাঙ্গুলী দেৱীৰ পূজা প্ৰকৰণ আৰু ধ্যান পোৱা যায়। উক্ত গ্ৰন্থৰ ধ্যান মতে জাঙ্গুলী দেৱী : "সৰ্ব্ব শুক্লা, চতুৰ্ভুজা, একমুখা। শুক্ল-সৰ্প বিভূষিতা, বীণাপাণি, কোনো জন্তুৰ ওপৰত আসীনা। তেওঁ দুই হাতেৰে বীণাৰ সুব সাধন কৰিছে আৰু আন দুই হাতৰ এক হাতত সৰ্প, অগ্ৰ হাতত অভয় মুদ্ৰা।" এই জাঙ্গুলী দেৱীৰ প্ৰাচীনতা আৰু উৎপত্তিৰ স্থল বিচাৰ কৰি পণ্ডিতসকলে অথৰ্ব বেদত বৰ্ণিত হোৱা সৰ্প বিজ্ঞাৰিশাৰদা বিষহৰী কিৰাত কণ্ঠা ' আৰু সবস্বতীলৈ আৰ্জুলিয়ায়। অথৰ্ব বেদত উক্ত কিৰাত কণ্ঠা সৰ্পবিজ্ঞাৰিশাৰদা হলেও তেওঁৰ চৰিত্ৰত দেৱত

(৪) Indian Serpent Lore by Vogel

(৫) অথৰ্ব বেদ—১০।১২৪

আবোপ কৰা হোৱা নাই। অথৰ্ব বেদত আৰু পোৱা যায় যে বীণাপাণি
সবস্বতীৰ অশ্ব গুণৰ ভিতৰত তেওঁ বিষনাশিনীও। সবস্বতীৰ পৰবৰ্তী ধ্যান
কল্পনাত “সৰ্প বিষ নাশিনী” গুণটো পৰিত্যক্ত হ’ল। পণ্ডিতসকলৰ মতে অথৰ্ব
বেদোক্ত কিবাত বহু আৰু সবস্বতীয়েই সহযানী বৌদ্ধ সকলৰ হাতত
জাঙ্গুলী দেবীৰূপে পূজিতা হবলৈ ধৰে। এই জাঙ্গুলীয়ে/ পাছলৈ মনসালৈ
ৰূপান্তৰিত হয়। অৱশ্যে জাঙ্গুলীৰ পৰা মনসালৈ ৰূপান্তৰিত হওঁতে আৰু
কিছুমান প্ৰভাৱৰ মাজেদি যোৱাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। জাঙ্গুলীয়েই যথা ৰূপত
মনসালৈ ৰূপান্তৰিত হোৱা নাই। তাত্ত্বিক জাঙ্গুলীৰ লগত যে মনসা দেবীৰ
ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক সেই কথা বঙ্গদেশত প্ৰচলিত মনসা দেবীৰ নিম্নোক্ত ধ্যানটোৱেই
প্ৰমাণ দিয়ে—

কাস্ত্যা কাঞ্চণ সন্নিভাং সুবদনাং পদ্মাননাং শোভনাং ।
নাগৈশ্চৈ কৃতশেখবাং ফলীময়ীং দিব্যাজ বাগাঘিতাং ॥
চাৰ্ব্বঙ্গীং দধতীং প্ৰসাদমভয়ং নিতাং বৰাভ্যাং মুদা ।
বন্দে শঙ্কৰপুত্ৰিকা বিষহৰীং পদ্মোভবাং জাঙ্গুলীং ॥”

আনহাতে আকৌ মনসাদেবীৰ কিছু সাদৃশ্য সবস্বতীদেবীৰ লগতো যে আছে সেই
কথা অসমীয়া মনসা পূজা বিধিৰ পৰা হুবহু উদ্ধৃত কৰি দিয়া তলৰ মনসাদেবীৰ
ধ্যান আৰু স্ততিটোৱেই নিৰ্দেশ কৰে—

(১) ওঁ পদ্মারতীং মহাভাগাং সৰ্বদা ভক্ত-বৎসলাং ।
ত্ৰিলোচনাং চতুৰ্বাহু কিৰীটি কুণ্ডলাঘিতাং ॥
দেবীং বিষহৰীং গৌৰীং নীল নাগদধৎকচাং ।
তক্ষক অনন্ত বাসুকি মুকুটচন্দ্ৰ শেখবাং ॥
কুলিকেন চ নাগেন সব্যশ্ৰৱণৰাজিতাং ।
তপ্তকাঞ্চনবৰ্ণাভাং নাগযজ্ঞোপৱীতিনীং ॥
শঙ্খপাল বৰাভাঞ্চ দক্ষহস্তমহোজ্জলাং ।
কম্বলেনাভয়ে নৈব সব্যাপাণি বিভূষিতাং ॥
ধূম্ৰ বৰ্ণেন নাগেন কম্বুৰ নব যৌৱনাং ।

(৩) Iconography of Buddhist and Brahminical Sculptures in the
Decca Museum by N. N. Bhattasali.

- স্বৰ্ণ বৰ্ণেন নাগেন কঙ্কন সুপ্রতিষ্ঠিতাং ॥
 কুম্ভ বৰ্ণেন নাগেন কটীমূত্র বিবাজিতাং ।
 বক্তবজ্জ পৰিধানা পদ্মাসন সমন্বিতাং ॥
 চতুৰ্ভিৰাজ হংসৈশ্চ বিমান বৰগামিনীং ।
- (২) ঔ দেবীং কিৰীটি কুণ্ডল ধবাং শিবচন্দ্র বিভূষিতাং ॥
 জটাজুট সমায়ুক্তা পীনোল্লত পয়োধবাং ।
 নয়নোৎপল পত্রাভাং শাৰদিন্দু সমাননাং ॥
 নাগ হাবেণ সংযুক্তাং ত্রিনেত্রাং ববদাং শিবাং ।
 বাল কদম্বগৌবাভাং পদ্মাং পদ্মববাং শুভাং ॥
 নানালাংকাৰ সংযুক্তাং হংসাক্ৰাবৰ প্ৰদাং ।
 সুৰ্বেশৈশ্চয়মানাং ত্বাং নাগমাতৰমহিকাং ॥

ওপৰৰ বৰ্ণনাৰ পৰা মনসাদেবীৰ লক্ষণ সমূহ ফঁহিয়াই চালে দেখা যায় মনসাদেবী হংস বাহনস্থা, গৌবৰ্ণা আৰু বিষহৰী। এই তিনিওটা বিশেষত্ব বৈদিক সৰস্বতীৰ ক্ষেত্ৰতো দেখা যায়। ইয়াৰ উপৰিও মনসাদেবীৰ ব্ৰহ্মাণী বিশেষণটোৱে সৰস্বতীৰ লগত সম্বন্ধ সূচনা কৰে। মনকৰ ছুৰ্গাবৰৰ পদপুথিত মনসাক ব্ৰহ্মাণী আখ্যা দিছে। ব্ৰহ্মাৰ পত্নী সৰস্বতী, এই কাৰণে সৰস্বতীক ব্ৰহ্মাণী বুলিও জনা যায়। দ্বিতীয়তে মনসাক নাগমাতা (নাগমাতৰমহিকাং) বুলিও স্তুতি কৰা হয়। মহাভাৰতত নাগমাতা হ'ল কষ্ণপথাৰৰ অস্ত্ৰতমা পত্নী কজ্জ। অৰ্ব্বাচীন বৈদিক আখ্যান সুপৰ্ণাধ্যায়ত কজ্জ সম্বন্ধে এই কথা জনা যায় যে কোনো এসময়ত দেৱতা সকলৰ যজ্ঞভূমিত বিশেষ অপৰাধজনক কাম কৰাৰ কাৰণে কজ্জ কণা হয়। মনসাদেবীও জনসমাজত কাণী মনসা ৰূপে জনা যায়। সময়ত নাগমাতা কজ্জৰ কাণত্ব মনসাৰ ক্ষেত্ৰতো সংযোগ কৰি দিয়া হৈছে। তৃতীয়তে প্ৰশ্ন হয় সৰস্বতীয়েই বা জাঙ্গুলীয়েই মনসা নামটো পালে কেনেকৈ? আগতে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে মনসাদেবী বৈদিক দেবী নহয়। বৈদিক সাহিত্য, মহাভাৰত আৰু প্ৰাচীন পুৰাণ সমূহত মনসাদেবীৰ নাম গোন্ধেই নাই। নাম বুজাবৰ কাৰণে ব্যৱহৃত হোৱা মনসা শব্দটোৱেই ব্যাকৰণ দোষত্ৰুট, কাৰণ মনস শব্দৰ তৃতীয়াৰ এক বচনত মনসা হয়, আৰু অৰ্থ

হয় 'মনব দ্বাবা'। সংস্কৃত ব্যাকরণ অনুসারে অভিধেয় বা নাম বুজাবলৈ প্ৰথম ব্যক্তিবক অস্থ বিভক্তি প্ৰয়োগ হব নোৱাৰে। অতি অৰ্ব্বাচীন দ্বাদশ ত্ৰয়োদশ শতিকাত ৰচিত হোৱা দুই এখন সংস্কৃত পুৰাণত মনসা দেবীক পৌৰাণিক দেৱদেৱীৰ জাতত তুলি লৈ মনসা শব্দটোৰো এটা কৃত্ৰিম নিকক্তি দিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। মনসাৰ জন্ম কাহিনী ব্ৰহ্মবৈবৰ্ত পুৰাণত (প্ৰকৃতি খণ্ড) আৰু দেৱীভাগৱতত (নৱম স্কন্ধত) বৰ্ণনা কৰা হৈছে। দুয়োখন পুৰাণেই দশম শতিকাৰ পাছত ৰচিত হোৱা বুলি পণ্ডিত সকলে বিশ্বাস কৰে। এই দুয়োখন পুৰাণৰ মতে পদ্মাদেৱী কশ্যপ ঋষিৰ মানস কন্যা; এই কাৰণেই তেওঁক মনসা বোলে। ব্ৰহ্মবৈবৰ্ত পুৰাণত মনসা শিৱৰ শিষ্যা আৰু কৃষ্ণ ভক্তা। কৃষ্ণক সন্তুষ্ট কৰি সিদ্ধি লাভ কৰাৰ পাছত মনসা ত্ৰৈলোকা পূজিতা হয়। ইয়াৰ পাছত কশ্যপ ঋষিয়ে তেওঁক জ্বৰংকাক মুনিৰ লগত বিয়া দিয়ে। এই আখ্যানত মনসাক মহাভাৰতৰ আস্থিক পৰ্বত বৰ্ণনা কৰা বাহুকি ভগিনী জ্বৰংকাৰীৰ লগত একে কৰি পেলাইছে আৰু কশ্যপৰ কন্যা, শিৱৰ শিষ্যা, কৃষ্ণৰ পৰম ভক্তা স্বৰূপে বৰ্ণনা কৰি এটি আভিজাত্য দিবৰ চেষ্টা কৰা হৈছে। ব্ৰহ্মবৈবৰ্ত বৈষ্ণৱ পুৰাণ আৰু বৈষ্ণৱ পুৰাণ সমূহত প্ৰায়ে শিৱক বিষ্ণুভক্ত স্বৰূপে দেখুৱাৰ প্ৰচেষ্টা দেখা যায়। গতিকে মনসাক শিৱৰ শিষ্যা স্বৰূপে বৰ্ণনা কৰি গুৰু শিষ্যা দুইকো বৈষ্ণৱ সম্প্ৰদায়ৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰ পুৰাণকাৰৰ প্ৰচেষ্টা স্পষ্ট ভাবে প্ৰকাশ পাইছে। সম্ভৱতঃ উক্ত পুৰাণদ্বয় ৰচনা কৰাৰ সময়ত অনাৰ্ঘ্যা দেৱী মনসাৰ পূজা জন সমাজত বিশেষ ভাবে প্ৰচলিত আছিল। পুৰাণকাৰে অস্ৰাণ্য হিন্দুদেৱীৰ শাৰীত তুলি সকলো শ্ৰেণীৰ হিন্দুৰ গ্ৰহণীয় কৰিবৰ কাৰণে অনাৰ্ঘ্যাদেৱী মনসাক পুৰাণত স্থান দি আৰু অস্ৰা হিন্দু দেৱ দেৱীৰ লগত সংযোগ স্থাপন কৰি এক প্ৰকাৰ ধৰ্ম-মৰ্যাদা দিয়ে।

১. বঙ্গদেশৰ মনসা পূজা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা পণ্ডিত মণ্ডলীয়ে 'মনসা' শব্দটোৰ ব্যাখ্যা পুৰাণে যিয়েই নিদিয়ক ই মূলতঃ সংস্কৃত শব্দ নহয় বুলি কব খোজে। ই এটা নাম বাচক অনাৰ্ঘ্য শব্দৰ সংস্কৃত ৰূপ। তেওঁলোকৰ মতে মনসা শব্দটো ড্ৰাবিড়ী 'মঞ্চমা' শব্দৰ ৰূপান্তৰ। দাক্ষিণাত্যত মঞ্চমা, নাগমা, মুদাম্মা আদি বিভিন্ন নামেৰে বিভিন্ন ঠাইত সৰ্পদেৱীৰ পূজা হয়। এই দেৱীৰ তলছোৱা সৰ্পাকৃতি, ওপৰছোৱা মানবী, আৰু দুহাতে দুটা সৰ্প শিশু ধৰি থাকে। পণ্ডিত সকলৰ মতে দাক্ষিণাত্যৰ পৰা আহি বঙ্গদেশত ৰাজ্য স্থাপন কৰা

সেন বঙ্গ সকলেই খৃষ্টীয় একাদশ দ্বাদশ শতাব্দীতে মঞ্চমা দেবীকো বঙ্গদেশে আমদানি করে। বৌদ্ধ তান্ত্রিক সর্পদেবী জাঙ্গুলীতে তেতিয়া হীন অবস্থা; কাৰণ বৌদ্ধ ধৰ্ম সেই সময়ত লুপ্ত প্ৰায়। তান্ত্ৰিক বৌদ্ধ ধৰ্ম ঠাইতে বঙ্গদেশত তেতিয়া শৈৱ আৰু শাক্ত ধৰ্মই যুৰ তুলি উঠিছে। গতিকে বৌদ্ধ দেবী জাঙ্গুলী নতুনকৈ প্ৰবৰ্ত্তিত হোৱা মঞ্চমা বা মনসাৰ লগত একীভূত হৈ গ'ল। ডাঃ নলিনীনাথ ভট্টশালীয়ে জাঙ্গুলী আৰু মঞ্চমাৰ অভেদ সম্বন্ধে এনেদৰে লিখিছে,—“The Senas came from Southern India and settled in Bengal in the middle of the 11th Century A.D. They very likely favoured the worship of snake Goddess ‘Mancha’ and their rise probably gave an impetus to her popularity. The decline of Buddhism by this time gradually transferred the honours paid to Janguli to Mancha who fast became Manasa at the hand of the Brahmin Theologists.”

অসমীয়া মনসা পূজাৰ বেদীৰ বিভিন্ন খলপাক এতিয়াও মঞ্চ বোলা হয় আৰু মনকবৰ পদ্মা পুৰাণত মঞ্চ শব্দটোৰ প্ৰচুৰ প্ৰয়োগ লক্ষণীয়। সম্ভৱতঃ এনে হব পাৰে যে কালক্ৰমত মঞ্চমা শব্দৰ মৌলিক অৰ্থ মানুহে পাহৰি গৈ ‘বেদী’ অৰ্থকেই গ্ৰহণ কৰিলে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা এইটো সুস্পষ্ট ভাবে ধৰিব পাৰি যে বৰ্তমান বঙ্গদেশ আৰু নামনি অসমত পূজিতা মনসাদেবী জাৰিড, বৌদ্ধ আৰু ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্মৰ শব্দ-সৃষ্টি।

মনসা সম্বন্ধে জনসমাজত প্ৰচলিত অধ্যয়ন আৰু পদ পুথি সমূহৰ পৰা মনসা পূজাৰ অভ্যুত্থানৰ লগত যে শৈৱ আৰু শাক্ত ধৰ্ম কিছু পৰিমাণে জড়িত আছে সেই কথা ধৰিব পাৰি। শিৱ আৰু মনসা দুয়ো গৰাকী দেৱতাৰে সাপৰ লগত সম্বন্ধ। তাৰোপৰি মনসাৰ নিচিনাকৈ মহাদেৱো বৈষ্ণৱাথ বিষনাশক। গতিকে মহাদেৱ আৰু মনসাক সম্বন্ধযুক্ত কৰি দিয়া অতি সহজ হৈ পৰিল। নতুনকৈ দেৱতাৰ শাৰীত প্ৰবেশ কৰা মনসাদেবীক মহাদেৱৰ শিষ্যা বা কন্যা ৰূপে বৰ্ণনা কৰি শৈৱ সম্প্ৰদায়ৰ বিদ্বেষ বা কোপদৃষ্টি আঁতৰাবৰ ইও এক মনসাৰ ভক্তসকলৰ গুঢ় অভিসন্ধি যেন লাগে। শিৱ আৰু শক্তিৰ পূজা মনসা পূজাতকৈ প্ৰাচীন গতিকে নতুনকৈ প্ৰবৰ্ত্তিত আৰু প্ৰচাৰিত হোৱা মনসা দেবীৰ

পূজাই শির আৰু শক্তি পূজক সকলৰ পৰা বাধা পোৱা স্বাভাৱিক। শির শক্তিৰ প্ৰধানভক্ত চন্দ্ৰধৰৰ লগত মনসাদেবীৰ বিবেধ আৰু চণ্ডীকাই ঈৰ্ষা যুক্ত হৈ মনসাৰ চকু এটা ফুটাই দিয়া আখ্যানৰ অন্তৰালত মনসা পূজক সকলে প্ৰথম অৱস্থাত শৈৱ আৰু শাক্ত সম্প্ৰদায়ৰ পৰা পোৱা বাধাৰ ইতিহাস লুকাই থকা যেন লাগে। এই ক্ষেত্ৰত শৈৱ সম্প্ৰদায়তকৈয়ো শাক্ত সম্প্ৰদায়ৰ পৰাই অধিক বাধা প্ৰাপ্ত হৈছিল। কিয়নো মনসা চণ্ডীৰ প্ৰতিদ্বন্দী স্ত্ৰীদেৱতা। মনসাক শঙ্কৰৰ কন্যা আৰু চণ্ডীকাৰে এক অভিব্যক্তি বা কলা বুলি মনসা ভক্ত সকলে স্বীকাৰ কৰি লোৱাৰ পাছত হয়তো বিৰোধৰ উপশম ঘটিল। বৰ্তমান মনসা পূজক সকলে মনসাদেবীক চণ্ডীৰে এক অভিব্যক্তি বুলি মানি পূজা কৰে। শিৱা, অম্বিকা, যোগিনী, কামৰূপা, গৌৰী আদি চণ্ডীকাৰ নাম সমূহ মনসাৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰয়োগ কৰা হয়। - কবি মনকৰ আৰু তুৰ্গাবৰ মনসাৰ কাহিনীৰ গনেক ঠাইত মনসাদেবী বাহুৰা আৰু ব্ৰহ্মাণী বুলি আখ্যাত হৈছে। ডাঃ কাকতিদেৱৰ মতে 'বাহুৰা' শব্দটো 'বাসুলী' শব্দৰেই অপভ্ৰংশ। সেয়ে হলে বাহুৰা নামেও মনসাক চণ্ডীকাৰ লগত অভেদৰূপে দেখুৱায়।

এই খিনিতে অসমীয়াৰ পদ্মাপূৰ্ণাত সততে ব্যৱহৃত হোৱা মনসাদেবীৰ আন এটা বিশেষণো মন কৰিব লগীয়া। মনসাক কাব্যৰ বহু ঠাইত তোতোলা বা তোতলা বিশেষণেৰে বিভূষিত কৰা হৈছে। তোতোলা শব্দটোৰ অসমীয়াত ব্যৱহাৰ নাই। কিন্তু বঙ্গালী ভাষাত খোনা বা বোকোৰা অৰ্থত ব্যৱহাৰ হয়। মনসাদেবীক সৰ্প বিভূষিতা, কানী, আৰু খোনা আদি বিভৎস ৰূপৰ অপূৰ্ব সমাবেশ ৰূপে সৃষ্টি কৰি অভক্তৰ পৰা পূজা তৰ্চনা আদায় কৰা ইয়ো এক উপায়নৈক ? বঙ্গদেশৰ মনসা মঙ্গল কাব্য সমূহত পদ্মাদেবীৰ এই বিশেষণ পোৱা নাযায়। অৱশ্যে প্ৰায় বিলাক গ্ৰামা দেৱ-দেৱীৰ ৰূপ কল্পনাত এনে বিভৎসতা লক্ষ্য কৰা যায়।

মনসা পূজাত সিজু গছৰ ঠানি বিশেষ ভাবে প্ৰয়োজনীয়। সিজুৰ ঠানিত মনসাদেবীৰ নিবাস বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। বঙ্গালী মঙ্গল কাব্যত মনসাদেবীৰ সিজুৰা পৰ্বতত নিবাস বুলি বৰ্ণনা আছে। কবি মনকৰৰ এঠাইত আছে—

“পূজে বিষহৰী এক চিত্ত কৰি শতদল কমল ফুলে।

মাটিৰ ভাঙি সিজুৰ ডালি পূজে বাৰিষাৰ কালে ॥পৃঃ ১১

ফাগু ছন চাহাবে তেওঁৰ “Tree and Serpent Worship” নামৰ গ্ৰন্থত সৰ্প পূজাৰ লগত গছ—পূজাৰ ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক দেখুৱাইছে। কছাৰী বিলাকৰ মাজত এতিয়াও সিজু গছক দেৱতা জ্ঞান কৰি পূজা কৰা হয়। মনসা পূজাত সিজুৰ ঠানিয়ে সৰ্পপূজাৰ এটা আদিম স্তৰলৈ আঙুলিয়াই দিয়ে। এই প্ৰসঙ্গতে Vogel-ৰ নিয়োক্ত মত প্ৰণিধান যোগা—“Serpent worship is closely associated with tree worship. Sometimes the snake is supposed actually to reside in the tree and in all probability was originally conceived as its spirit.” (P 270-271)

২। কামৰূপত মনসা পূজাৰ প্ৰবৰ্ত্তন আৰু বিশেষত্ব

মনসা পূজা কেৱল, কামৰূপ গৌৰ'লপাৰা আৰু মঙ্গলদৈ অঞ্চলতহে প্ৰচলিত আছে। মধ্য অসম বা উজনি অসমত মনসাদেবীৰ পূজা নাই। সম্ভৱতঃ মনসা পূজা বঙ্গদেশৰ পৰা আহি অসমৰ পশ্চিম-ঞ্চলত থিতাপি লয়। সান্নিধ্যৰ কাৰণে অসমৰ পশ্চিম-ঞ্চলৰ লগত পূৰ্ব বঙ্গৰ সম্বন্ধ হোৱাটো স্বাভাৱিক। তাৰোপৰি বঙ্গদেশৰ উত্তৰপূব অঞ্চল প্ৰাচীন কামৰূপ বা কমতা ৰাজ্যৰ ভিতৰুৱা আছিল। বঙ্গদেশৰ ভিতৰত উত্তৰ পূব অঞ্চলতেই মনসা পূজাৰ প্ৰাধান্য লক্ষ্য কৰা হৈছে। খৃষ্টীয় ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ পৰা কামৰূপত মুছলমান আক্ৰমণ সঘনে হবলৈ ধৰে; আৰু বহুতো মুছলমানে ইয়াত স্থায়ী ভাবে বসতি কৰিবলৈকো লয়। এইদৰে ঘনাই আক্ৰমণ আৰু অহা-যোৱাৰ ফলত বঙ্গদেশত প্ৰচলিত লৌকিক ধৰ্ম্ম পদ্ধতিও অসমত সোমায়। কামৰূপ মঙ্গলদৈ অঞ্চলত এটা জনপ্ৰবাদ আছে যে, মৰিয়াবিলাকে পোন প্ৰথমে মনসাদেবীৰ পূজা কামৰূপত প্ৰবৰ্ত্তন কৰে। মনসা সত্বক্ষীয় পদ পুথি সমূহেও উক্ত জন-প্ৰবাদ সমৰ্থন কৰিছে। মনকবৰ পদ্মা পুৰাণৰ জাগৰণী গীতত দেৱ-দেৱী, ব্ৰতী আদিক জগাই তোলাৰ লগতে মাৰিয়া, মাৰয়ানীকো জগাইছে।

এইদৰে মঙ্গলদৈ অঞ্চলৰ প্ৰচলিত মনসাদেবীৰ গীতত মনসাক কেনেকৈ পূজা কৰিব লাগে এইদৰে বুজাই দিছে—

(দিহা) “থাপনাক থাকিবা, মণ্ডপ কমাটৈবা, পূৰ্ণ ঘণ্ট বসাইবা আসনে,
চাৰি দেলি কদলীকাৰ বাৰি, ওপৰে চন্দোৱা টানি
চতুৰ্পাশে আৰিবা চোৱাঁৰ ।
আঠৈ চিৰাকল, দধি ছুন্ধ মধুফল
বহু বিদ্ধ দিবা উপহাৰ ।
আগে গণেশ পূজি বিষ্ণু আদি দেৱ হৰি
উৎসৰ্গিবা বেদ শাস্ত্ৰ চায়া ।
এক চিন্তে মন কৰি আনেক ধাৰণ ধৰি
সংযমে থাকিবা উপবাসে ।
সুন্দৰ ঘণ্ট দৰশিবা সংকল্প আচৰিবা
সাদৰে কৰিবা বহুমান ।
ঘৃতৰ ঔষধি দিবা পূজা সম্পাদিবা
অঞ্জলি ভৰিয়া দিবা ফুল ।

ওপৰোক্ত মতে পূজা কৰিলত :—

“তুষ্টে হুয়া ব্ৰহ্মাণী মাৰিয়াক বোলে বাণী
ধন জন বাঢ়িবো অপাৰ ।”
তুষ্ট হৈয়া পদ্মাৱতী দেখা দিলা তাৰ
থাপনাত বসিয়া মাৰিয়াক দিলা বৰ ॥”

প্ৰায় কুৰি বছৰৰ আগলৈকে মনসা পূজাত গীত-পদ গাওঁতা বেছি ভাগ ওজাই মুছলমান আছিল। নাৰায়ণ দেৱৰ পদ্মা পূৰাণৰ অন্তৰ্গত ‘হাচান হুচেন’ অংশয়ো মনসা পূজাৰ প্ৰচাৰত মুছলমান সকলৰ অৱদান সূচিত কৰে।

মুঠতে এই কথা প্ৰায় নিশ্চিত যে মনসা পূজা উত্তৰ পূব বঙ্গৰপৰা আহি কামৰূপ গোৱালপাৰা অঞ্চলত থিতাপি লৈছিল; আৰু মুছলমান সকলবোৰে এই পূজা প্ৰচাৰ কৰাত যথেষ্ট হাত আছে বুলি অনুমান হয়। পূৰ্ব বঙ্গতো মনসা মঙ্গলৰ গীত মুছলমান ওজা বিলাকৰ মাজত বেছি প্ৰচলিত আছিল।

আগতে উল্লেখ কবি অহা হৈছে যে, মনসাদেবীক শক্তিবৈষ্ণব এক অভিব্যক্তি বুলি ধৰা হয়। শক্তি পীঠ কামৰূপত গতিকে সহজেই ইয়াত মনসাই স্থান লাভ কৰিলে। এতিয়াও কামাখাত মনসা পূজা আৰু মনকৰ আৰু দুৰ্গাববৰ মনসা গীতিৰ প্ৰাচুৰ্য্য দেখা যায়।

কামৰূপত মনসাদেবীয়ে কামতাব পৰিধি বহুতখিনি বহলাই ললে। মনসাদেবী কেৱল সৰ্পৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেবীয়েই হৈ নাথাকি মাৰি-মৰক, অপায় অমঙ্গল বিনাশিনী আৰু পুত্ৰ, ধন-ঐশ্বৰ্য্যাদাত্ৰী দেবীত পৰিণত হ'ল। মনসাক পূজা কৰিলে নিধনাৰ ধন, অপুত্ৰকৰ পুত্ৰ লাভ হয়। এওঁ অসম্ভৱ হলে মাৰি-মৰক, অপায়-অমঙ্গল বৃদ্ধি পায়। মাৰি-মৰকৰো অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱী বুলিয়েই বোধকৰো মনসাদেবীৰ কামৰূপত অহা নাম 'মাৰৈ' দেবী। 'মাৰক' বা 'মাৰিকা' শব্দৰ পৰাই সম্ভৱতঃ মাৰৈ শব্দ হৈছে। দক্ষিণ ভাৰতত কলেৱা বসন্ত আদি ভয়াবহ আৰু সংক্ৰামক ব্যাধিৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱী হ'ল 'মাৰাম্মা' বা 'মাৰিআম্মা'। আমাৰ দেশত গাইব নামত উল্লেখ থকা গাইব সাতোভনীৰ দৰে মাৰিআম্মাৰ সাতগৰাকী বাই-ভনী; এওঁলোকক হাঁহ-পাৰ ছাগলী আদি বলি দি সম্ভৱ কৰা হয়। মনসা পূজাতো হাঁহ-পাৰ মহ-ছাগলী বলি দিয়া হয়। মনসাদেবী যদি প্ৰকৃততে দক্ষিণ ভাৰতৰ দেৱী হয় তেন্তে মনসাৰ লগতে মাৰিআম্মায়ে প্ৰবেশ লাভ কৰিলেনেকি এনে এটা সন্দেহ হয়। ভাৰতীয় সংস্কৃতিত জ্ৰাবিড়ী সকলৰ দান বোধহয় সকলোতকৈ অধিক। পণ্ডিতসকলে কয় যে, হিন্দুৰ ফল-জল দি পূজা কৰা পদ্ধতিটোৱেই জ্ৰাবিড়ী ত্ৰদান। আমাৰ মাৰৈ দেবীৰ লগত মাৰিআম্মাৰ কিবা সম্বন্ধ থাকেই বা নাথাকক নাম বিষয়ক সাদৃশ্য মন কৰিব লগীয়া। বড়ো সকলে নাগ পূজাক মৰৈ পূজা বোলে। গতিকে 'মাৰৈ' নামটো বড়ো সকলৰ পৰাও লোৱা সম্ভাৱন।

কামৰূপৰ মনসা পূজাৰ লগত জড়িত আন এটা বীতি প্ৰাণধান যোগ্য; সেয়ে হৈছে দেওধনী নৃত্য। কছাৰী বিলাকৰ 'মাৰৈ' পূজাত দেওধনী উঠা এটা অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ। বঙ্গদেশৰ মনসা পূজাত দেওধনী পদ্ধতিটো নাই। কোনো পৰ্ব বা উৎসৱ উপলক্ষত পূজাৰী বা পুৰোহিত শ্ৰেণীৰ মানুহৰ গাত গোসাঁনী বা দেৱতা লস্কি কেচা তেজ পি ভবিষ্যত বাণী কৰা প্ৰথা আদিম সমাজৰ

বহুতে পৰিলক্ষিত হয়। সম্ভৱতঃ কছাৰী বিলাকৰ পৰাই এই দেওধনী প্ৰথা হিন্দু সকলৰ মনসা পূজাত গোৱা ওজা-পালিৰ ভিতৰত প্ৰবেশ কৰিছে। দেওধনীৰ নৃত্যত কোনো লয় নাই। দেওধনীয়ে মুকলি চুলিৰে আউলী বাউলী তৈ কঁপি কঁপি মূৰ-ভৰি জোকাৰি উন্নত ভাবে নৃত্য কৰে। ভবত নাট্যৰ লগত ইয়াৰ সম্বন্ধ বিচাৰি যোৱা বিবহনা মাত্ৰ। দক্ষিণ ভাৰতৰ কানাড়া অঞ্চলত সৰ্পদেৱতাৰ উৎসৱত আমাৰ দেশৰ দৰেই দেওধনী উঠি ভবিষ্যত বাণী কৰা প্ৰথা এতিয়াও আছে'°। বোধহয় দেওধনী প্ৰথাটো মনসা পূজাত এনে ধৰণে সোমাবলৈ পালে। ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে কামৰূপত মনসা চৰিত্ৰৰ ছটা ফাল দেখা যায়। এহাতে তেওঁ সৰ্পৰ দেৱী আৰু আন হাতে মাৰি মৰকৰ দেৱী। মনসা চৰিত্ৰৰ দ্বিতীয় অভিব্যক্তিৰ লগত দেওধনীৰ সম্বন্ধ। গতিকে দেওধনী মাৰি দেৱীৰ উৎসৱ বা পূজাৰ অংশ। বহুতো খাদিম জাতিৰ মাজত মাৰি মৰক উপশম বা দূৰ কৰিবলৈ পতা অমুঠানত এনেকৈ দেওধনী উঠা দস্তৰ আছে। দেওধাই বা দেওধনী উঠা প্ৰথাটো মাৰি মৰক ব্যাধি সম্বন্ধীয় উৎসৱ বা অমুঠানৰ লগত সদায় জড়িত। এই খিনিতে এটা কথা মন কৰিব লগীয়া যে শাস্ত্ৰীয় মনসা পূজাৰ বিধিৰ লগত দেওধনী বা ওজা পালিৰ কোনো সম্বন্ধ নাই; এই দুয়োটা মনসা পূজাৰ বহিৰঙ্গ প্ৰথা।

কামৰূপৰ মনসা পূজাত ধৰ্ম্মৰ ঘট বুলি জলপূৰ্ণ ঘট এটি থোৱা হয়। এই ধৰ্ম্মৰ ঘটৰ জল হৈছে নদী বা পুখুৰীত জলকপী নাৰায়ণক পূজা কৰা জল। মনসা পূজা বিধিত ধৰ্ম্মৰ যি ধ্যান পোৱা যায় সেই ধ্যান মতে ধৰ্ম্মক “নানা বত্নোল্লসিতবিবিধনিযুত আপীতবস্ত্ৰ বিযুৎ, বন্দে দব-কমলকোমোদকিং চক্ৰপাণিং—ইতি ধৰ্ম্মায় নমঃ” বুলি প্ৰণাম কৰা হয়। এই ধৰ্ম্মপূজাৰ জলেৰে মনসাক স্নান কৰোৱা হয়। মঙ্গলদৈ অঞ্চলৰ মনসা পূজা প্ৰসঙ্গত আন দেৱ দেৱীৰ লগত ধৰ্ম্মৰো এভাগ পূজা হয়। এই ধৰ্ম্মকপী নাৰায়ণ শ্বেতবৰ্ণ আৰু তেওঁৰ উদেশ্যে বগা পান এযোৰ উৎসৰ্গ কৰা হয়। মঙ্গলদৈ অঞ্চলত প্ৰচলিত ধৰ্ম্মদেৱতা সম্বন্ধীয় গীতৰ এছোৱা উদ্ধৃত কৰি দিয়া গ'ল—

ধৰম পূজা লওৰে নামিয়া দেৱগণ
শীঘ্ৰে নামি পূজা লৌ।
মগুপ ভিতৰে পূজা লৌ ॥

ধয়ল আসন ধয়ল বসন

শূন্য বথে নামি আইল অনাদি ধৰম

গায়ো গীত চন্দ্রপতি হৰে দিয়া বব।

ধৰ্ম দেৱৰ পাৱে বন্দি পশিলো শৰণ ॥

মনকৰ আৰু দুৰ্গাববৰ পদ বচনাত ধৰ্ম দেৱতাৰ উল্লেখ আৰু বন্দনা আছে—

- (১) সাত পাঞ্চ নৰে কহে ধৰ্ম্মেৰ কাহিনী। পৃ: ১৪
- (২) গৰ্জ অঙ্গ মহাদেৱ অৰ্দ্ধ অঙ্গ ধৰ্ম্ম। পৃ: ১০
- (৩) ধৰ্ম্ম কৰ্ম্ম বন্দিয়া গাইবো গঙ্গা পাৰ্ব্বতী। পৃ: ১৭
- (৪) ধৰ্ম্মৰ যে নামত প্ৰথমে ডুব দিলা। পৃ: ৮৯

পশ্চিম বঙ্গত ধৰ্ম দেৱতাৰ পূজা বা ধৰ্ম্মৰ দেৱতাৰ গাজন বাৰদিন ব্যাপি এতিয়াও হয় আৰু ধৰ্ম দেৱতাৰ কীৰ্ত্তি কাহিনীক কেন্দ্ৰ কৰি বহুতো ধৰ্ম্ম মঙ্গল কাব্য ৰচিত হৈছে। বহু পণ্ডিতৰ মতে এই ধৰ্ম দেৱতা মূৰ্ত্ত: আদি বাসীৰ গ্ৰাম্য দেৱতা, যদিও পাছলৈ ই তাত্ত্বিক বৌদ্ধ ধৰ্ম্মৰ মাজেদি কিছু ৰূপ শলনি কৰি শেহান্তৰত বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মৰ প্ৰভাৱত বিয়ুত পৰিণত হল। সম্ভৱতঃ ধৰ্ম্মদেৱতাই প্ৰতিকূল অৱস্থাৰ কাৰণে মনসা পূজাৰ মাজত আত্মগোপন কৰি বব লগা হ'ল।

মনসাদেবীৰ পূজা চ'ত মাহৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বাৰিঘা কেই মাহতে পতা হয়, বিশেষকৈ শাওণ মাহটো ইয়াৰ নিমিত্তে প্ৰশস্ত।

মনসা পূজাত দেবীৰ কীৰ্ত্তি কাহিনী আৰু প্ৰশস্তিবচন যুক্ত পয়াৰ পাঁচালী কীৰ্ত্তন কৰা এটা প্ৰধান অঙ্গ। মনসা অৰ্ব্বাচীন লৌকিক দেৱতা, গতিকে দুই এখন আপেক্ষিক আধুনিক পুৰাণত মনসাদেবীৰ উল্লেখ বা সামান্য বৰ্ণনা থাকিলেও বিশদ কীৰ্ত্তি কাহিনী সংস্কৃত সাহিত্য (পুৰাণ) সমূহত পোৱা নাযায়। মনসা দেবী হিন্দুৰ দেৱতাৰ শাৰীলৈ উঠে সকলোতকৈ পাছত। এই সময়ত লাহে লাহে প্ৰাদেশিক ভাষা সমূহে সংস্কৃতৰ ঠাই লবলৈ উপক্ৰম কৰিছে। গতিকে মনসা দেবীৰ বিশদ কীৰ্ত্তি কাহিনী প্ৰাদেশিক ভাষাত ৰচনা হোৱাৰ কাৰণ হ'ল দেবীৰ লৌকিকতা আৰু অৰ্ব্বাচীনতা।

অসমীয়া প্ৰাক্ শঙ্কৰী যুগৰ বা শঙ্কৰদেৱৰ সমসাময়িক লৌকিক সাহিত্যলৈ লক্ষ্য কৰিলে এই কথা স্পষ্ট ভাবে ওলাই পৰে যে এই সাহিত্য প্ৰধানকৈ গীত

মূলক। মনসা কাব্য কেইখনৰ লগতে পীতাম্বৰ দ্বিজৰ উষা পৰিণয় আৰু দুৰ্গাবৰৰ গীতি বামায়ণ এই বিষয়ত উল্লেখ যোগ্য। ওপৰকৃত কাব্য দুখনৰ আখ্যান পৌৰাণিক হলেও বচনা ভঙ্গী সম্পূৰ্ণ লৌকিক আৰু সকলোখিনিয়েই ওজা পালিৰ যোগেদি গোৱা হয়। প্ৰত্যেকখনেই বাগ বাগিনী যুক্ত গীত আৰু পদৰ সংমিশ্ৰণ। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে এহাতে যেনেকৈ নানা ধৰণৰ নতুন গীত মাতৰ প্ৰচলন কৰিলে আনহাতে আকৌ ভাণনাৰ সৃষ্টিয়ে জনসমাজক অভিনয়ৰ সোৱাদ প্ৰদান কৰিলে। কিন্তু প্ৰাক্‌শঙ্কৰী যুগত তেনে অভিনয়ৰ প্ৰচলন থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা নাযায়। ওজাপালিৰ নৃত্যৰ ভঙ্গিমা গীতৰ মাধ্যম আৰু ওজাই পালিৰ লগত গোৱা সংলাপনে ভালেখিনি অভিনয়ৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰিছিল। আনহাতে নৃত্য গীতৰ দ্বাৰা দেৱীক সন্তুষ্ট কৰাও ওজা পালিৰ আন এটা উদ্দেশ্য। ডাঃ সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে তেওঁৰ *Relics of the Buddhism in Bengal*^{১১} নামৰ প্ৰবন্ধত নৃত্যৰ দ্বাৰা দেৱতাক সন্তুষ্ট কৰা পদ্ধতিটোৱেই অনাগ্য বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে।

মনসাদেৱীৰ গুণগৰিমা; কীৰ্ত্তিকাহিনী শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন আৰু অভিনয় সদৃশ নৃত্য দৰ্শন কৰি ভক্ত সকলৰ মঙ্গল হয় বুলি বিশ্বাস। বঙ্গদেশত এই কাৰণেই এই শ্ৰেণীৰ কাব্যৰ নাম মঙ্গল কাব্য। মনকৰ আৰু দুৰ্গাবৰৰ কাব্য দুখনো মঙ্গল কাব্য শ্ৰেণীৰ; যদিও নৃত্যগীতযুক্ত কাব্যৰ অৰ্থত মঙ্গল শব্দটোৰ ব্যৱহাৰ আমাৰ দেশত নাহঁ। এনে নৃত্য গীতৰ সমন্বয় ঘটা পোন প্ৰথম কাব্য জয়দেৱৰ গীত গোবিন্দ^{১২}। সম্ভৱতঃ জয়দেৱৰ গীত গোবিন্দৰ আদৰ্শতেই দেশীয় ভাষাসমূহত এনে ধৰণৰ নৃত্যগীত যুক্ত কাব্যই বিকাশ লাভ কৰে। মনসাপূজা আৰু মনসা কাব্য সম্বন্ধে এতিখিনি পৰিচয়সূচক আলোচনা কৰি এতিয়া দুইখন কাব্যৰ বৈশিষ্ট্যখিনি পৃথকভাবে তলত আলোচনা কৰা হ'ল।

(২)

(ক) মনকৰী

মনকৰী কবি মনকৰৰ দ্বাৰা ৰচিত। মনকৰ কবিক পোন প্ৰথমে অসমীয়া পাঠকৰ দৃষ্টি গোচৰ কৰে প্ৰবীণ সাহিত্যিক শ্ৰীযুক্ত কালিৰাম মেধি ডাঙৰীয়াই।

(১১) B. C. Law Commemoration Volume, 1948.

(১২) S. Sen, Mangala Lyric, Gauhati University Journal Vol. II 1951.

জয়ন্তী’’ কাকতত তেখেতৰ ‘কবি মনকৰ’ নামৰ প্ৰবন্ধটোৱেই মনকৰ আৰু তেওঁৰ কাব্যৰ লগত আমাৰ পৰিচয় ঘটায়।’’ কবি মনকৰ সম্বন্ধে বিশদ ভাবে একো পোৱা নাযায়। তেওঁৰ এই কাব্যখনৰ পৰাইহে যি অল্প অচৰপ ব্যক্তিগত জীৱনৰ আভাস পোৱা হৈছে। এইমতে মনকৰৰ মাকৰ নাম কালিন্দী কিন্তু পিতৃৰ নাম জনা নাযায়। শ্ৰীযুত মেধি ডাঙৰীয়াই “কামৰূপৰ কামাখ্যা বন্দো ঢেকেৰিয়াৰ নাতি” এই চৰণটোৰ বা অন্তৰ্ধান কৰিছে যে মনকৰ ঢেকেৰীয়া বজাৰ নাতি আছিল। তেখেতে এই ঢেকেৰীয়া বজাক তাম্ৰ শাসন এখনত পোৱা ঢেকুৱী বিষয়ৰ মহামাণ্ডলিক ঈশ্বৰ ঘোষৰ বংশ বুলি কৈছে। এই তাম্ৰশাসন খনত কোনো শৰ্কৰ উল্লেখ নাই। পণ্ডিত সকলে শাসন খনৰ আখৰ আদিলৈ লক্ষ্য ৰাখি আনুমানিক খৃষ্টীয় দ্বাদশ শতিকা মানৰ বুলি কয়। উক্ত “ঢেকুৱা” বিষয় বা পৰগণা পুৰণি কামৰূপ ৰাজ্যৰ পশ্চিমাঞ্চলৰ এটা অংশ, সেই বিষয়ে হয়তো কোনো সন্দেহ নাই। যদিও কোনো কোনো বঙ্গালী পণ্ডিতে বাঢ় অৰ্থাৎ পশ্চিম বঙ্গৰ অংশ বিশেষকহে ‘ঢেকুৱা’ বুলি কব খোজে। ওপৰকক্ত তাম্ৰ শাসনৰ ঈশ্বৰ ঘোষক প্ৰাচীন কামৰূপ ৰাজ্যৰ একঅঞ্চলৰ সামন্ত বজা বুলি ধৰি ললেও কাব্যত উল্লেখ থকা “ঢেকেৰিয়াৰ নাতি” যে সেই ঈশ্বৰ ঘোষৰ বংশধৰ তাৰ কোনো প্ৰমাণ নাই। প্ৰথম কথা কাব্যখনৰ কতো ঢেকেৰীয়া যে ৰাজ বংশৰ মানুহ সেই কথা অন্তৰ্ধান কৰি লবব কোনো উপায় নাই। আজি কালি নগঞাঁ, বৰপেটীয়া, যোৰহটীয়া আদি শব্দৰ দৰে ঢেকেৰী পৰগণাৰ মানুহ বুলিয়েই হয়তো ঢেকেৰীয়া বুলিব পাৰে। বিশেষকৈ কোনো মানুহ এঠাইৰ পৰা উঠি গৈ আন এঠাইত যেতিয়া বসতি কৰেগৈ তেতিয়া এনেকৈ ঠাই ধৰি উল্লেখ কৰা এটা স্বাভাৱিক কথা। আলোচনাৰ খাটিবত মনকৰক ‘ঢেকেৰিয়াৰ’ নাতি বুলি ধৰি ললে এনে বজাৰ যে মনকৰৰ ককাকে ঢেকেৰি পৰগণাৰ পৰা উঠি গৈ কমতা ৰাজ্যৰ কোনো অঞ্চলত বসতি কৰিবলৈ লোৱাৰ কাৰণে সেই অঞ্চলত ‘ঢেকেৰিয়া’ নামে পৰিচিত হ’ল; মনকৰ নিজে বজাৰ ল’ৰা বা নাতি ল’ৰা হোৱা হলে কমতাৰ বজাক বন্দনা নকৰিলেহেঁতেন। আনহাতে আকৌ ওপৰকক্ত ঢেকেৰিয়াৰ নাতিয়ে মনকৰক

(১৩) জয়ন্তী ৩য় বছৰ ২ সংখ্যা।

(১৪) ইতিমধ্যে ৩ভাৰতচন্দ্ৰ দাসৰ “অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী-মনসাখা”

প্ৰকাশ পোৱাত মনসা কবি আৰু কাব্য সম্বন্ধে কিছু কথা জানিব পৰা গৈছে।

বুজাইছেনে নাই সিও সন্দেহৰ বিষয়; কিয়নো পদাংশটোত “ঢেকেৰিআৰ নাতি”য়ে কামৰূপৰ কামাখ্যাক বন্দনা কৰা অৰ্থ যেনেকৈ হয়, তেনেকৈ কামৰূপৰ কামাখ্যাক আৰু ঢেকেৰিআৰ নাতিক দুইকো বন্দনা কৰা অৰ্থও হব পাৰে। একেটা ক্ৰিয়াৰে দুটা স্বতন্ত্ৰ কৰ্ম, তলৰ প্ৰত্যেক শাৰীতে প্ৰকাশ পাইছে—

ধৰ্ম্ম কৰ্ম্ম বন্দিয়া গাইবো গঙ্গা পাৰ্ব্বতী !

তাত পাছে বন্দিয়া গাইবো লক্ষ্মী সৰস্বতী ।

কামৰূপৰ কামাখ্যা বন্দো ঢেকেৰিআৰ নাতি

পাতালৰ নাগ বন্দো এনাগ দেৱতী ॥

দুতি অম্বাৱতী বন্দো অপেশ্বৰা লোক ;

স্বৰ্গ মৰ্ত্ত্য পাতাল বন্দো এতিনি ত্ৰৈলোক ॥

ত্ৰিদেশ দেৱতা বন্দো আনো দেৱ গণ ।

তাত পাছে বন্দিয়া গাইবো দেৱ নাৰায়ণ ॥

ইত্যাদি ।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা কবি মনকৰেই যে ঢেকেৰিয়াৰ নাতি সেইটো সঠিক ভাবে পোৱা টান। তেনেহলে প্ৰশ্ন হয় ঢেকেৰিয়াৰ নাতি কোন? প্ৰমাণৰ অভাৱত এই প্ৰশ্নৰ সঠিক উত্তৰ দিয়া টান। আমি কেৱল মনকৰক ঢেকেৰিয়াৰ নাতি বোলাত বাধা কি কি হব পাৰে সেইখিনিহে আলোচনা কৰিলোঁ। মনকৰ নিজেই ঢেকেৰিয়াৰ নাতি হব পাৰে নাইবা কবিৰ পৃষ্ঠ-পোষকো হব পাৰে।

মনকৰে গুৰুৰ ওচৰত সঙ্গীত বিদ্যা শিকি ওজা পালি কীৰ্ত্তন কৰি ফুৰিছিল বুলি তেওঁৰ আত্মপৰিচয়শ্লোক ৰচনাৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি। শাস্ত্ৰীয় আৰু লৌকিক আচাৰ পদ্ধতি সম্পৰ্কে তেওঁৰ যে যথেষ্ট অভিজ্ঞতা আছিল সেই কথা কাব্য বৰ্ণিত হব-পাৰ্ব্বতীৰ বিবাহ খণ্ডৰ পৰাই বুজিব পাৰি। তেওঁ এজন শাক্ত পন্থৰ লোক, দুৰ্গাৰ ভক্ত আছিল। বাব্যখন পদ্মা পুৰাণ হলেও, দুৰ্গাদেবীৰ বন্দনা আৰু গুণ কীৰ্ত্তনৰ আধিকা লক্ষ্য কৰিবলগীয়া। কালিকা পুৰাণৰ প্ৰভাৱ হব-পাৰ্ব্বতীৰ বিবাহ খণ্ডত যে কিছু পৰিছে সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই।

এতিয়া প্ৰশ্ন হয় মনকৰ কেতিয়াৰ মানুহ? খ্ৰীযুত মেধি ডাঙৰীয়াই মনকৰ খৃষ্টীয় দ্বাদশ শতিকাৰ শেষ নাইবা ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ আগভাগত

উদ্ভৱ হৈছিল বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে। হৰ-পাৰ্ব্বতীৰ বিবাহ খণ্ডৰ
আবস্ৰ্ণনিত্তে—

কমতাইৰ বজা বন্দো, বাজা জল্লেশ্বৰ।

একশত মহিষী বন্দো আঠাৰ কুমাৰ ॥

এই বুলি কবিয়ে জল্লেশ্বৰ আৰু কমতাইৰ বাজাক প্ৰণাম কৰিছে। গতিকে
এই জল্লেশ্বৰ আৰু কমতাৰ বজাৰ সময় ঠিক কবিব পাবিলে মনকৰৰ সময়
ওলাব। ৩৮নকলাল বৰুৱাই “কামৰূপৰ বুৰঞ্জী”ৰ পৰিশিষ্টত থকা “জল্লেশ্বৰেই
পৃথুবজা” উক্তিটোৰ সত্যতা স্বীকাৰ কৰি লৈছে। তেখেতে “তবাকত-ই
নচিৰিত” উল্লেখ থকা ১২০৬ খৃষ্টাব্দত মহম্মদ বখতিয়াৰক পবাজয় ঘটোৱা
কামৰূপৰ বৃথু বজাই উক্ত পৃথু বা জল্লেশ্বৰ বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে। ১০
শ্ৰীযুত মেধি ডাঙৰীয়াই ৩৮নকলালৰ উক্ত মতকে গ্ৰহণ কৰিছে। কিন্তু তেখেতৰ
উক্ত মত গ্ৰহণ কৰিবলৈ কেইটামান কাৰণত সন্নিহিত পাইছোঁ। প্ৰথম কথা
কামৰূপৰ বুৰঞ্জীৰ পৰিশিষ্টত থকা বিবৰণখিনি বৰ্তমান যুগৰ এজন পণ্ডিতৰ
আহ্বৰণ, গতিকে সেই উক্তিত ঐতিহাসিক মূল্য বৰ বেছি দিব নোৱাৰি।
তাৰোপৰি বুকানন হেমিলটনৰ বৰ্ণনাতো জল্লেশ্বৰ আৰু পৃথু একেজন বজা বুলি
কোৱা নাই বৰং তেওঁ জলপাইগুৰিৰ কিংবদন্তী প্ৰসিদ্ধ পৃথুবজাক জল্লেশ্বৰ বজাৰ
বংশ বুলিহে কৈছে। বুকানন হেমিলটনে ওপৰক্ত কথাখিনি যোগিনী তন্ত্ৰৰ
ভবিষ্যত কথনত আছে বুলি কৈছে। কিন্তু যোগিনী তন্ত্ৰৰ বঙ্গ আৰু বম্বৈৰ ছপা
সংস্কৰণ এখনতো উক্ত কথাখিনি পোৱা নাযায়। জল্লেশ্বৰ নাম বা উপাধিৰ
একাধিক বজাৰ উল্লেখ পোৱা যায়। ‘জল্লেশ্বৰ মন্দিৰৰ ইতিবৃত্ত’ লেখকৰ মতে
জল্লেশ্বৰ বজাই নবম শতাব্দীত তিস্তা নদীৰ পাৰত বাজত্ব কৰিছিল। জলপাইগুৰি
জিলাৰ গেজেটিয়াৰ মতেও জল্লেশ্বৰ আৰু পৃথু পৃথক বজা। তেনে স্থলত অতি
অৰ্কাটীন কামৰূপৰ বুৰঞ্জীৰ পৰিশিষ্টৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিয়েই পৃথু আৰু
জল্লেশ্বৰ একেজন বজা বুলি কোৱা টান। আলোচনাৰ খাটিৰত জল্লেশ্বৰ
আৰু পৃথু একেজন বুলি ধৰি ললেও “তবাকত-ই নচিৰিত” উল্লেখ থকা
‘কামৰূপ’ৰ বজা বৰ্তু বা বৃতুয়েই যে জলপাইগুৰি অঞ্চলত জনপ্ৰবাদ প্ৰসিদ্ধ
পৃথু বজা সেইকথাও জোৰকৈ কব নোৱাৰি। কিয়নো কানাই বৰশী বোৱা

(১৫) K. L. Barua—Early History of Kamrupa, P. 198-199.

ডাঃ নলিনীনাথ ভট্টশালীয়ে ৩৮নকলালৰ মত সমৰ্থন কৰা নাই।

শিলালিপি আৰু মিনহাজৰ বৰ্ণনাৰ পৰা জনা যায় যে উক্ত বৰ্ত্ত বা বৃত্ত বজা গুৱাহাটী অঞ্চলৰ বজা আছিল। মহম্মদ বখতিয়াৰকো পৰাজয় কৰা হৈছিল উক্ত গুৱাহাটীৰ পৰা হাজো অঞ্চলৰ ভিতৰত। বৃত্ত বা বৰ্ত্তক কমতাৰ বা জলেশ্বৰৰ বজা বুলি উল্লেখ কৰা নাই। সৰ্বশেষত বখতিয়াৰক পৰাজয় ঘটোৱা বজাজনেই যে কবি মনকবৰ জলেশ্বৰ আৰু কমতাইৰ বজা সেই মত গ্ৰহণ কৰাৰ এটা ডাঙৰ বাধা হ'ল যে দ্বাদশ বা ত্ৰয়োদশ শতাব্দীত কামৰূপৰ বজাই কমতাৰ বজা বুলি প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰা নাছিল। কমতা নগৰ আৰু কমতা ৰাজ্য চতুৰ্দশ শতিকাৰ মাজ ভাগৰপৰাহে পোহৰলৈ অহাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। ৬কনক লাল বৰুৱাই এই কথা স্বীকাৰ কৰিছে। গতিকে দ্বাদশ শতিকাৰ শেষ আৰু ত্ৰয়োদশ শতাব্দীৰ আদি ভাগলৈ কমতা ৰাজ বা কমতা ৰাজ্যক টানি নিব নোৱাৰি। এই নিলাক কাৰণত আমি শ্ৰীযুত মেধি ডাঙৰীয়া মত গ্ৰহণ নকৰি মনকবৰ সময় পঞ্চদশ শতিকাৰ শেষ বা ষোড়শ শতিকাৰ আদি ভাগতহে পেলাব খোজো। মনকবে উল্লেখ কৰা “জলেশ্বৰ আৰু কমতাৰ বজা” আমাৰ বিশ্বাস সম্ভৱতঃ কোঁচ ৰজা বিশ্ব সিংহ। বিশ্বসিংহক কমতাৰ বজা বুলি কবি দুৰ্গাবৰেও উল্লেখ কৰিছে। জল্লীশ শিৱ আৰু কমতেশ্বৰীৰ মন্দিৰ বিশ্ব সিংহৰ ৰাজ্যৰ ভিতৰতে আছিল। বিশ্বসিংহই প্ৰথমতে শ্ৰীকোণাত (চিকনা) ৰাজধানী পাতিছিল, আৰু পাছত কোচবেহাৰত নতুনকৈ ৰাজধানী পাতে। সূৰ্য্যখড়ি দৈৱজ্ঞৰ দৰং ৰাজবংশাৱলীৰ পৰা জনা যায় যে কমতেশ্বৰী মন্দিৰ বিশ্বসিংহই নতুনকৈ নিৰ্মাণ কৰায়। এই বিশ্বসিংহৰে ভায়েক শিশুয়ে (শিৱসিংহ) জলপাইগুৰিত এখন নতুন ৰাজ্য পাতি সামন্ত ৰজা স্বৰূপে ৰাজত্ব কৰে। জলপাইগুৰিৰ বৰ্ত্তমান জমিদাৰ “বায়কট” বংশ এই শিশুৰে বা শিৱসিংহৰে বংশধৰ। এই কথাৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে কবি মনকবে “জলেশ্বৰ আৰু কমতাইৰ” ৰজা সম্ভৱতঃ বিশ্বসিংহক বুলিছে। শ্ৰীকোণা ঠাই খনেও বিশেষ প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰে বিশ্বসিংহৰ দিনৰ পৰাহে ; পাছলৈ ৰাজধানী উঠি গলেও সেই ঠাইৰ খ্যাতি লোপ পোৱা নাছিল। দুৰ্গাবৰৰ দৰে মনকবেও ঠেৰজন কোঁৱৰ থকাৰ প্ৰমাণ দিয়ে। কিন্তু মহিষা সপ্তকেহে মনকব, দুৰ্গাবৰ আৰু দৰংৰাজবংশাৱলী একমত নহয়। ৰাজবংশাৱলী মতে ১৮ গৰাকী, দুৰ্গাবৰে ৮৮ গৰাকী আৰু মনকবে ১০০ মহিষীৰ উল্লেখ কৰিছে। ৰাজবংশাৱলীত উল্লেখ থকা ১৮ গৰাকীক প্ৰধান মহিষী বুলি ধৰি লৈ বাকীখিনি ৰজাৰ উপ-মহিষী স্বৰূপে ধৰি লব পাৰি।

মহাদেৱে কুচুনী বেশী ভূৰ্গাক হৰণ কৰা বৃত্তান্তই আমাক হাৰিয়া মণ্ডলৰ পত্নী হিৰা কুচুনীক মহাদেৱে ছদ্মবেশেৰে হৰণ কৰা কথালৈ মনত নেপেলাই নাথাকে। মনকৰৰ ভাষাও ১৫শ শতাব্দীত আগৰ ভাষা যেন নালাগে। ঋগ্বেদীয় দ্বাদশ বা ত্ৰয়োদশ শতাব্দীত অসমীয়া ভাষা কেচুৱা অৱস্থাত; মনকৰৰ ভাষা সেই অৱস্থাৰ নিদৰ্শন নহয়। লিপিকাবৰ হাতত ভাষাই কিছু আধুনিক গঢ়লৈ আহিছে বুলি কবলৈকো এই পুথিৰ প্ৰচলন জন সমাজত সীমাবদ্ধ। সুকৱিনাৰায়ণৰ পদ্মা পুৰাণৰ ভাষা সম্পৰ্কেহে এই যুক্তি দৰ্শাব পাৰি।

মনকৰৰ কাব্যৰ সৃষ্টি তত্ত্বৰ লগত শৃংখ পুৰাণকে আদি কৰি ধৰ্ম সাহিত্যৰ সৃষ্টি-তত্ত্বৰ সাদৃশ্য আছে। শ্ৰীযুত মেধি ডাঙৰীয়াই মনকৰৰ সৃষ্টি পাতনিৰ লগত ৰামাই পণ্ডিতৰ শৃংখ পুৰাণৰ সৃষ্টি পাতনিৰ এটি মোটামোটি সাদৃশ্য তেখেতৰ প্ৰৱন্ধত দেখুৱাইছে। ধৰ্ম সাহিত্যৰ সৃষ্টি-তত্ত্ব চমুকৈ এনে—সৃষ্টিৰ আদিত এ.কোৱেই নাছিল—এক অনন্ত মহাশৃংখই আবৰি আছিল। এই মহাশৃংখক আশ্ৰয় কৰি আদি মহা প্ৰভুৰ সৃষ্টিৰ বাসনা জন্মিল। ফলত কায়াক্ৰপী ধৰ্ম নিবঞ্জনৰ উদ্ভৱ হ'ল। ধৰ্ম নিবঞ্জেনে জল স্থল, বায়ুকি সৃষ্টি কৰিলে; তাৰ পাছত গাৰ ঘামৰ পৰা আত্মশক্তিক সৃষ্টি কৰিলে। এই আত্মশক্তিৰ পৰা ব্ৰহ্মা বিষ্ণু মহেশ্বৰৰ জন্ম হয়। জন্মলাভ কৰিয়েই তেওঁলোক তপস্ৰাত মগ্ন হ'ল। ধৰ্ম নিবঞ্জেনে তেওঁলোকক পৰীক্ষা কৰিবৰ নিমিত্তে ভূৰ্গক শৰ ৰূপে ওপঙি ওপঙি আগত ওলালহি। প্ৰথমতে ব্ৰহ্মা আৰু তাৰ পাছত বিষ্ণুৰ ওচৰলৈ গ'ল। তেওঁলোকে ঘিণ কৰি মৰাশটোৰ ওচৰেই নাচাপিল। কিন্তু শিৱই ধৰ্ম নিবঞ্জনক চিনিব পাৰি মৰাশটো পানীৰ পৰা তুলি আনি মুখত পানী দি শুষ্কৰা কৰে। ধৰ্মৰ কথা মতে শিৱই আত্মশক্তিক বিৱাহ কৰিলে।

মনকৰৰ সৃষ্টি-তত্ত্বও ওপকল্প ধৰ্ম সাহিত্যৰ সৃষ্টি তত্ত্বৰ লগত মিলি যায়। এই সৃষ্টি তত্ত্বলৈ মন কৰিলে শিৱৰ প্ৰাধান্য ইয়াত বিশেষ ভাবে দেখা যায়। “হৰৰ আদেশে ব্ৰহ্মা স্ৰজিলা সকল”—এই বাক্যৰ দ্বাৰা এঠাইত হৰৰ শ্ৰেষ্ঠতা দেখুৱা হৈছে। আন এঠাইত “অৰ্দ্ধ অঙ্গ মহাদেৱ অৰ্দ্ধ অঙ্গ ধৰ্ম” বাক্যত ধৰ্মদেৱতা আৰু মহাদেৱক এক বুলি দেখুৱা হৈছে। ধৰ্ম সাহিত্য সম্বন্ধে আলোচনা কৰা পণ্ডিত সকলৰ মতে এই সৃষ্টি তত্ত্ব তাত্ত্বিক বজ্ৰযান আৰু শৈৱ নাথ সম্প্ৰদায়ৰ ধৰ্মমতৰ একত্ৰ সংমিশ্ৰণত উদ্ভৱ হৈছে। আপেক্ষিক অৰ্বাচীন “বৃহৰ্দ্ধম পুৰাণ” আদি দুই এখন পুৰাণতো এনে সৃষ্টি তত্ত্বই প্ৰবেশ লাভ কৰিছে।

মনকবৰ কাব্যই ধৰ্ম্ম আৰু শৈৱনাথ ধৰ্ম্মমতৰ এটা লুপ্ত প্ৰায় স্তব নিৰ্দেশ কৰিছে। প্ৰাচীন অসমৰ সামাজিক অধ্যয়নত মনকবৰ কাব্য বিশেষ সহায়ক হব বুলি আমাৰ বিশ্বাস। আমাৰ দেশত প্ৰচলিত গুপ্ত সম্প্ৰদায়ৰ সাহিত্য যেনে গুপ্তমগি, গুপ্তসাৰ আদি গ্ৰন্থতো মনকবৰ কাব্যৰ অনুকৰণ সৃষ্টি তত্ত্ব আছে।

মনকবৰ কাব্যত লৌকিক আৰু সামাজিক বৰ্ণনাৰ প্ৰাধান্য দেখা যায়। বিশ্বকৰ্ম্মাৰ কমাৰ শাল, হেমন্ত ঋষিৰ পত্নীৰ শূকোনাৎ হাট বেহোৱা, নাৰদৰ চতুৰালি, হব পাৰ্শ্বতীৰ কামকেলি, কুচুনী বেষত দুৰ্গা, মহাদেৱৰ লগত গঙ্গাৰ তৰ্ক-বিতৰ্ক, দুৰ্গাৰ সতীত্ব পৰীক্ষা, ইত্যাদি বৰ্ণনাত অসমীয়া সামাজিক জীৱনৰ জীৱন্ত চিত্ৰ প্ৰকাশ পাইছে। কাব্যখন পুৰাণৰ আৰ্হিত বচনা কৰা; গতিকে পুনৰুক্তি আৰু অপ্ৰয়োজনীয় বৰ্ণনাই বহু ঠাই আগুৰিছে। লৌকিকতাৰ প্ৰাধান্য হেতুকেই বৰ্ণনাৰ গাভীৰ্ঘ্য কাব্যখনত নাই। চবিত্ৰ বিলাকো নামত দেৱতা হলেও কামত সাধাৰণ মানুহ। মহাদেৱ, দুৰ্গা, গঙ্গা আৰু পদ্মা প্ৰত্যেকেই দেৱ চৰিত্ৰবৰ্জিত হৈ সাধাৰণ মানুহৰূপেই প্ৰকাশ পাইছে। দেৱতাৰ অটল গাভীৰ্ঘ্য আৰু মহত্ব এই চৰিত্ৰসমূহত নাই। মনকবৰ মহাদেৱ পৌৰাণিক শাস্ত্ৰ সমাহিত কামদেৱক ভয় কৰা শিৱ নহয়। লৌকিক কৃষক দেৱতা ৰূপেহে মহাদেৱ প্ৰকাশ পাইছে। বেদৰ ৰক্ত দেৱতা পৌৰাণিক শিৱৰ মাজেদি মধ্যযুগৰ প্ৰাদেশিক কবি সকলৰ হাতত খেতিয়ক শিৱলৈ ৰূপান্তৰিত হোৱাৰ ইতিহাসটো মনকবিব লগীয়া। কাব্যখনৰ নাৰদ চৰিত্ৰও বৰ আমোদজনক। ইয়াত ভক্ত তত্ত্বজ্ঞ দেৱিণী নাৰদৰ পৰিবৰ্ত্তে মহাদেৱৰ ভাগিন ধৰ্ত্ত টেটোন নাৰদৰূপে পাওঁ। সামাজিক বৰ্ণনাই কাব্যখনৰ বিশেষত্ব। হব-পাৰ্শ্বতীৰ বিবাহখণ্ডৰ প্ৰত্যেকটো বৰ্ণনাই অসমীয়া সমাজৰ জ্বলন্ত চিত্ৰ। ইয়াৰ ফলত কাব্যখনত বৰ্ণনাৰ স্বাভাবিকতা আৰু আকৰ্ষণীয় গুণ বাঢ়িছে যদিও দুই এঠাইত অশ্লীলতাৰ চূড়ান্ত অৱস্থা পাইছেগৈ। পুৰণি লৌকিক কাব্য বিলাকত অশ্লীল আৰু গ্ৰাম্য ভাৱৰ যোগেদি হাস্যৰস অৱতাৰণা কৰাৰ প্ৰচেষ্টা বিশেষ ভাৱে লক্ষ্য কৰা যায়।

মনকবৰ ভাষা বৈষ্ণৱ কবি সকলৰ দৰে গাভীৰ্ঘ্য যুক্ত নহলেও, কৃত্ৰিমো নহয়—কথিত ভাষাৰ বেছি ওচৰ চপা, উপমাদি অলংকাৰ প্ৰয়োগৰ দ্বাৰা ভাৰাক্ৰান্ত নহয়। যি দুই এঠাইত উপমাদি অলংকাৰৰ প্ৰয়োগ আছে তাতো গভীৰুগতিকতা বা কৃত্ৰিমতা নাই। এই কাৰণেই মনকবৰ কাব্য কৃত্ৰিম দিব্য-উপবন নহয়, প্ৰকৃতিয়ে নিজে গঢ়া কানন। ঠায়ে ঠায়ে উল্লুনি বৰুৱাণিও

নথকা নহয়। তলত উল্লেখ কৰা নিদৰ্শন মনকৰৰ স্বাভাৱিক বৰ্ণনা অলংকাৰৰ চানেকী স্বৰূপে দাঙি ধৰা হৈছে—

- (১) গগন সমান নদীখন ছোট।
খবন্তৰ ভুজঙ্গৰ ছিঙে লাঞ্ছ গোট ॥
- (২) কমল মুখৰ মুচুকিয়া হাসি।
শৰীৰ শোভে কেতেকীৰ পাসি।
- (৩) অমূল্য কুসুম বস্ত্ৰ পিন্ধিলা গোসানী।
শৰীৰ জোঁত জ্বলে ত্ৰিভুবন জ্বিনি ॥
বত্ৰিশ অলংকাৰ পিন্ধি বাপেৰ ভৈল আগ।
হেমন্তৰ মনে বব সুমাইলা বাঘ ॥
- (৪) বায়ুবেগে দেবীৰে নদীৰ ভৈলা পাৰ।
আঙলী দেখায় পুতা মোচাবিবো ঘাৰ ॥
পাৰ হৈয়া দেবী মায়ে পাইলা নদীৰ কুল।
ঝাৰিয়া বান্ধিলা দেবী মাথাৰ চুল ॥

মনকৰৰ ভাষাত মন কৰিব লগীয়া ছুই এটা বৈয়াকৰণিক বিশেষত্ব আছে। ‘কপবান’ৰ ঠাইত ‘কপমান’, ক্ৰিয়াপদত ‘ও’ বা ‘ৱ’ৰ ঠাইত ‘য়’ৰ ব্যৱহাৰ, ‘য়’ৰ ঠাইত ‘অ’ৰ ব্যৱহাৰ লক্ষণীয়। স্থানবাচক ‘কৈত’ বা ‘কোথা’ শব্দৰ ঠাইত ‘কতি’ বা ‘কথি’, কৰ্ত্তাকাৰকত ‘বে’ বিভক্তিৰ প্ৰয়োগ [বায়ুবেগে দেবীৰে নদীৰ ভৈল পাৰ], ষষ্ঠী বিভক্তিত ‘কেৰ’ প্ৰয়োগ। ঝুলি কৰ্ত্তা দূৰ গেল লাউকেৰ থাল] মনকৰিব লগীয়া বিশেষত্ব।

মনকৰে গোটেইখন কাব্য গীতৰ আকাৰতে বচনা কৰিছে। প্ৰাক্-শঙ্কৰা যুগৰ লৌকিক-সাহিত্যৰ শাখাটোৱেই গীত প্ৰধান। পীতাম্বৰ, হৰ্গাঁৱৰ, মনকৰ সুকবিনাৰায়ণ এওঁলোক কেউজনেই ‘গীতকেই’ কাব্য প্ৰণয়নৰ মাধ্যম স্বৰূপে গ্ৰহণ কৰিছে। এই কেউখন কাব্যকে ওজা-পালি গোৱাৰ উপযোগী কৰি বচনা কৰা হৈছে। মনকৰৰ এই কাব্যত বাগ-বাগিনীৰ স্পষ্ট উল্লেখ নাথাকিলেও গীতসমূহ বাগ, তালমান লয় যুক্ত যে সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই। গীতবিলাক পয়াৰ, ত্ৰিপদী ছন্দত ৰচিত। এই বাগ-তালমান লয় যুক্ত পদ আৰু ত্ৰিপদী ছন্দত ৰচিত গীত সমূহ পাঞ্চালী নামে পৰিচিত। মনকৰৰ আৰম্ভণিতেই “পোঞাঁৰ পাঞ্চালি মই যে নাজানো, আপুনি দিয়োক চিত”

বুলি ক্ষমা বিচাৰিছে। পাঞ্চালী শব্দটোৰ উৎপত্তি সম্বন্ধে নানা মুনিৰ নানা মত। কোনোৱে পাঁচালনা [পদ-চালনা]ৰ পৰা কেনোৱে আকৌ সম্ভৱতঃ পাঞ্চাল দেশত ইয়াৰ উৎপত্তি হোৱা বুলি এই গীতি-ৰচনাৰ নাম পাঞ্চালী হৈছে এনে মত পোষণ কৰে। কোনোব মতে আকৌ অন্ততঃ পাঁচজন মানুহ এই নৃত্যযুক্ত গীত গাবৰ কাৰণে প্ৰয়োজন, এই কাৰণে ‘পঞ্চৰ’ পৰা পাঞ্চালি হৈছে বুলি কব খোজে। লেচাবী শব্দ পাঞ্চালী শব্দৰ সম পৰ্য্যায়ৰ যেন লাগে।

মনকৰৰ কাব্যত পদ্মাৰ জন্মলৈকে পোৱা যায়। মৰ্ত্যত পদ্মাদেবীৰ পূজা প্ৰচাৰ, চন্দ্ৰধৰ সাউদৰ লগত বিবোধ, বেহুলা আখ্যান, মনকৰৰ কাব্যত পোৱা নাযায়। মনকৰে যে, বেহুলা আখ্যান লেখিবলৈ মনস্থ কৰিছিল বা লিখা নাছিল যদিও সেই আখ্যানৰ লগত তেওঁৰ পৰিচয় আছিল, সেই কথা সৃষ্টিৰ শেষত “কাঞ্চৰ মেবত পশি ডংকিবো লখাই” এই পদ শাৰীৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি। বেহুলা আখ্যান তেওঁ লেখিছিল যদিও এতিয়ালৈকে হয়তো কবৰ আতাল শুৱাই আছে নাইবা লুপ্ত পাইছে।

(২) দুৰ্গাববী

মনকৰৰ দৰেই দুৰ্গাববো এজন প্ৰাক্-শব্দবী যুগৰ কবি। এতিয়ালৈকে কবি দুৰ্গাববে দুখন পুঁথি ৰচনা কৰাৰ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে; এখন গীতি-ৰামায়ণ আৰু আনখন বৰ্ত্তমান আলোচ্য-গ্ৰন্থ বেউলা আখ্যান।

দুৰ্গাবৰ জাতিত কায়স্থ আৰু সঙ্গীত শাস্ত্ৰত তেওঁৰ বিশেষ ব্যুৎপত্তি আছিল। দুৰ্গাবৰ পিতৃৰ নাম বাহুবল আছিল; তেওঁ শিক্‌দাৰী কাম কৰিছিল। বাহুবল শিক্‌দাৰ নিজ অঞ্চলত প্ৰখ্যাত লোক আছিল আৰু দুৰ্গাবৰৰ দৰেই তেওঁৰো সঙ্গীত বিদ্যাত পাবদৰ্শিতা আছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। বেউলা আখ্যানৰ ভনিতাৰ এঠাইত দুৰ্গাববে লিখিছে—

(১) স্নগন্ধ পুষ্পত যেন মালতী সুবাস।

বংশৰ মধ্যত বাহুবলৰ প্ৰকাশ ॥

প্ৰতি [?] দেববৰে পুত্ৰ পাইলেক প্ৰধান।

কবি দুৰ্গাববে গীত কৰিলা আখ্যান ॥

(২) বাহুবল শিক্‌দাৰ গন্ধৰ্ব্ব যে অৱতাৰ।

কবি দুৰ্গাববে গীত কৰিলা প্ৰচাৰ ॥

বাহুবল শিক্‌দাৰক গন্ধৰ্ব্ব অন্নতাৰ বুলি দুৰ্গাবৰে বৰ্ণনা কৰিছে। ইয়াৰ পৰাই বুজিব পাৰি যে, পিতৃৰ পৰাই দুৰ্গাবৰে সঙ্গীত বিদ্যা আয়ত্ত কৰিছিল। দুৰ্গাবৰৰ ঘৰ কামৰূপ জিলাৰ কোন ঠাইত আছিল সঠিক ভাৱে কব নোৱাৰিলেও হাজো অঞ্চলতে তেওঁৰ ঘৰ আছিল বুলি স্বৰ্গীয় বিষয়-চন্দ্ৰ বিশ্বাসীয়ে দুৰ্গাবৰী ৰামায়ণৰ পাতনিত উল্লেখ কৰিছে। দুৰ্গাবৰৰ গীতি ৰামায়ণ আৰু বেউলা আখ্যান বেছিকৈ হাজো অঞ্চলত জনপ্ৰিয়। স্বৰ্গীয় বিশ্বাসীদেৱে গীতি-ৰামায়ণ আৰু বেউলা-আখ্যান দুয়োখন পুথি এই অঞ্চলৰ পৰাই উদ্ধাৰ কৰে। দুৰ্গাবৰৰ ঘৰ যি ঠাইত নহওক নীলাচল পাহাৰত থাকি তেওঁ বেউলা আখ্যান ৰচনা কৰে, এই কথাৰ সত্যতা বেউলা আখ্যানৰ শেষৰ পদ কেই ফাঁকিৰ পৰা বুজিব পাৰি—

কবি দুৰ্গাবৰে বিৰচিলা অনুপাম।
পৰ্ব্বত গহন নীলগিৰি যাব নাম।
নীলাচল নামে গ্ৰাম সংসাৰত সাৰ।
আছয় পাৰ্ব্বতী অনুবৰ ক্ষয়কাৰ ॥

দুৰ্গাবৰ কোচৰজা বিশ্বসিংহৰ সমসাময়িক কবি আছিল। বেউলা আখ্যানৰ আৰম্ভণিতে দেৱ-দেৱী বন্দনা প্ৰসঙ্গত কমতাঈশ্বৰ বিশ্বসিংহকো প্ৰণাম কৰিছে—

কমতাঈৰ বজ্জা, বন্দো বিশ্বসিংহ নুপবৰ।
আঠচল্লিশ মহিষী বন্দো ঠাৰ কোঁৱৰ ॥

দুৰ্গাবৰৰ দুয়োখন পুথিত বাগৰ উল্লেখ আছে। আমাৰ আলোচ্য বেউলা-আখ্যান পুথিখন ঠায়ে ঠায়ে খঙা-ছিঙা কাৰণে সকলো বিলাক বাগ জানিব পৰা সম্ভৱ নহ'ল। দুৰ্গাবৰ, পীতাম্বৰ, শুকবিনায়ণ আদি প্ৰাক্-শঙ্কৰী, যুগৰ কবিসকলৰ কাব্যত বাৰহাৰ হোৱা বাগৰ পৰা এটোটা সহজে অনুমান কৰিব পাৰি যে অতি প্ৰাচীন কালৰ পৰাই আমাৰ দেশত উচ্চাঙ্গ মাৰ্গ সঙ্গীতৰ চৰ্চা আৰু প্ৰচলন আছিল। দুৰ্গাবৰৰ গীতি ৰামায়ণত উল্লেখ কৰা বাগসমূহ হৈছে—

- (১) অহিৰ (২) আকাশ মণ্ডলী, (৩) বড়াড়ী (৪) ভাটিয়ালী, (৫) বেলোৱাৰা
- (৬) চালনী (৭) দেৱজিনি (৮) দেৱমোহন (৯) ধানশ্ৰী (১০) গুঞ্জৰী
- (১১) মালটী (১২) মঞ্জৰী (১৩) মাৰে'ৱাৰা (১৪) মেঘমণ্ডল (১৫) পট মঞ্জৰী
- (১৬) বামগিৰি (১৭) শ্ৰীবাগ গন্ধকালী (১৮) শ্ৰীগান্ধাৰ (১৯) সুহাই
- (২০) বসন্ত।

দুৰ্গাববৰ বেউলা আখ্যান খণ্ডা ছিঙা আৰু অসম্পূৰ্ণ কাৰণে তাত প্ৰয়োগ হোৱা সকলো বাগৰ নাম জনা সম্ভৱ নহয় যদিও তলত উল্লেখ কৰা বাগ কেইটাৰ প্ৰয়োগ আছে—

(১) বামগিৰি (২) ভাটিয়ালী (৩) স্নুহাই (৪) পট মঞ্জৰী।

ওপৰৰ তালিকাত কেইটামান অপৰিচিত বাগৰ উল্লেখ পোৱা গৈছে। ভাৰতীয় বাগ-বাগিনীৰ তালিকাত কোনো নিৰ্দিষ্ট সংখ্যা নাই; দেশ অনুসৰি সংখ্যা আৰু নামৰ শিভিন্নতা দেখা যায়। গতিকে সেই বাগ কেইটা দেশজ বাগো হোৱাৰ সম্ভৱনা আছে। চালনী, গন্ধকালী, আকাশ-মণ্ডল এই কেইটা বাগ অল্প অপৰিচিত। আজি কালি যি বিলাক বাগিনী নামেৰে জনা যায় সেই বিলাকক পুৰণি অসমীয়া কবি সকলে বাগ নামেৰেই অভিহিত কৰিছিল। বাগ-বাগিনীৰ প্ৰভেদটো খৃষ্টীয় দশম একাদশ শতাব্দী মানতে ভাৰতীয় সঙ্গীত শাস্ত্ৰত মানি লোৱাৰ প্ৰমাণ পালেও ^{১৩} কাৰ্য্যতঃ সকলোবিলাককে বাগ নামেৰেই অভিহিত কৰিছিল। দুৰ্গাববৰ গীতি বামাযণৰ বৰ্ণনাত্মক পদবিলাক অপ্ৰমাদী কবি মাধৱ কন্দলিৰ বামাযণৰ আদৰ্শত বচনা কৰা; আনকি বহু ঠাইত মাধৱ-কন্দলিৰ পদ অবিকৃত ভাবেই দুৰ্গাববে ৰাখিছে। গীতি বামাযণৰ “গীত বিলাকতহে” দুৰ্গাববৰ মৌলিকতা লক্ষ্য কৰা যায়। কিন্তু বেউলা আখ্যানৰ বৰ্ণনা দুৰ্গাববৰ নিজা। এই বৰ্ণনাত নায়ক নায়িকাৰ মানসিক অৱস্থা বিশ্লেষণ, বা অমৃতভূতিৰ আবেগময় প্ৰকাশ বৰ বেছি নাই। কবিয়ে একালৰ পৰা কেৱল ঘটনা প্ৰবাহৰ ধাৰাটো নিৰ্দেশ কৰি গৈছে। শেষৰ ফালে বেছলা আৰু সোনেকাৰ কাৰুণ্যৰ দীঘলীয়া বিননি শুনিবলৈ পোৱা যায়। গীতি-বামাযণত মানসিক বিশ্লেষণ বা অমৃতভূতিৰ প্ৰাধিক্ৰমণ কাৰণে বেছি কবিত্বপূৰ্ণ আৰু হৃদয়সংবাদী হৈছে। গীতি-বামাযণৰ গীত-সমূহ অমৃতভূতি প্ৰধান; বেউলা-আখ্যানৰ গীত বৰ্ণনা প্ৰধান। স্নুকবি নাৰায়ণৰ পদ্মা-পুৰাণৰ দৰে দুৰ্গাববৰ বেউলা আখ্যানটো কোনো উপ-আখ্যান বা প্ৰাসঙ্গিক আখ্যানৰ দ্বাৰা ঘটনাৰ গতিত পদে পদে ব্যাহত হোৱা নাই। স্নুকবি নাৰায়ণৰ পদ্মা-পুৰাণ প্ৰাদেশিক ভাষাত লিখা এখন নামে গামেই পুৰাণ; কেৱল ভাষাটোৰ বাহিৰে পুৰাণৰ সকলো বিলাক লক্ষণ তাত আছে। দুৰ্গাববৰ বেউলা আখ্যানত

অপ্রয়োজনীয় বা কৃত্ৰিম সম্বন্ধযুক্ত উপাখ্যান আৰু ঘটনা নাই। উষা-অনিকঙ্কৰ বিবাহ, জালো-মালো উপাখ্যান, হাছান-ছাছেনৰ যুদ্ধ, হৰ-পাৰ্বতীৰ বিলাস, তাৰকাঙ্ক বধ ইত্যাদি উপাখ্যান সমূহে নাৰায়ণদেৱৰ বেউলা আখ্যান আড়ঠৈ কৰিছে। এই কাৰণে দুৰ্গাবৰ কাব্যখনে ঘটনাৰ ঐক্য বক্ষা কৰিব পাৰিছে। কোনো কোনো ঠাইত দুৰ্গাবৰ আৰু শুকবিনাৰায়ণ দেৱৰ বৰ্ণনাৰ সাদৃশ্য দেখা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে কালিনাগে লখিন্দাৰ ৰূপদেখি প্ৰত্যেক অঙ্গৰ ৰূপ বৰ্ণাই বিষাদ কৰা কথাখিনিৰ ছয়োকাবাত মিল দেখা যায়। শুকবিনাৰায়ণৰ উদ্ভৱ কাল সঠিক ভাবে নিৰ্ণয় কৰা টান হেতুকে কোনখন পুথি আগতে ৰচনা কৰা জনা সম্ভৱ নহয়।

এইখিনিতে বেউলা আখ্যানটোৰ সম্বন্ধে দু আধাৰ মান উল্লেখ কৰাৰ প্ৰয়োজন। অসম বঙ্গ আৰু বেহাৰত বেউলা আখ্যানটো বিশেষ ভাৱে জনপ্ৰিয়। এই কেইখন প্ৰদেশত চান্দ সদাগৰৰ নগৰ আৰু বেউলাৰ নৌকা যাত্ৰাত অতিক্ৰম কৰি যোৱা বিভিন্ন স্থান সম্বন্ধে কিম্বদন্তী আছে। আমাৰ অসমৰ ছয়গাঁৱত চান্দেৰ মেৰধৰ, ধুবুৰীত আৰু হাজোত নেতাই ধুবুৰীৰ ঘাট আছিল বুলি জন-প্ৰবাদ চলি আহিছে। ৮ভাৰতচন্দ্ৰ দাস ডাঙৰীয়াই তেখেতৰ 'অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী-মনসা শাখাত' বেউলা আখ্যানত থকা বিভিন্ন স্মৃতি আৰু স্থান নিৰ্দেশ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। বঙ্গদেশ, বিহাৰ আৰু অসমত প্ৰচলিত কিম্বদন্তী বিলাকৰ পৰা এলুকুৱাতে অনুমান হয় যে স্থানীয় কবি সকলে নিজ দেশৰ ভৌগোলিক সীমাৰ মাজত কাহিনীৰ ঘটনাস্থান স্থাপন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। সকলো কবিয়েই নিজ দেশ কাল পাত্ৰৰ উপযোগী কৰি কাব্য প্ৰণয়ন কৰে; আৰু তেনে কৰিবলৈ যাওঁতে স্থানীয় পৰিবেশ সৃষ্টি কৰাটো এটা স্বাভাৱিক কথা। গতিকে চান্দ সদাগৰৰ বাসস্থান আৰু নগৰৰ নিৰ্দেশ বিভিন্ন প্ৰদেশত পোৱা একো অস্বাৰিক নহয়।

কাব্য বণিত চাঁদ সদাগৰৰ উপাখ্যানটো পদ্মাদেৱীৰ শক্তি আৰু মাচায়া প্ৰচাৰ কৰিবৰ কাৰণে সৃষ্টি কৰা যেন লাগে। এই আখ্যানৰ মূলত কোনো সত্য ঘটনা আছেনে নাই সেই কথা বিচাৰ কৰিবৰ এতিয়া কোনো উপায় নাই। হয়তো চান্দ সদাগৰৰ দৰে এজন পদ্মা বিচ্ছেদী সদাগৰৰ বাণিজ্য যাত্ৰাৰ কাহিনীকেই অবলম্বন কৰি কবিয়ে এই কাব্য সৃষ্টি কৰিছে। যদি কাগ্নিক বোলা হয় তেন্তে চান্দেৰ মেৰ ঘৰৰ স্মৃতি চিহ্ন কৰ পৰা হব? ইয়াৰ উত্তৰত

ইয়াকে কব পাৰি চান্দৰ মেৰঘৰ বুলি ছয়গাঁৱৰ বালাসিধিত যি শিলৰ আৰু ইটাৰ মেৰ এটা আছে সেইটো হয়তো কোনো মন্দিৰৰ ধ্বংসাৱশেষো হব পাৰে।

দুৰ্গাবৰৰ বেউলা অখ্যানটোত মনকৰৰ কাব্যৰ দৰেই সামাজিক অৱস্থাৰ চিত্ৰ বহুতো পোৱা যায়। চান্দ সদাগৰৰ লগত পদ্মাদেবীৰ বিবাদৰ চিত্ৰই আমাক পদ্মা-পূজাৰ প্ৰবৰ্ত্তনৰ প্ৰথম অৱস্থাত শাস্ত্ৰ সকলৰ পৰা কেনেকৈ বাধা পাইছিল তাৰ এটা আভাস দিয়ে। সেইদৰে চাঁদ সদাগৰৰ বাণিজ্যৰ কাহিনীয়ে প্ৰাচীন অসমত বাণিজ্য পথ, বাণিজ্যৰ বস্তু, মুদ্ৰা-বাৱহাৰ আদিৰ বিষয়ে কিছু আভাস দিয়ে। প্ৰাচীন অসমৰ সামাজিক অৱস্থা অধ্যয়ন কৰিবলৈ মনসা-কাব্য কেইখন অপৰি-হাৰ্ঘ্য।

আমাৰ আলোচ্য দুৰ্গাবৰৰ পুথিখন খণ্ড-ছিঙা হোৱাৰ কৰেণে বিভিন্ন চৰিত্ৰৰ সম্পূৰ্ণ চিত্ৰ পোৱা সম্ভৱপৰ নহয়। তথাপি যিখিনি আছে তাৰ মাজেদিয়েই চৰিত্ৰ কেইটাৰ স্পষ্ট আভাস পাব পাৰি। পৌকম, অদমনীয় মন, দঢ়তা আৰু নিষ্ঠাৰ অপূৰ্ব চানেকি চান্দ সদাগৰ। কিন্তু বেউলাৰ বৰকণ ভক্তি আৰু সতীত্বই শেষত চান্দৰ অন্তৰ গলাবলৈ সক্ষম হৈছে আৰু পদ্মাদেবীৰ দেবীত্ব স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধা হৈছে। বেউলা চৰিত্ৰত সাবিত্ৰী, অকল্পতীৰ সতীত্ব আৰু সশী সীতাৰ বৰকণতা প্ৰকাশ পাইছে। বেউলাৰ বৰকণ মণ্ডিত সতীত্বৰ ওচৰত দৈৱ শক্তিয়েই শেষত পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিছে। পুত্ৰহাৰা মাতৃৰ বৰকণ মূৰ্ত্তি সোনেকা। পদ্মা নামত দেবী হলেও ঈশ্বা, নীচতা আৰু হৃদয়হীনতাৰে পৰিচয় দিছে। বেউলা অখ্যানত মানুহ দেৱতালৈ পৰিণত হৈছে আৰু দেৱতা মানুহৰ শাবালৈ নামি আহিছে।

মনকৰ আৰু দুৰ্গাবৰৰ কাব্য দুখনি শ্ৰীযুত কালিৰাম মেধি ডাঙৰীয়াৰ অনুগ্ৰহত পোৱা গৈছে। তাৰ বাবে তেখেতৰ ওচৰত আমি চিৰ কৃতজ্ঞ। মনকৰৰ পুথিখন প্ৰায় সম্পূৰ্ণ; কেৱল প্ৰথম আৰু শেষৰ দুটিমান পদ নষ্ট হৈছে। এই হেতুকে মনকৰ কাব্যৰ আখৰ জোটনি অতিকৃত ভাৱে বন্ধা হৈছে। কিন্তু শ্ৰীযুত মেধি ডাঙৰীয়াৰ পৰা পোৱা দুৰ্গাবৰৰ বেউলা কাব্যৰ পাণ্ডুলিপিৰ আখৰ জোটনি আধুনিক; কাব্যৰ মাজৰো বহু অংশ নাই। গতিকে পিছৰ কাব্যখনিৰ আখৰ জোটনিত মাজে মাজে হাত ফুৰাব লগা হল।

Preface

In this publication are compiled for the first time the songs on the worship of the goddess Manasa composed by two of our early poets, Manakara and Durgabara. Manakara probably lived in the latter part of the sixteenth century, and Durgabara was the contemporary of the Koch king Visva Singha (1517—1544). The poets lived most of their times in the present Kamrup district.

The collection contains 112 songs of which seventy-six are ascribed to Manakara. The songs of Manakara describe in detail the creation myth, a popular legend on the marriage of Hara and Gauri and the birth of their daughter Padma or Manasa. Immediately after her birth, Padma was sent to the lower region to rule over and to obtain worship from the serpents. Durgabara's songs thirty-six in number, describe the subsequent episodes connected with the worship of Manasa on this earth. The goddess Manasa was not content with her sovereignty of the lower world. She resolved also to claim honour and worship from all sections of the people of the earth. But her great opponent was Chand Sadagar, the most wealthy member of the merchant community of the city of Campaka, commonly identified with a place on the south bank of the Brahmaputra in the modern Kamrup district of Assam. Chand was a devout follower of Siva and he would on no circumstance worship Manasa. His wife Soneka one day made secret arrangements for worshipping Manasa. But when Chand came to know of it he flew into a rage

and kicked away all articles of offerings collected for her worship. At this treatment the goddess Manasa was furious and she determined to take revenge on Chand and his family. In course of a few days, she caused the death of Chand's six sons, got sunk the boats of Chand which carried rich merchandise from abroad, and made him to fall into abject poverty and destitution. In spite of these misfortunes Chand chose to suffer rather than worship Manasa. Not to speak of the members of his family, even people of Campakanagara dreaded Chand and did not dare to propitiate the goddess Manasa. After some time a seventh son was born to Chand and Soneka and was named Lakhindara. When he grew up Lakhindara was married to a very accomplished girl named Behula or Beula. As it was predicted by the astrologers that Lakhindara would be bitten to death by a snake on the very marriage-night his father got erected a house of iron (called Meragbara) without a hole in it and made the couple to live therein. In spite of all these precautions Lakhindara was bitten to death by a snake on the bridal night. The snake was no doubt commissioned to do this ghastly act by Manasa. Behula, however, resolved to bring her husband back to life at all risks and would not part with his body. In the next morning she got a raft made, and set it afloat on the river with the body of her husband. The raft went on and on the river for many days and nights and on the way men, animals, spirits and goblins attempted to frighten and dissuade her from her resolution. Nothing could however, move her and alone

she drifted in the mid-stream till the raft stopped or the shore. Near the place where the raft stood was Neta, a washerwoman of the gods. Beula got down on the bank and collected a pile of wood to burn herself on a pyre with the skeleton of her husband. Neta saw it and prevented the woman from the act of immolation. Thereupon, Beula narrated the story of her misfortune hearing which Neta promised to take her into the presence of Siva. Beula was taken near to Siva, and she propitiated the great god with dance and music. Siva was pleased and restored to life Lakhindara and his six brothers. Beula, with her husband and brothers-in-law returned happily to Campakanagara. On her return Beula entreated Chand to pay offerings to Manasa. Chand agreed to do so only with his left hand. This, in main, is the subject-matter of the songs of Durgabara.

These songs of Manakara and Durgabara are important as much by reason of the stage they represent in the development of Assamese language and literature as for their account of the religious history of mediaeval Assam. These songs are sectarian in character no doubt, and were composed mainly to glorify the worship of the goddess Manasa. But as Manasa herself was originally a non-Aryan goddess and included into the Brahmanic pantheon later on, these songs associated with her worship incorporate a mass of popular lore and legends. Here in these songs, therefore, we get for the first time some glimpses of the secular aspects of early Assamese literature. Chand, Soneka, Beula are representative characters of Assamese society,

Chand a strong-willed man never to bend even in the face of tremendous odds, and Soneka, a loving wife, full of womanly superstitions and ever eager to propitiate any god or goddess for the well-being of her family. Beula earns our admiration as a virtuous, devoted wife, full of courage and determination. All these characters are realistically portrayed and through the story the poets greatly emphasise the popular conviction that human life and destiny are shaped at the whims and pleasures of particular gods and goddesses.

These songs present an amazing wealth of materials on the early form of Assamese speech, particularly the dialect of Western Assam. As such they afford us an opportunity for investigation into the development of the Assamese language and linguistic correspondence between Western and Eastern dialects of Assamese.

Further, the importance of these songs lies more on their historical and religious bearings. They give us a succinct account of the growth and spread of the Manasa cult in Assam and the various rites and rituals associated with her worship. That the cult of Manasa is non-Aryan can be known from the very nature of the goddess as depicted in these songs. She is cruel, frightfully revengeful and does not exhibit any of the noble traits of the classical gods and goddesses. Her very names Totala (stammerer), Kani (blind) suggest popular origin. Manasa seems to be originally a local deity worshipped by the non-Hinduised people of the province, but by and by she came to gain popularity among the upper classes of the

Hindu society. These songs further reveal that there was a long struggle for supremacy between Siva and Manasa in which the goddess Manasa came out triumphant.

Manasa is even today a living and powerful cult in Assam and she is worshipped with much adoration and ceremony, particularly in the districts of Kamrup, Goalpara and Darrang. She is generally worshipped in the months of Asadha and Sravana (P.14), particularly during the time of pestilence and disease. She is then invoked as the goddess Marai. Buffalo, goats, pigeons are sacrificed before her. During the days of her worship these songs are sung with proper musical instruments and dancing movements.

Moreover, these songs shed side-light on the social life of mediaeval Assam. They describe in detail the marriage ceremony of Siva and Parvati modelled probably after the prevailing popular institution. The marriage was celebrated at the house of the bride in the evening or night. A few days preceding the marriage the bridegroom's party went to the bride's house with various foodstuff and ornaments, and the ceremony was known as Jorona-diya (P.45). On the evening, before the marriage day was observed the Gandha Adhivasa rites (P.48). Before the Adhivasa ceremony the bride and the bridegroom were rubbed with paste of turmeric, pulses, and scented oil. They were then bathed with water ceremonially drawn from river or tank in sacred pitchers (Mangala ghata). After the bath they were given to wear new garments and made to sit amidst an assembly of women, who ended

the ceremony by singing auspicious songs (P.48). On the marriage-day the bridegroom proceeded to the bride's house in a Dola (litter) accompanied by friends and relatives and a troop of drummers and musicians. The mother of the bride and other women came to the gate to welcome and receive the son-in-law with an earthen lamp, durba grass, betel leaves and nuts, and pitha (cakes) placed on a Dala (a circular bamboo tray) making ulu-dhvani all the time. The mother-in-law then fanned the bridegroom three times. Then with music and songs the bridegroom was led to the altar erected in the centre of the pandal with banana trees (P.58). The bride veiled all over was then taken out to the pandal and made to sit near the bridegroom. The priest then performed the marriage rites, and fastened the marriageknot (Lagna-gathi). The father of the bride then along with five haritaki (myrabolans), durba grass, and dhanya offered his daughter's hand to the bridegroom. The bride and the bridegroom jointly offered lajanjali (fried rice) to the fire for seven times. They were then given to partake a portion of the boiled rice offered to the sacrificial fire.

Here and there in these songs we get some glimpses of the life of women, their dress, ornaments and of other articles used in toilet. The hair was well combed and dressed, and there were various ways of doing the hair (P.59). Flowers adorned the braids, and the common flowers used in the chignon were Bakula and Malati. Sandal paste was used to enhance the beauty of complexion, vermilion was pasted on forehead, and collyrium was

put on the eyes. Use of mirrors was very common. Ornaments of various designs and materials were worn. Jethi on the forehead, Makara and Kundala used in the ears, Gajamati Hara in the neck, Keyura, Kankana and Saicha used in the hands, Tara on the arm, gold rings on fingers, Nupura and Ghagara on the feet, and Ujhati on toes. Widows were forbidden to wear ornaments and to put vermilion mark on foreheads (P.121).

There are references to bed-room equipments also. Decorated palanquins and mosquito curtains were used in well-to-do houses. Carpets of various designs were spread in the rooms and even a canopy was fastened.

Music and dancing were cultivated both by men and women. These songs themselves are evidence to indicate that music was very much prevalent and these songs were composed to serve the practical requirements of music. Dancing was practised particularly by women. Beula is said to have satisfied Siva by high order of her dancing.

These songs refer to the art of boat building and to riverine trade. The wood that was considered suitable for construction of boats was sala, salakha, kaisala, hijjala, campika, gambharu etc (P. 92-93). The construction of boats was started on an auspicious day and with sacrifice and offerings (P. 93). Boats were tastefully decorated by Sutradbara and Kunduka ; they were further well furnished, canopies were spread over them, flags and festoons were flown (P. 93-94). Merchandise carried by these boats to foreign countries comprited Marica, Pipalli, Ada, Jira, Jai, Sakota, Sarisa, Jatiphala, Dhaniya, Dhuna, and so on and so forth.

These are some of the indications of the historical materials available in these songs. A comprehensive and comparative study of the entire Manasa literature may no doubt make considerable addition to our present knowledge of the cultural and religious history of mediaeval Assam. This however, cannot be done in this introduction.

We are grateful to Shri Harinarayan Dutta Baruah for providing funds to publish this editio princeps or the first edition of these songs, which may be of use to students of Assamese literature and history.

Gaubati, Assam,
1952.

}

B. K. Barua
S. N. Sarma

== सुवि-यु ==

সৃষ্টি-খণ্ড

ওঁ নমো গণেশায় । ওঁ পদ্ম কুমার্যৈ নমঃ ॥

(১)

স্বপ্নতী বন্দনা

মার সবস্বতী বন্দিয়া গাইবো আন নাতি মোর গতি ।

ত্রৈলোকা বন্দিনি জগবিয়াপিনি গোবিন্দ জাহাৰ পতি ॥

ত্রিদেশ দেৱতা জুগুতি কৰিয়া সাগৰ সত্ৰানে গৈলা ।

সেহিসে বেলাত মার সবস্বতী তোমাৰ জনম ভৈলা ॥

হিন্দুল সদশ বদন মা'রব ... সদশ গা'ব ।

চাৰি হাত ভৰি পদোৰ মৃগাল কোকিল সদশ বাব ।

বাচি ঠাম লৈলা মার সবস্বতী অ'কুল সমুদ্র মাঝে ।

তোমাক দেখিয়া সাগৰ স্ফাটিল মাণিক লুকাইল বাসে ॥

হাতে নজানো মই তাল মন্দিৰা, মুখে নজানো মই গীতা ।

পোঞাঁব পাঞ্চালি মইয়ে নজানো আপুনি দিয়োক চিত ॥

মার সবস্বতী বন্দিয়া গাইবো ... দেবব নায ।

আমাৰ বৰ্ণিত মার সবস্বতী ব্রহ্মিয়া লৈয়োক গায় ॥

মার সবস্বতী, দেবি ভাগিৰথী চন্দ্র আদি দেবকুল ।

... মনকৰে বিৰহিস ॥

হৰি মোৰ প্ৰাণেৰে দুহুত গুৰু বে ॥ ধ্ৰুং

গুৰু বন্দনা

গুৰু গুৰু বন্দিয়া গাইবো..... ।

.....নাম লইতে ডৰাওঁ ॥

শ্ৰাম সুন্দৰ গুৰু (হাশ্ৰাম) ।

গুৰুৰ গীত তভো নাম ॥

(অন্দ) বয়নে গুৰু আই (কুল) বখানি ।

গুৰুৰ গীতে ভোল গৈলা এ ভাঠি উজানি ॥

গুৰু গুৰু বন্দিয়া গাইবো গুৰুৰ ছই পাৰ ।

তাত পাচে বন্দিয়া গাইবো গোসানীৰ পাৰ ॥

দশ মাস দশ দিন গনিতে ভৈলা ভাৰ ।

জাব পদে দেখিলো মই সকলে সংসাৰ ॥

হাতে হাতে মুখে মুখে খুৰাইলা..... ।

.....মোৰ কায়া ভৈল ধৰ ॥

উঠিতে বোলই (মাঠ) বসিতে..... ।

কালিন্দী মাৰৰ গুণ সাজন নাযায় ॥

গুৰু জনক বন্দিয়া গাইবো গুৰুতে দিয়া চিত্ত ।

হাতে তাল জয় ধৰি নিতো মিখাই নিত ॥

সৰ্বজন বন্দিয়া গাইবো গুৰুৰে ছই পাৰ ।

তাত পাচে বন্দিয়া গাইবো এসৰ সভাও ॥

.....

.....

সেহি ফুলে তৃষ্ট হৰে মায় মঙ্গল চণ্ডী ॥

গুৰুৰ বন্দন এহিমাৰে সমাপতি ।

তোতলা চৰণে মনকৰে নিগদতি ॥

জগাইতেবে মাঞ্জাই..... মন ।

জাগোক জাগোক মণ্ডপ (চাম্দ) বদন ॥ ধুং

জাগবণ পী ৩

প্ৰথমে জাগোক জে মণ্ডপ চাৰি পায়।

তিনি গোট মাণ্ডলি জাগোক সাৰি সাৰি কৰা ॥

চৌচাল চাটনি জাগোক জাগোক চায়নি ।

আঁড়ৈ গজ মাটি জাগোক পুজিলে ব্ৰহ্মানী ॥

চাৰি কোনা মণ্ডপ জাগোক চৌৱাৰ ।

থলখান জাগোক জে ঘট বসাইবাৰ ॥

ঘটত জাগোক জে উত্তম গজাজল ।

দুপ দীপ নৈৱেদ্য জাগোক জতেক কদল ॥

মণ্ডপত জাগোক বতনেৰ চাৰি বাতি ।

মাঁড়িয়া মাঁড়লি জাগোক জতেক বৰতি ॥

সোনা কপাৰ ফুল জাগোক এ ডোৰ চামৰ ।

নেত্ৰেৰ ছন্দোয়া জাগোক পেটাৰি ভিতৰ ॥

গীতালো হাতে কণ্ঠে জাগোক এডাল চামৰ ।

পোঞা স্তম্ভসমে গীত গাৱে মনকৰ ॥

সৃষ্টি পাতন

নাহি জল নাহি স্থল নাহিকে আকাশে ।
 এ মেক মন্দৰ নাহি গিৰি জে কৈলাস ॥
 নাহি ধৰ্ম নাহি কৰ্ম নাহি বসুমতি ।
 গঙ্গা দুৰ্গা নাহি গোঁসাই লক্ষ্মী সবস্বতী ॥
 নাহি উদয় গিৰি গোঁসাই নাহি অস্তগিৰি ।
 বাসুকী জে নাগ নাহি দ্বাবকা জে পুৰি ॥
 নাহি দিন ৰাত্ৰি গোঁসাই নাহি অন্ধকাৰ ।
 তিথি জে নক্ষত্ৰ নাহি নাহি দিন বাৰ ॥
 নাহি বিদ্ধি নাহি সিদ্ধি এ যোগ ধিয়ান ।
 অষ্টবসু নাহি গোঁসাই আগম পুৰাণ ॥
 নাহি যতি নাহি সতি নাহি ক্ৰিয়াধাৰী ।
 ঋষি জে তপসী নাহি নাহি ব্ৰহ্মচাৰী ॥
 নাহি জমৰাজা গোঁসাই নাহি জমালয় ।
 গো জে মনুয়া নাহি উৎপত্তি প্ৰলয় ॥
 স্বৰ্গ নাহি মৰ্ত্য নাহি নাহিকে পাতাল ।
 স্তূলৰূপে দেৱৰ দেৱ ভাসে কতকাল ॥
 স্তূলৰূপে ভাসে বট পত্ৰেৰ উপৰ ।
 হাত ভৰি নাহি গোঁসাই আছে দিগম্বৰ ॥
 সৃষ্টি কৰিবাক গোঁসাই কৰিলা জুগতি ।
 মনকৰে ৰচিলেক সৃষ্টি উতপতি ॥

ধিয়ানে, বসিল গোসাই ধিয়ানে বাসল ।
বাম চৰণ ফুটি গঙ্গা উপজিল ॥ ৫২

সৃষ্টিৰ উৎপত্তি

উপজিল গঙ্গা দেৱি জে জলবহে ধাবে ।
তেতিক্ষনে অনাদি ধৰিলা বাম কৰে ॥
কুস্তজল আনি গোসাই জে এ শুদ্ধ কৰিল ।
সুবৰ্ণেৰ পিনা আনি এ নাড়ী ছেদিল ॥
শুদ্ধ কৰিয়া তুলি জে পেলাইলন্ত ঝাৰা ।
স্বৰ্গমণ্ড সবজিল আঠকোটি তাৰা ॥
পূৰ্বত উপজিল ইন্দ্র জে চন্দ্র দিবাকৰ ।
উপজিল তাত পাচে সপতি সাগৰ ॥
পশ্চিমত উপজিলা জে তীৰ্থ বাবানসি ।
উপজিলা যতি সতি এ পায়ি তপসি ॥
পাচে উপজিল মহোদধি জে সাগৰ ।
পাচে উপজিলা মংসা কুস্তোৰ মগৰ ॥
উকত উপজিলা গোসাই জে ভাঙ্গৰা জগন্নাথ ।
ধ্যান কৰিয়া পাচে বসিলা জলত ॥
ধ্যান কৰিয়া গোসাই জে চায়ে চতুৰ্ভিত্তি ।
মনকৰে বচিলেক সৃষ্টিৰ উৎপত্তি ॥

କି ଗୋସାହି : ଅନାଦି ସୃଷ୍ଟିପାତେ ମୋର ଗୋସାହି ଜେ ॥ ୧୩୯

ଓଠି ଓଠି ଗୋସାହି ଜେ ଚାହେ ଘନେ ଘନ ।
 ଜଳ ବିଷ୍ଣୁ ପାୟା ଗୋସାହି କବି ତର୍ପନ ॥
 ଜଳର ବିଷ୍ଣୁ ଗୋସାହି ମନ କରି ଥିବ ।
 ଆପୁନେ ହିଲ ଗୋସାହି ଏ ମୂନ ଶରୀର ॥
 ଆପୁନି ଧବିଳା ଆଦି ଅନାଦିର ରୂପ ।
 ନାଭିତ ଉପଜିଲା ବ୍ରହ୍ମା ଜଗତର ଭୂପ ॥
 ଉପଜିଲା ବ୍ରହ୍ମାଦେରେ କରନ୍ତୁ ଭକତି ;
 ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ଦୁଇଜନ ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଉତ୍ପତ୍ତି ॥
 ତବେସେ ଧବିଳା ଗୋସାହି ମୂନ ଅରତାର ।
 ମଂସ୍ତ୍ରରୂପେ ଚାରି ବେଦ କବିଳା ଉଦ୍ଧାର ॥
 ଆପୁନାର ମାଂସ କାଟି ଥାପିଲା ମେଦିନି ।
 ଦୁର୍ଗ୍ଗରୂପେ ଗୋସାହି ଜେ ଧବିଳା ଆପୁନି ॥
 ଆପୁନି ଦିନ ବାତ୍ରି ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଆପୁନି ଅନ୍ଧକାର ।
 ମଂସ୍ତ୍ର ରୂପେ ଚାରି ବେଦ କବିଳା ଉଦ୍ଧାର ॥
 ତ୍ରିଷ୍ଟି ଜେ ନନ୍ଦ୍ର ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଆପୁନି କ୍ରିୟାଧାରୀ ।
 ଧ୍ୟାୟ ତପସି ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଆପୁନି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ॥
 ଆପୁନି ଜ୍ଞାନରାଜା ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଆପୁନି ଜ୍ଞାନାଳୟ ।
 ଗୋ ଜେ ମହୁଷ୍ଟ୍ର ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଉତ୍ପତ୍ତି ପ୍ରଣୟ ॥
 ଆପୁନି ଉଚ୍ଚଳ ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଆପୁନି ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଧାରୀ ।
 ଆପୁନି କୈବର୍ତ୍ତ ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଆପୁନି ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନୀ ॥
 ଆପୁନି ନଗର ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଆପୁନି ବଜ୍ରାବ ।
 ଆପୁନି କିନା ବିକା କରେ ଆପୁନି ବଡ଼େ ଭାର ॥
 ଆପୁନି ଜେ ଶୁକ ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଆପୁନି ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଶିଷ୍ୟ ।
 ଆପୁନି ଅସୂତ ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଆପୁନି ଚୈତ୍ତ୍ୱ ବିଷ୍ୟ ॥
 ଆପୁନି ପୁରୁଷ ଚୈତ୍ତ୍ୱ ଆପୁନି ନାରୀଗଣ ।
 ଗଜା ଦୁର୍ଗା ଅଜିତା ଗୋସାହି ଆପୁନି ପରାଣ ॥

বিহা কৰাই থৈলা গঙ্গা জটাৰ ভিতৰ ।
 লাহাৰ মঞ্জুসে ছুৰ্গাক ভসাইলা সাগৰ ।
 সাগৰে ভাসিয়া জয় জলৰ উপৰ ॥
 গৌৰ কৃষ্ণ হোক নিয়া হিমত্বৰ ঘৰ ॥
 বাছড়া ব্ৰহ্মাণী জে সবাক দেখ বৰ ।
 কিৰিতি বহিল জাবে চন্দ্র দিবাকৰ ॥
 সৃষ্টি কৰিবাক গোসাই কাৰিলা জুগুতি ।
 মনকৰে বচিলন্ত সৃষ্টিৰ উৎপত্তি ॥

কি গোসাই সৃষ্টিক ভৈলা মন জে ॥ ধ্রুঃ
 তিনিখন সৃষ্টি পাতিবাক ভৈলা মন ।
 পক্ষিয়া পক্ষিনী স্ৰজিলন্ত চুই জন ॥
 উপজিল পক্ষিয়া আনন্দে কৰে বায় ।
 আইস আইস পুতা চুই কৰায়ো বিহায় ॥
 ভূমি চুই পক্ষিয়া কৰ্ণত দিলা হাত ।
 এ বোল বোলন্তে পাপ লাগয় আমাত ॥
 কোথা শুনি আচা ভাই বহিনী বিহায় ।
 পক্ষিয়া পক্ষিনী চুই কৰিলা উড়ায় ॥
 উজানিত পক্ষিয়া ভাঠিত পক্ষিয়ানী ।
 বিপাকে পৰিল পক্ষিয়া মিলাইলা বিঘিনি ॥
 উজানিৰ পক্ষি সামুক সেবাল জে খাই ।
 ভাঠিত পক্ষিনী আধাৰ খুজিয়া নাপাই ॥
 সামুক সেবাল খাই পক্ষিব কামে উদভায় ।
 কাম টলিল পক্ষি ঝাবিলেক গায় ॥
 পক্ষিয়াৰ কাম সাগৰত ভাসি জায় ।
 আধাৰ বুলিয়া পক্ষিনী তোঠে তুলি খাই ॥

ଠୋଠେ ତୁଲି ପଞ୍ଜିୟାନୀ କବିଳା ଆଧାର ।
 ତେତିକ୍ଷ୍ଣେ ପଞ୍ଜିନୀର ଗର୍ଭେବ ସଞ୍ଚାର ॥
 ପୁତ୍ରରୂପେ ପବି ଛୁଇଁ କବିଳା ଉଡ଼ାୟ ।
 ପୁତ୍ରରୂପେ ପାହିଲା ଗିୟା ଅନାଦିବ ଠାୟ ॥
 ବାହୁମେଲି ଦିଲା ତାକ ଦେବ ମହେଶ୍ଵର ।
 ପଞ୍ଜିୟା ପଞ୍ଜିନୀ ଛୁଇଁ କବିଳସ୍ତୁ ଭବ ॥
 ଚାୟାଳ ବୁଲିଲେ ପୁତ୍ରା କବାୟୋ ବିହାୟ ।
 ଏଲା କେନ ଦେଖୋ ପୁତ୍ରା ଗର୍ଭେବ ସ୍ଵଭାର ॥
 ତ୍ରିଦେଶବ ଈଶ୍ଵର ଅନାଦି ମହେଶ୍ଵର ।
 ଜେହି ବିହା ଲାଗେ ଗୋସାହି ସେହି ବିହାକର ॥
 ସୋନାର ରୂପାର ଜେ ଦଣ୍ଡତ ଭବି ପାନି ।
 ବିହା କବିଳରୁ ଛୁଇଁ ପଞ୍ଜିୟା ପଞ୍ଜିନୀ ॥
 ସୁବର୍ଣ୍ଣେର ଧୂଞ୍ଜିୟା ରୂପାର ଧୂଞ୍ଜିଆଳି ।
 ଡାହିନତ ପଞ୍ଜିୟା ବାମତ ପଞ୍ଜିୟାନୀ ॥
 ହୁବକ୍ଷତ ଦିୟା ଗୋସାହି କବିଳା ବିହାୟ ।
 ମହି ଆଦେଶିଲୋ ପୁତ୍ରା ଏ ବାସା ସାଜାୟ ॥
 ହବେ ଆଦେଶିଲା ପଞ୍ଜି ବାସା ଲୈଲା ଡାଲେ ।
 ତ୍ରିନିଧାନି ଡିମା ପାରିଲେକ ସେହି କାଲେ ॥
 ପ୍ରଥମବ ଡିମା ଗୋସାହି ଭାଞ୍ଜିରା ଜେ ଚାହିଲା ।
 ଜିର ଜନ୍ତୁ ଗୋସାହି ତାତ ଲାଗଲ ନ ପାହିଲା ॥
 ଦୋୟାଜବ ଡିମା ଗୋଟ ଭାଞ୍ଜିରା ଜେ ଚାହିଲ ।
 ତ୍ରିବିଞ୍ଚ ତ୍ରିବିଞ୍ଚ ଗୋସାହି ତାତେ ଲାଗ ପାହିଲ ॥
 ତ୍ରିତୟବ ଡିମା ଗୋଟ ଭାଞ୍ଜିୟା ଜେ ଚାହିଲ ।
 ଜତେକ ପୃଥିବୀର ଶସ୍ତ୍ର ତାତ ଲାଗ ପାହିଲ ॥
 ବାବେ ଶସ୍ତ୍ର ଉପଜିଲ ଆବ ଦୁର୍ବା ଧାନ ।
 ଏହିମତେ ପାତିଲେକ ସୃଷ୍ଟିବ ପତନ ॥
 ସୃଷ୍ଟି ପାତିବାକ ଜେ ଗୋସାହିବ ଡୈଲା ମନ ।
 ମନକବେ ନମିଲେକ ବ୍ରହ୍ମାନୀବ ଚବଣ ॥

অনাদি ব্রহ্মব
 দ্বাবা ব্রহ্মা, বিষ্ণু
 শঙ্কর পৰীক্ষা

অনন্তবে আদি জে অনাদি পাবে ডাক ।
 ব্রহ্মা বিষ্ণু শঙ্করে জায় তপ কৰিবাক ॥
 ব্রহ্মা বোলে তপ মই কৰিবো কমনে ।
 হাতে লৈলা কুশ তাম তুলসী আপুনে ॥
 ব্রহ্মা হেন বচন শুনিয়া দেববাজ ।
 হাতে লৈলা কুশ তামি তৰ্পনৰ নাজ ॥
 হাতে কুশ তামি তিল লগে কৰি লৈল ।
 ব্রহ্মা বিষ্ণু শঙ্করে তপ কৰিবাক গৈল ॥
 এড়িল তৰ্পন গোসাই ভৈল মৰা জেন ।
 ভাসিতে ভাসিতে য়তো চলিলা তেখন ॥
 ব্রহ্মাদেৱে তপ কৰি আচে যথা ।

ভাসিতে ভাসিতে য়তো চলি গৈলা তথা ॥
 কোথাইৰ পৰা আঁঠল ইটো মৰাশৰ জ্ঞান ।
 পয়বে ঠেলিয়া ব্রহ্মা কৰিলা নিৰ্গামন ॥
 বিষ্ণুদেৱে তপ কৰি আচে যথা ।
 ভাসিতে ভাসিতে য়তো চলি গৈল তথা ॥
 কোথাইৰ পৰা আঁঠল ইটো মৰাশৰ জ্ঞান ।
 বিষ্ণু বিষ্ণু স্মৰি দেৱ ভৈলা অস্থধ্যান ॥
 মহেশ্বৰে তপসালি কৰি আচে যথা ।
 ভাসিতে ভাসিতে য়তো চলি গৈল তথা ॥
 তপ এৰি মহেশ্বৰে ধ্যান কৰি চাইল ।
 আতাই মাৰিল গোসাই দৰশন পাইল ॥
 দহত নামিয়া ধৰিলন্ত আখে বেখে ।
 কতো কাখে লয়ে গোসাই কতো লয়ে মাখে ॥
 মাথাত কৰিয়া কাখৰিক লাগি নিল ।
 শঙ্খ জল আনি গোসাই মুখত ঢালিল ॥

চেতন লভিয়া জে অনাদি মহাদেয় ।
 ভালেতো চিনিলা মোক পুতা সদাশিৱ ॥
 মুখ মেল পুতা তোৰ গৰ্ভে লঞে বাস ।
 মহেশ্বৰে বোলে কেনে কৰা উপহাস ॥
 মোৰ গৰ্ভে বাস। লৈলে হৈৱ কোন কৰ্ম্ম ।
 অৰ্দ্ধ অঙ্গ মহাদেয় অৰ্দ্ধ অঙ্গ ধৰ্ম্ম ।
 গঙ্গা দুৰ্গা দেৱিক সপিল দুইজন ।
 প্ৰতিপাল কৰিবাহা আমাৰ বচন ॥
 মহেশ্বৰে বোলে আতাই কি কহিবো কথা ।
তুমি হয় মাতা আতাই তুমি হয় পিতা ॥
ব্ৰহ্মাৰ বচনে তবে নজাইব মন ।
 তেহেতো পাতিবো দেৱ সৃষ্টিৰ পতন ॥
 এহি মতে হ'ব তবে বুলিলা বচন ।
 মোহোৰ পালন হৈবা তোৰা দুইজন ॥
 বিহা কৰাই থৈলা জটাৰ ভিতৰ ।
 লোভাৰ মঞ্জুসে দুৰ্গা ভাসাইলা সাগৰ ॥
 ইন্দ্ৰৰাজা আনিয়া যোগাইল পুষ্পজল ।
 হৰৰ আদেশে ব্ৰহ্মা স্ৰজিলা সকল ॥
 সৃষ্টি পাতিবাক গোসাই কৰিলা জগুতি ।
 মনকৰে বচিলেক সৃষ্টিৰ উৎপত্তি ॥
 না না শম্মা উপজিল আক দুৰ্ব্বাধান ।
 এহিমতে পাতিলেক সৃষ্টিৰ পতন ।
 একচিত্ত মনে জিটো পূজে বিষহৰি ।
 পুত্ৰ দ্বাৰা ধন জন দেহু দিগম্বৰী ॥
বাছড়া ব্ৰহ্মানী জে সবাক দেহু বৰ ।
 গোসানীৰ চবন বন্দি গায় মনকৰ ॥

পদ্মা বর্ণনা

দুৰ্গা স্তম্ভাসনে চন্দ্রক টানিল দেৱেৰ দেৱ মুৰাৰি ।
 লাল পয়ানে জে বাসুকী চণ্ড সি গৈল পাতাল পুৰি ॥
 জাহাৰ বাপ ঈশ্বৰ শঙ্কৰ তিনি জগতেসে জানি ।
 হাতে শঙ্কা দণ্ড লৈয়া জে উঠিল বাতড়া জয় ব্ৰহ্মানী ॥৫৯
 চৈত্র জে মাসৰ শুক্লা দশমী পোঞাঁৰ জনম কায় ।
 ম'য় নাতি তাৰ বাপ কেউলিয়া অজ্ঞানিকা জন্মকায় ॥
 বাসুকী জ নাগে সাত পাতাল ভেদিল। অষ্ট নাগে কৰে দান ।
 চৌমাস বাৰিষা মাস বাতদিনা মৰ্কে জয়া পূজা মান ॥
 নাগেসে আসন নাগেসে বসন নাগেসে শ্ৰীফল ধৰে ।
 কাষ্ঠক তৰে তৰে ব্ৰহ্মান কাৰ্শ্প নৰে জাক বাদ কৰে ॥
 পূজা বিষহৰি একচিত্ৰ কৰি শতদল কমল ফলে ।
 মাটিৰ ভাঙি সিজুৰ ডালি পূজে বাৰিষাৰ কালে ॥
 সখেতে সিন্দুৰ পায়ত ম্পুৰ চলিতে কণুবান বাজে ।
 অষ্ট অলঙ্কাৰ কণত কুণ্ডল কটিত কিঙ্কিনী বাজে ॥

এ বাৰ্জি বাজন বে শ্ৰেজিল নাচন গিত ।
 ইন্দ্র বাজা ভৈলা গিয়া স্বৰ্গ পুৰিত জে ॥৬০

হেমন্তৰ তপস্বী
 আৰু
 দুৰ্গাৰ উৎপত্তি
 বৃত্তান্ত

স্বৰ্গত দেৱতাগণে হুন্দুতি বজাই ।
 মৰ্কে ঘট পাতি নৰে স্তম্ভল গাই ॥
 পাতিয়া সংস্কাৰ গোসাই দিলা মায়া জাল ।
 জমক দিলন্ত গোসাই জম অধিকাৰ ॥

আসিতে লাগুটা অ'হে জাইতে শূন্ত ।
 লগতে দিলন্ত গোসাই পাপ আক পুণ্য ॥
 মঞ্চে কৃষি কৰে গোসাই নৰে বহে হাল ।
 বাসুকী জে নাগ ভৈলা সপতি পাতাল ॥
 হেমন্ত ঋষিৰ ভৈলা তপকেসে মন ।
 সাগৰ তিবত ঋষি কৰিলা গমন ॥

(১১)

তপ কৰে ঋষি বে বে ভাল হে । ১৫০

তপ কৰে ঋষি সাগৰ জলে ।
 লোহাৰ মঞ্জুস চাপিলা কোলে ॥
 লোহাৰ মঞ্জুস লাগল পাইল ।
 তপ এৰি পায়ি ধৰক আইল ॥
 ঋষি বোলে পায়িআনৌ তপেৰ ফল ।
 ঋটু এক পাইলো কুলেৰ কমল ॥
 সিহ্ন কৰি বাধা দাকন লুয়া ।
 নগৰে ফৰাহা পেটত থৈয়া ॥
 লোটনী বাঞ্চিল তুলিয়া মাথা ।
 মনকৰে বচিল সৃষ্টিৰ কথা ॥

হাত বোকাইবার চলে চলল জে ॥ ধ্রুং

পেটত বাকিল দাকুণ লুইয়া ।
 দুর্গাক সজাত স্তই থৈয়া ॥
 বেসাইতে গেল স্কোনাৰ হাট ।
 দাকুণ পেটে নেদখয় বাট ॥
 হালধি মাখিলা সকল গায় ।
 দুই দুই আঙ্গুল কৰি বৰাইচে পায় ॥
 দাসীৰ কান্দে দিয়া ছুই হাত
 লোকে পোচে মায় কোন দিন জাত ॥
 কিসে হাতাগিনী পুচিস মাক ।
 পেট নোহে মোৰ দাকুণ বোগ ॥
 এলান মবিচ পোশাই খাইল ।
 চলিতে পড়িতে গৃহক আছিল ॥
 আঙ্গিনা চোতালে দিলেক পায় ।
 মিচায়ে কাৰে নিপৰী ৩ বায় ॥
 মৰো মৰো বোলে ধায়নী আন ।
 বিষে বিবস্থিলা জাই পৰাণ ॥
 তুৰিতে আসিলা ধায়নি মায় ।
 টোহা টোহা কৰি কৰিচে বায় ॥
 চাগল কাটিয়া কুধিব আনি ।
 শিশুকুপে হাসে মায় গোসানী ॥
 সোনাৰ জিনাই কইলা নাড়ি ছেদ ।
 কপাৰ সূয়াই কৈল কণ ভেদ ॥
 সোনাৰ বটাত মুহাইলা জলে ।
 কান্দে ময়োবতি মায়াৰ চলে ॥
 স্বৰ্গে পুষ্পজল আকাশী বাণী ।
 অজোনিকা জন্ম মায় গোসানী ॥

পদ্ম। পূজার
মণ্ডল। বর্ণনা

উপজিল বিষহৰি জে অজোনিকা কায় ।
 দেৱাপুৰ নবলোকে বিষক ডৰায় ॥
 উপজিল বিউ বাপে পায় গৈল লাজ ।
 মঞ্চত সৰ্বজ দিলা দেৱধন্য কাজ ॥
 আষাঢ় নিবড়ি যদি প্ৰবেশ শ্ৰাৱণ ।
 পোঞা পূজিবাক উচোগ কৰে নাৰিগণ ॥
 সাত পাঞ্চ নৰে কহে ধন্যৰ কাহিনী ।
 স্বৰ্গে জয় জয় মঞ্চ উলা উলি)ক্ষনি ॥
 জয় জোকাৰ দিয়া পূজে নাৰিগণ ।
 স্বৰ্গত জে পোঞা মাৱৰ লড়িল আসন ॥
 মণ্ডপ নাহিকে পোঞা পূজিবো কেমনে ।
 কুন্দাৰ সূতাৰ ডাক দিলা তেতিক্ষণে ॥
 মায়ৰ বচন কম্বী জানিলস্তু মনে ।
 কাখে ভাণ্ডি হাতে লাঠি কবিলা গমনে ॥
 সম্পূটে প্ৰণাম কৈলা মায়ৰ চৰণ ।
 কি কাৰণে মায় তুমি কৰিলা চিন্তন ॥
 ধৰ ধৰ বিশ্বকম্ব তাহুল খায় ।
 তোহোলা মণ্ডপ খানি সাজিয়া দেয় ॥
 কেহো কামি চাঞ্চ কেহো চাঞ্চয় চায়লি ।
 বিশ্বকম্বে নিশ্চিল ঘৰ ভৈল তেতিক্ষনি ॥
 ফটিকৰ স্তম্ভ লগাইল বাসা ঘৰ ।
 মণ্ডপ চাইল মায় হাড়িয়া চামৰ ॥
 মাটি তুলিয়ৰি কাঞ্চৰ দিলা ঢাল ।
 স্থানে স্থানে লগাইলা হিন্দু হৰিতাল ॥
 ছন্দোয়া টনায়াৰে পাটেৰ দিলা ডোৰ ।
 শ্বেত নেত চামৰে মণ্ডপ কৈল ঘোৰ ॥
 হেঠেগো—মইবে উপৰে আলি-পন ।
 প্ৰদীপ জালিয়া ঘট কবিলা স্থাপন ॥

হংসব পিঠিত বে তুলিয়া ছই পায় ।
 স্বৰ্গ হন্তে নামিলেক বিষহৰি মায় ॥
 বৰ দিতে নামিল মায় আকাশগামিনী ।
 জেশ মৰে পূজে তাৰ খণ্ডাক বিঘিনি ॥
 উপজিয়া মায়ৰে নকৈশ স্তন পান ।
 মায়ক ডঙ্কিয়া তৈল মানসাই নাম ॥
 মায়ক ডঙ্কিয়া তৈল মানসাই ।
 কাপেৰ মেড়ত পশি ডঙ্কিবো লখাই ॥

(সৃষ্টি-খণ্ড সমাপ্ত)

==হৰ পাৰ্বতীৰ বিবাহ-খণ্ড==

হৰ পাৰ্বতীৰ বিবাহ খণ্ড

(১)

কবিৰ দেৱ-দেৱী
বন্দনা

প্ৰথমে বন্দিয়া গাইবো নাৰায়ণ সুরপতি ।
ব্ৰহ্মা আদি দেৱ বন্দো জাৰ সৃষ্টি স্থিতি ॥
ধৰ্ম্ম কৰ্ম্ম বন্দিয়া গাইবো গঙ্গা পাৰ্বতী ।
তাত পাচে বন্দিয়া গাইবো লক্ষ্মী সবস্বতী ॥
কামৰূপৰ কামাখ্যা বন্দো ঢেকেৰিআৰ নাতি
পাতালৰ নাগ বন্দো এ নাগ দেৱতি ॥
ভূতি অম্ৰাবতি বন্দো অপেশ্বৰা লোক ।
সৰ্গ মঞ্চ পাতাল বন্দো এতিনি ত্ৰৈলোক ॥
ত্ৰিদশ দেৱতা বন্দো আনো দেৱগণ ।
তাত পাচে বন্দিয়া গাইবো দেব নাৰায়ণ ॥
লোকপাল ইন্দ্ৰ বন্দো কাৰ্ত্তিক গণপতি ।
বসুমতি বন্দিয়া গাইবো নাবোলে বসতি ॥
গৃহ দেৱতাক বন্দো গৃহৰ চিন্তো আয় ।
বাট বৰুণ বন্দো অনল জমৰায় ॥
আঠচল্লিণ দেৱক বন্দো আৰু বৰ দেৱৰ ।
সৰ্ব্বতীৰ্থ লোহিত্য বন্দো সপতি সাগৰ ॥
কামতাইৰ ৰাজা বন্দো ৰাজা জলেশ্বৰ ।
একশত মহিষি বন্দো অঠাৰ কুমৰ ॥
পঞ্চ দেৱতাক বন্দো গুৰু দুই পায় ।
পত্নুমাই সুপ্ৰসঙ্গে মনকৰে গাই ॥

(২)

“বাসুয়া”-শ্লি

ধিয়ান কৰিয়া গোসাই চাহে ঘনে ঘন ।
বাসুয়া কমাইতেবে গোসাইৰ ভৈলা মন ॥
বিশ্বকৰ্ম্মক গোসাই কৰিলা চিন্তন ।
বিশ্বকৰ্ম্মে জানিল গোসাই চিন্তে কি কাৰণ ॥
হাতে লাঠি কাখে ভাণ্ডি কৰিলা গমণ ।
সম্পূৰ্ণে প্ৰনাম কৈলা গোসাইৰ চৰণ ॥
গোসাইৰ আগত কৰ্ম্মি ভৈলন্ত প্ৰবেশ ।
কি কাৰণে চিন্তা দেৱ কহিয়ো আদেশ ॥
ধৰ ধৰ বিশ্বকৰ্ম্ম তাম্বল খায় ।
দেৱত ছল্ল ভ কৰি বাসুয়া কমায় ॥
কৰ জোড় কৰিয়া জে বোলে কৰ্ম্মীৰাজ ।
বাসুয়া কমাইতেবে বিস্তৰ লাগে সাজ ॥
বিশ্বকৰ্ম্মক বোলে গোসাই বঙ্গ ভৈলা মন ।
কুবেৰক আদেশ কৰিল তেতিফণ ॥
গোসাইৰ আদেশ কুবেৰ জানিলন্ত মনে ।
আসিয়া নামিল কুবেৰ গোসাইৰ চৰণে ॥

(৩)

ধৰ ধৰ কুবেৰ তাম্বল খায় ।
বিশ্বকৰ্ম্মে জেতি খোজে আনিয়া জোগায় ॥
গোসাইৰ আদেশে কুবেৰ নাথাকিলা বই ।
ব্যালিশ কোটি বস্ত্ৰ দিলা ভাণ্ডাৰক জাই ॥
বাৰগাচি নাৰিকেল তেৰগাচি তাল ।
তাহাৰ তলাত নিয়া পাতিলা আফাৰ ॥
মাটী তুলি বিশ্বকৰ্ম্ম আফাৰ পাতিল ।
ঠামে কামে আনিয়াজে হাথিনা ঠাপিল ॥

সুবৰ্ণ কুমুড়া আনি হাথিনাত দিল ।
 নিয়ৰি উপৰে দিয়া কৰ্ম্ম আবস্থিল ॥
 নানান সুবস্তু আনি শ্ৰাস জুড়িল ।
 প্ৰথমতে বাসুহাৰ মাথা আবস্থিল ॥
 বহুলাল গোট নিশ্চিন্ত বজ্ৰৰ সমান ।
 নাক মুখ গঢ়িলন্তু আব চুই কৰ্ণ ॥
 চুই শৃঙ্গ গঢ়িলেক সুন্দৰ বৰ্ণৰ ।
 সুন্দ কৰি লগাইলেক এচাৰ পাংগৰ ॥
 গঢ়িলন্তু সুবৰ্ণৰ এ চাৰি চৰণ ।
 গঢ়িলন্তু বাসুহাৰ এ শ্বেত বৰণ ॥
 বহিস দন্ত বাসু হাৰ গুণৰে ভ্ৰমৰ ।
 লাঙ্গলত লগাইলেক এ শ্বেত চামৰ ॥
 শুক বৰ্ণ বাসুহাৰ শুক লাঙ্গ গোট ।
 গলত লগাইলা তাৰ জয় ঘটা গোট ॥
 হিৰ্ম্মাণি মানিক্য লগাইলন্তু স্থানে স্থান ।
 পিঠিত বচিলন্তু বৰ্ণৰ পদ্মামন ॥
 এ মনি মুকুতা লগাইলেক স্থানে স্থান ।
 বাসুয়াক দেখি গোসাইব বঙ্গ ভৈলা মন ॥
 আপুনি দেৱৰ দেৱ চাতিবাক গৈলা ।
 আপুনি জে বাসুহাৰ জিউ দাম দিলা ॥
 স্বৰ্গে মঞে বাসুয়াজে কৰয় পয়ান ।
 বাসুয়াক দেখি গোসাইব বঙ্গ ভৈলা মন ॥
 বিশ্বকৰ্ম্মক গোসাই বুলিলা বচন ।
 আৰ এক কৰ্ম্ম তুমি কৰা এতিফণ ॥
 ধৰ ধৰ বিশ্বকৰ্ম্ম তাৰুল খায় ।
 সোনাৰ লাঙ্গল আনি সাজিয়া দেয় ॥
 লাঙ্গল সাজিতে বিশ্বকৰ্ম্মৰ ভৈলা চিত্ত ।
 মনকৰে বচিলেক পত্নমাইৰ গীত ॥

পোনাব লাজল গোসাই কপাব ফাল ।
 বাসুয়া বলখে জুড়িচে হাল ॥
 বাৰ চাহ দিলা গোসাই তেৰ চাহ মই ।
 তথাপি নিচিন্ধিল দুৰ্বালুই ॥
 ইটা মাটি ভাঙ্গি কৰিলা চুব ।
 থূপুৰা পেলাই গোসাই বলদূৰ ॥
 হাল আনি বায়া গোসাই দিলেক সাৰ ।
 ছুয়াৰে কপাট লগাইলা তাৰ ॥
 ধুলায়ে ধূসৰ ছাদশ পাল ।
 পিঠিত বাঘেৰ চাল, হাৰেৰ মাল ॥
 সাত ঘটি বেলা ভৈলা দ্বাজ প্ৰহৰ ।
 বাসুয়া মেলি গোসাই খুৰাইলা জল ॥
 অশোকৰ তলে গোসাই বৃষভ থৈল ।
 গঙ্গাব পাশক গোসাই শিষ্মে চলি গৈল ॥
 সেই ঠাইত গোসাই গৈয়া আবহপিলা পায় ।
 গঙ্গা গঙ্গা বুলি পাবয় বায় ॥
 আঠম গঙ্গা ভায়া তাম্বুল খাৰ ।
 ব্যাল্লিস ফুলেৰ বিচি আনিয়া দেয় ॥
 গঙ্গা আনিয়া দিলা ফুলেৰ বিচি ।
 বাসা ঘৰে আইলা জগত ঈশি ॥
 সেইঠাইত গোসাই গিয়া আবহপিল পায় ।
 গঙ্গা গঙ্গা বুলি কাবয় বায় ॥
 আইশ গঙ্গা ভায়া তাম্বুল খাৰ ।
 সূৰ্ণ কাচি খানি আনিয়া দেৱ ॥
 গঙ্গা আনিয়া দিলন্ত সূৰ্ণ কাচি ।
 জাই পাৰে গোসাই ফুলৰ বিচি ॥
 দুৰ্গাৰ নিমিত্তে গোসাই কৰে জতন ।
 কহে মনকৰে হৰ গোবী চৰণ ॥

আক গোসাই ফুলেৰ জাই নাহাবে ॥ধ্ৰুং

ছুৱা ছুৱলি জাতি মালতি তগড় ।
 আয়ে আনকয়া জে অশোক নাগেশ্বৰ ॥
 জাই পাড়িলা ওড় বো গুটি-মালি ।
 কেঁয়া কেতকী জামি তুলসী ঘিয়ালি ॥
 আমিনান, বঙ্গিয়াল বংগীশ কৰৱাব ।
 ত্ৰিপুমালি গুলান জোপাবে মাৰি মাৰি ॥
 অৰ্গাস্ত অপৰাজিতা মোয়া ও বন্দুলি ।
 কাঁলাশ পুস্পৰ জাই পাৰিলত মালী ॥
 ফুলেৰ পাৰিলা জাই দেৱ মহেশ্বৰ ।
 পতুমাই সুপ্ৰসৱে গাই মনকৰ ॥

আকি গোসাই ভাল ফুল সবজিল নাহাবে ॥ধ্ৰুং

ছুৱা ছুৱলি সবজিল ছই ফুল ।
 কেঁয়া কেতকী বেল কদম্ব বকুল ॥
 চম্পা নাগেশ্বৰ আক সেয়তি মালতি ।
 আয়ে আনকয়া বেলি আক জাই জুতি ॥
 সেয়ালি নেয়ালি জুতি তগড় গুলাল ।
 কৰিব পাৰিজাত ঘিয়ালি অতি ভাল ॥
 অশোক বাসকা গুটি মালি ফুল জত ।
 জত জত ফুল আচে পাৰিলা সমস্ত ॥
 মালকথান অজিয়া থৈলস্ত নাৰদ মুনি ।
 ইন্দ্ৰে আদেশিল মেঘে নিতে জোগায় পানি ॥
 নিতে নিতে মালকত মেঘে দেই সাৰ ।
 হইল মালকথান অদ্ভুত আকাৰ ॥

মালঞ্চখান অজিয়া গোসাই দিলন্তু প্ৰহৰি ।
 নবৰন লৈয়া গোসাই খেলে পাশাসাৰি ॥
 গোসাইৰ মালঞ্চখান আতি বম্য স্থান ।
 ঋষি অবে ছুৰ্গাৰাবে আতি অনুপাম ॥
 ছুৰ্গাক লাগিয়া গোসাই পাতিলা উপাই ।
 ছুৰ্গাব নিমিত্তে গোসাই বাতুল পবাই ।
 ছুৰ্গাৰ চৰণে মোৰ বাঢ়োক ভকতি ।
 মনকৰে বোলে মোৰ ছুৰ্গা পদে গতি ॥

(৭)

মালঞ্চখান সৰ্বাজ গোসাই খৈলন্তু প্ৰহৰি ।
 কতফল মুকলিল কহবে ছুয়াৰি ॥
 মুকলিলা মালঞ্চখান ছুয়াৰি দিলা জান ।
 গোসাই বোলে দ্বাৰিক জে অভাস্তবে আন ॥
 অভাস্তবে গেল দ্বাৰি এক চিও মনে ।
 প্ৰণমি বসিল গিয়া হৰৰ চৰণে ॥
 ধৰ ধৰ দ্বাৰি পুত্ৰ তাপুল খায় ।
 কোন ফুল মুকলিল স্বৰূপ কৰি কয় ॥
 ছুৰা ছুৰালি মুকলিল কেতকী তগড় ।
 আৰ ফুল মুকলিল পিণ্ডক পিয়াল ॥
 আৰ ফুল মুকলিল পাবলি গুলাল ।
 লৱঙ্গ মালতি জুতি শিৰিষ তমাল ॥
 অশোক মকয়া মুকলিল আৰ সুবৰ্ণ জাঁই ।
 আৰ ফুল মুকলিল পাবলি মাধাই ॥
 সব ফুল মুকলিল মুকলিল ওড় ।
 ফুল মথো ভ্ৰমবাই কবয় কন্দোল ॥
 এক মনে এক চিত্তে দ্বাৰি গেল কৈয়া ।
 ছুৰ্গাক লাগিয়া গোসাই পাতিলন্তু মায়া ॥
 মনকৰে কহে ঙ্গনিয়োক নবগণ ।
 ছুৰ্গাক হৰিতে গোসাই কবন্তু জতন ॥

|মালঞ্চ খান সৰ্বজি গোসাই বঙ্গ ভৈল মন
 |নাবদ মুনি ক গোসাই কৈল স্মবন ॥
 গোসাইৰ চিন্তন নাবদ জানিলন্ত মনে ।
 হাতে বেনা ধৰি মুনি চলিল তেতিক্ষণে ॥
 সম্পূটে প্ৰণাম কৈল গোসাইৰ চৰণে ।
 কি কাৰণে চিন্তা দেৱ কহিয়ো আপুনে ॥
 নাবদৰ বাক্য স্মনি গোসাইৰ বঙ্গ মন ।
 দুৰ্গাক লাগিয়া গোসাই কৰিলা চিন্তন ॥
 গোসাইৰ আদেশ দেৱে জানিলন্ত মনে ।
 ত্ৰিদশ দেৱতা আশিলন্ত জনে জনে ॥
 ইন্দ্ৰ আসিলন্ত জে দেৱৰ দেৱৰাজ ।
 মনকৰে বচিলেক দেৱ ধম্ম কাজ ॥

(৩)

গোসাই বোলে দেৱগণ তাম্বুল খায় ।
 কাৰ ঘৰে আছে দুৰ্গা বৰূপ কৰি কয় ॥
 নখাইলন্ত গুয়া নলৈলন্ত পান ।
 মনত আত্মথে দেৱে কৰে অভিমান ॥
 নাবদে বোলে এ গোসাই চলায়ো ধম্ম খড়ি ।
 এখনে জাৰ ঘৰে আছে দুৰ্গাবালি ॥
 নাবদৰ বাক্যে গোসাই বঙ্গ ভৈলা মন ।
 স্থানে স্থানে থইল ত্ৰিদশ দেৱগণ ॥
 ত্ৰিদশৰ ভাগে খড়ি থৈলা ভাগে ভাগ ।
 খড়ি চলি উঠি গৈল হেমন্তৰ আগ ॥

সন্ন্যাসিৰ দুৰ্গা
 অনুসন্ধান

ত্ৰিদেশ দেৱ উঠিলন্ত আসিবাদ কৰি ।
 বিশ্বকস্মে যোগাইলা কৰণ্ডি আগে কৰি ॥
 ঋষি বোলে মোৰ বিউ অতি শিশু মতি ।
 কোন দেৱে দিৱা গোসাই লগেৰ সঙ্গতি ॥
 গোসাই বোলে তোৰ জিঁউ জাই একেশ্বৰে ।
 গোসাই দেৱৰ বোলে ঋষি হেঠ মাথা কৰে ॥

(: :)

ঋষি/দেৱৰ অন্তৰ্মাত পাইল আপুন ভৱনে চলি গৈল
 বিবাদিত মুখে নাইসে বায় ।
 হাতে জল কমণ্ডলু লৈয়া বাহিবাইলা ঋষিজায়া
 জল পৰশিলা ছুই পায় ॥
 কুশৰ আসন আনি দিলা মাজি ঋষি-আনি
 ঋষি জানি নলৈলা আসন ।
 কোনোৱা কৰিলো দোষ কেনে কৰা অসন্তোষ
 ভয় ভৈলা ঋষি-আনিৰ মন ॥
 পলাই মায় ঋষিআনি ছুৰ্গা আসিবাৰ স্ননি
 কেনে আতাই কৰা অসন্তোষ ।
 তুমি নাই তেতিক্ষণে আই চাহে ঘনে ঘনে
 আতাই আইত খানিক নাহি দোষ ॥
 পুতাই তুমি শিশুমালা খেলায়ো আপুন খেলা
 জত চাঁৱা তোমাক আচে বৈয়া ।
 ত্ৰিদেশ দেৱতা বৈৰি তোমাক পাঞ্চে ফুলধাৰি
 কেনে জাইবা একেশ্বৰী হইয়া ॥

* এই পাঠটো অল্প অসংলগ্ন ।

ত্ৰিদশৰ আৰতি কাজ নকৈলে আতাইৰ লাজ
 মই নাজাইবো গোসাইৰ ফুলবাৰি।
 লোক মুখে কাণাকাণি সুনী মায় ঋষি-আনি
 বিসাদিত মুখে নাইসে বায় ॥
 দুৰ্গা কৰিলন্ত গহ সাজি আতাই মোক দেহ
 আমি জাইবো গোসাইৰ ফুল বনে।
 কথি গেলা ঋষি-আনি দিলা (ঘন) আঙুলা ঝাটা আনি
 সুনী ঋষি বঙ্গ ভৈলা মনে ॥
 দুৰ্গাক লুগাইলা জলে গীত গাই মন কৰে
 দুৰ্গা জাই গোসাইৰ ফুল বনে।

(১১)

দুৰ্গা নাহাবে হে : শোভে মায় কপে পাৰ্ব্বতি নাহাবে ॥ধ্ৰুং

দুৰ্গাৰ বেশ
বিতাস

কাঁকৈ কৰিয়া দুৰ্গা বিবচিলা বেশ।
 কমল জুতি খোপা দুৰ্ণা বান্ধিলা বিশেষ ॥
 খোপাত পিন্ধিলা দুৰ্গা বকুল মালতি।
 সুরাসিত চন্দন পিন্ধিলা পাৰ্ব্বতি ॥
 শিখেতে সিন্দূৰ পিন্ধে নয়নে কাজল।
 কর্ণত পিন্ধিলা দেৱি মকৰ কুণ্ডল ॥
 গলে হাৰ পিন্ধিলা হাৰেৰ নাহি মৌল।
 বতনে গ্ৰন্থিত দুৰ্গা পিন্ধিলা কাঞ্চল ॥
 উৰাতি ৰাটটি পিন্ধে কেয়ুৰ কঙ্কন।
 চিকিমিকি কৰে জেন ববিৰ কিৰণ ॥

মেখলা বান্ধিয়া দেৱি পিঞ্চিলা ঘাগড়।
 ৰুণ ৰুণ কৰি বাজে নেপূৰ পায়ৰ ॥
 অমূল্য কুসুম বস্ত্ৰ পিঞ্চিলা গোসানি।
 শবীবৰ জৌতি জলে ত্ৰিভুবন জিনি ॥
 বদ্ৰিশ অলঙ্কাৰ পিঞ্চি বাপেৰ ভৈলা আগ
 হেমন্তৰ মনেৰেৰ সুমাইলা বাঘ ॥ ১

(১২)

দেৱি কৰিলক্ষ লাস যেন চন্দ্ৰ পৰকাশ
 দেহা কোটা স্ককজ বৰণ।
 মনে দেৱি মানসিল তাতে সিংহ উপজিল
 সিংহ ভৈল আতি ৰুপমান ॥
 কান্দে মায় খাৰি আনি ঝিউক চাহি ঘনে ঘনি
 লুহি পৰে মুকুতা বৰণ।
 নাকান্দা নাকান্দা মায় ক্ৰন্দনেৰ নহে ভায়
 তুমি মায় কান্দিচা অকাৰণ ॥
 দেৱৰ আৰতি কাজ নকৈলে আতাই লাজ
 আমি জাইবো গোসাইৰ ফলবনে।
 তেঠে গোময় দিল মায় খাৰি আনি জে
 উপৰে দিলেক আলিপন ॥
 স্তম্ভল ক্ষণ পাই জাত্ৰা কৰিলন্ত আই
 স্তম্ভক্ষেণে কৰিলা গমন ॥
 বাপক প্ৰণাম কৈল নৱচণ্ডী দুৰ্গা জে
 মায়ক জে কৰিলা প্ৰণতি।
 পূৰ্ণ ঘট বন্দি মাথে ফুলেৰ কৰণী হাতে
 সিংহত জে চৰিলা পাৰ্ৰ্বতি ॥

আমি ৰাজড্ৰিআ গৈল তোৰ নাহি ভাল ।
 আপুনাৰ মাগ্ৰে দ্বাৰি দিয়োৰে ছয়াৰ ॥
 আমাক নাচিনস বে ছয়াৰি চাৰ জ্ঞাতি ।
 হেমন্তৰ ঝিউ আমি ছুৰ্গা পাৰ্বতি ॥
 কোথাইৰ পাপিণীৰে জক্ষিনি অৱতাৰি ।
 দয়ায়ে নামাৰো বেটি মুখত গয়াৰি ॥
 পুৰুষে জানোহে হেমন্ত আৰ্গু কুৰ ।
 তাৰ নিউ হৈয়া কেনে আইলি এতছৰ ॥
 ত্ৰৈধিলন্ত দেৱিৰে দ্বাৰিক গেল ধায়া ।
 কোপমনে দেৱিৰে দ্বাৰিক আচে চায়া ॥
 দেখো আজি আমাৰ ছয়াৰে দেহ হাত ।
 গোসাইৰ আগে বাক্ৰিয়া থইবো থিয়াত ॥
 ত্ৰৈধিলন্ত দেৱি মেধিলন্ত দশ হাত ।
 সিংহে বাঘে দ্বাৰিক খাইৱাক হৈলা সাজ ॥
 পলাইলা দ্বাৰি বেটা জিউৰ তবাস ।
 কপাট ভাঙ্গিয়া গৈল মালকব পাশে ॥
 কপাট খশায়াৰে পসিলা অভাস্তৰ ।
 সৱফুল ফুটি আচে গুঞ্জৰে ভ্ৰমৰ ॥
 লড় পাৰে দ্বাৰি বেটা নাবান্ধে মাথাৰ কেশ ।
 গোসাইৰ আগত দ্বাৰি হৈল পৰবেশ ॥
 সম্পূটে প্ৰণাম কৈলা গোসাইৰ চৰণে ।
 গোসাই বোলে দ্বাৰি তুমি আইলা কি কাৰণে ॥
 কি বহিবো গোসাইৰে কহিতে লাগে ভয় ।
 সৱ ফুল তুলিয়াজে কৰিলন্ত খয় ॥
 তিবি হৈয়া বেটিৰ জে এতিমুন্ন গহ ।
 কপাট খশাইতে দেখো দশখান বাহ ॥
 দ্বাৰিৰ বচনে গোসাই জানিলন্ত মনে ।
 হেমন্ত নন্দিনি ছুৰ্গা আইলা ফুল বনে ॥

আঁকি দেৱি মাৱ ভাল ফুল তোলে মাৱ জে
হেমন্ত নন্দিনি নাহাবে ॥ধ্ৰুং

ছুৱা ছুৱলি বেল বকুল বন্তলি ।
কৰ্মা কেতকী মাৰ্গতি পিয়ালি ॥
গুটি মালি জাঁই ৰেলি আৰু তিপুমালি ।
ভেড় তগড় তোলে শেয়ালি নেয়ালি ॥
লৱঙ্গ নাধৰী লতা চম্পা নাগেশ্বৰ ।
অশোক ৰাসকা কনকিৰ মে বন্তৰ ॥
পাৰিজাত পাৰ্বলি জে দেৱঙ্গ মকয়া ।
আমিলাল বঙ্গিআল কৰণ্ডি ভৰিয়া ॥
আবে আমকয়া দেৱি তুলিলা তুলসি ।
সবফুল তুলিলন্ত পবন হৰিয়া ॥
বাৰ্লিশ ফুল তুলিলন্ত কৰণ্ডি ভৰিয়া ।
আৱাস লাগিলা দেৱি বৰ শ্ৰান্ত পায়া ॥
ফুল তুলি দেৱিৰ টুটি গৈল বল ।
ধিবে ধিবে গৈলা দেৱি অশোকৰ তল ॥
অশোকৰ তলে দেৱি আবশপিল পায়া ।
আৱাস লাগিল নিন্দে মুখে নাই বায়া ॥
মলয়া পৱন বাউ ব.হ ধিবে ধিৰ ।
অশোকৰ তলে স্ততিলন্ত একেশ্বৰে ॥
সুতিয়া বহিল দেৱি অশোকৰ তলে ।
ভূৰ্গাক চুলিতে গোসাই সাজে নানা চলে ॥

মুণ্ডত লৈলা গোসাই জটাৰ ভাৰ ।
 পিঠিত বোকণ্ডি হাৰেৰ মাল ॥
 কপ্পটী পৰিধান ভুজ্জ অঙ্গে ।
 ভূত প্ৰেত গোসাই সাজিলা সঙ্গে ॥
 খট্ৰাঙ্গ ডম্বক ত্ৰিশূল ধাৰী ।
 বৃষভ বাহনে আসন কৰি ॥
 চলিলা দেৱবাজ ডম্বক বায় ।
 ভূত প্ৰেত সঙ্গে নাচিয়া জায় ॥
 নাচিতে নাচিতে মালঞ্চ পাইল ।
 দ্বাৰেৰ কোনে গোসাই বৃষভ বহাইল ॥
 ভূত প্ৰেত থৈলা দ্বাৰেৰ কোনে ।
 মালঞ্চ পসিলা চোৰেৰ মোলে ॥
 সকল ফুল গোসাই উৰুটি চাইল ।
 তথাত দুৰ্গা দেৱিক লাগ নাপাইল ॥
 সাত ঘটি বেলা ভৈল দ্বোজ প্ৰহৰ ।
 খুজিয়া নাপাইল দুৰ্গাক মালঞ্চ ভিতৰ ॥
 একপাত ফুল গোসাই দুইপাত কৈল ।
 তথাপি দুৰ্গা দেৱিক লাগ নাপাইল ॥
 তবেসে গৈল গোসাই অশোকৰ তলে ।
 সেঠাইত আচে দেৱি নিদ্ৰাৰ ভোলে ॥
 দুৰ্গাক দেখি গোসাই আকুল চিত্ত ।
 তবেসে গৈল গোসাই শিবেৰ ভিত ॥
 ডাক দিয়া তুলিম দেৱি পাইৱেক ডব ।
 লাস কৰি হাত দিলা হৃদি উপৰ ॥
 চেতন পায়ৱা দেৱি বসিল উঠি ।
 গোসাই ধৰিলা আঞ্চলেৰ মুঠি ॥
 ঋক্কাচিত ভৈলা দুৰ্গাৰ গায় ।
 বলিতে লাগিল জগত মায় ॥

সখেতে সিন্দুৰ সিন্দুৰ^১ কোন লাজে জাইবো ঘৰ
 কি বুলি দিবো উত্তৰ ।
 আতাই দিব আঠ নিৰিসন নাহাবে ॥
 কিসক ফুলবনে আইলো আইলো
 দেৱত খথাৰ বৈল মোৰ কলঙ্ক ভৈল ।
 দাৰুণ ফুল বনৰ মাজে নাহাবে ॥

(১৮)

পাৰ্ব্বতি সুন মোৰ ভায়া জে ।
 গৌৰী নাকান্দা ভায়া জে ॥৫৫

তোমাৰ লাগিয়া মই মালঞ্চ শ্ৰজিলো ।
 উপায় কৰিয়া ছুৰ্গা মই তোমাক আনিলো ॥
 তোমাৰ মৰণ ছুৰ্গা ভৈল শতবাৰ ।
 তোমাৰ মুণ্ডেৰ মালা মোৰ গলেৰ হাৰ ॥
 তুমি দেৱি আমি দেৱ ত্ৰিভুবনে সাৰ ।
 তোমাৰ লাগিয়া ভৈলো শিৱ অবতাৰ ॥ ১
 অৱাল বুলিয়া থৈলো বাপেৰৰ ঘৰ ।
 দিগম্বৰ হুয়া মঞি ফুৰো একেশ্বৰ ॥
 নিচিনস পাৰ্ব্বতি কৰিচা ভিন্ন ভায় ।
 তোমাৰ বাপত খুজি কৰিবো বিহায় ॥
 চ্ৰায়াল গুচিয়া তুমি হৈৱোক জুৱতি ।
 তোৰ মোৰ ক্ৰৌড়া হৌক আঁঅকা^১ বাতি ॥
 কাতৰ কৰিয়া বোলে দেব শূলপাণি ।
 মনে মনে হাইসে মায় চণ্ডিকা গোসানী ॥
 মনকৰে বোলে শুনিয়োক নৰগণ ।
 অষ্টাঙ্গে প্ৰণামো হব গৌৰীৰ চৰণ ॥

হব-গৌৰীৰ

সম্ভোগ

হাসিলস্ব পার্বতি গোসাই পাঠীলা চল ।
 ঘৃত কুম্ভ পায় জেন ফোম্পাই অনল ॥
 গোসানীৰ হৃদয় ভেদিল কামবানে ।
 যৱত হঠল দেৱি বতিত সুজান ॥
 কোটি সূৰ্য্য সমজলে শৰিবব জৌতি ।
 বৃন্দাবন খান জলে কিবা দিন ৰাতি ॥
 বৃন্দাবনে বহয় বসন্ত চাৰি বায় ।
 ছুই ছুহাস্তৰ ভৈলা কামবানে উদভায় ॥
 শঙ্কৰৰ ৰূপ ভৈলা মদনক জিনি ।
 মদনৰ পঞ্চবাণ হানিলা গোসানি ॥
 হবৰ অধিকৰে গোসানিব ভৈলা মন ।
 কটাক্ষ নয়নে দেৱি চাহে ঘনে ঘন ॥
 ছুই দুহানত ভৈলা কামত বাকুল ।
 বিচাইল পালঙ্কিখানে ব্যলিশ ফল ॥
 মহৰিও নিয়া গোসাই পসিল বঙ্গ মনে ।
 হব-গৌৰী ক্ৰীড়া জে কৰন্ত ফুল বনে ॥
 নিলাজ হইয়াৰে উদাস কৈলা দেহা ।
 মালবান্দে বান্দে জে মালক লাগ পায়া ॥
 মালে জেন মালক ধবিলা মালবান্দে ।
 উসমিস লাগি গৈলা মদনৰ দন্দে ॥
 আপুনি জে গন্ধেশ্বৰী জোগায়ন্ত বাস ।
 হব-গৌৰী ছয়োজনে কৰন্ত বিলাস ॥
 হব-গৌৰী ক্ৰীড়া কৰি আচে কতো ৰাতি ।
 গাই মনকৰে হব-গৌৰীৰ কিৰিতি ॥

প্রথমে তুলিলো বেগু জে, বে বকুল ছই ফুল
 ডাল ভাঙি আগড় খাই শাখা ভৈল চৰ ॥
 চৈত্র বৈশাখ বৌদ্ৰে জে এ ঘামে আগলি ।
 সিন্দুব কাঞ্জল মানি সবে গৈল গলি ॥
 ঐঠাহন্তে সিঠাইক জাহন্তে জে খসিল নেপূৰ ।
 ডাল ভাঙি আগৰ খাই শাখা ভৈল চৰ ॥
 কয়া কেতকী ফুল জে কৰ্টা তিনি ধাৰ ।
 কাপুলি চিঙিল বে চিঙিলা গলেৰ চাৰ ॥
 এতি কথা তুনি জে বাপৰ আগে কহ ।
 কহিতে নাপাৰ যদি নোৰ আগে বহ ॥
 আজলিয়া দেৱিৰ আজালে গৈল কাল ।
 সোলোকাল নাৰীৰ কতেক আছে আউল ॥
 পুৰুষৰ বৃদ্ধিত নাৰীৰ সোলোকাল ।
 স্বামিত চুৰি কৰিয়া বাপেৰ ঘৰে গৈলা ॥
 বাসা ঘৰে বৈলা পেট বিসাইবাৰ চলে ।
 নাপাৰো বুলিয়াৰে স্বামিত পেখন পাবে ॥
 দয়াৰ স্বামি দেই আনি দোক দৰপন ।
 তেৱে পৰ পুৰুষৰ ভূযিবেক মন ॥
 সেহিতে স্বামিৰ হাতে জাহন্তাই হাত পায় ।
 মাৰ সূয়া জেন সুললিত কাৰে বায় ॥
 পুৰুষত কৰিয়া ত্ৰিবিধ বৰ বোধ ।
 ছদ্মক জে পানি ববে পানিক ছদ্ম ॥
 কৰ্ণপাতি সূনা দেৱি ত্ৰিকালৰ কথা ।
 খনো পেট বিসাই খনো বিসাই জে মাথা ॥
 এতেকে কাৰ্য্যত দেৱি তোৰ নাহি ভয় ।
 বাপক ভাঙিতে দেৱি তোহোৰ সংশয় ॥

নাবদব ধৰ্ম্মালি

বাজ্যে বাজ্যে ভমিয়া চলিল মুনিবাজ ।
 গঙ্গাত কহিলা মুনি গোসাইৰ জত কাজ ॥
 গঙ্গাত কহিতে মুনি কবিলা পয়ান ।
 মামি মামি কৰিয়া দ্বাৰত দিলা জ্ঞান ॥
 অভ্যস্তৰে থাকি গঙ্গা আসিলা সত্বৰ ।
 কি কাৰনে আসিলা ভাগিন মুনিবৰ ॥
 আমিতো ভাগিনৰে তুমিতো মামি মায় ।
 কৰ্ণে নুশুনোক নুশুনোক ছুই পায় ॥
 হেমন্তৰ ঝিউ ছুৰ্গা গৈল ফুলধাৰি ।
 তাৰ সঙ্গে মমাই জে খেলায়ে ধেমালি ॥
 কাঙ্কৈ কৰিয়া মামা আৰ্ণাডয় চুল ।
 স্থানে স্থানে পিঙ্কাইচে ব্যাল্লিশ ফুল ॥
 জেহি শোভে মামা তাক পিঙ্কায়য় আনি ।
 মামা দাস হৈল তান তুমি সেরকিনি ॥
 তাহান সহিত মামা নাহি ভিন্ন ভায় ।
 আপুনি জাস্তস্ত মামা তান হাত পায় ॥
 আপোন বুলিয়া কথা কহিলো তোমাক ।
 মামায়ে সুনিলে মন্দ বুলিব আমাক ॥
 এহি কথা কহিয়া চলিল মুনিবৰ ।
 ব্রহ্মনিৰ চৰণ বন্দি গাঠি মনকৰ ॥
 সৌৰ্ষা মিক্ষা পাঞ্চ কথা কৈয়া গৈল মুনি
 ধ্যান কৰি চাহে মায় জালুব নন্দিনি ॥

কি এ হৰি কিনো ভৈল এদের শঙ্কৰ গোসাই জে ॥ধ্ৰুং

ধানত পাইলা মায় সতিনিক লাগ ।
 মনে গুণি গঙ্গা মায়ে কৰে অনুবাগ ॥
 এবেসে জানিলো মোক এড়িলন্ত দায়া ।
 ফলবনে বৈলা গোসাই মালায়িক পায় ॥
 বয়সত লগ্নিত বতিত ভৈলো তিনি ।
 বৃদ্ধকালে দিলা গোসাই দাক্ষণ সতিনি ॥
 এহি বুলি গঙ্গা মায়ে কবন্ত ক্রন্দন ।
 সুন লড় পাৰি আইলা জাম্বু মহানন্দ ॥
 কি কাৰণে মায় তুমি এছৰ ক্রন্দন ।
 কে'ন দেৱে বুলিলেক গৰিহা বচন ॥
 সুন সুন পুতা সৰ তাশুল খায় ।
 মায়া নৌকা লৈয়া ছই নদী তিবে জায় ॥
 ফুলৰ মালায়িক জে কৰিয়োক পাব ।
 মাঝ নদী পাইলে তাইক নায় ডুবাই মাৰ ॥
 মায়াবতি দেৱি মায়ে পাতিলন্ত মায়া ।
 তেতিক্ষণে আসিলন্ত মায়া নৌকা লৈয়া ॥
 ধব ধব ছই পুতা তাশুল খায় ।
 আগে পাচে ছই ভায় কাণ্ডাৰ হয় যায় ॥
 ছই দিকি ছই ভাই ধৰিবা কণ্ডাৰ ।
 স্নবেশ্বৰি চৌ ভৈলা পৰ্ব্বত আকাৰ ॥
 এহি বুলি গঙ্গা মায়ে পাতিলন্ত মায়া ।
 ছই ভাই চলি গৈলা লহৰি খেলায়া ॥
 ফুলবাৰি চাড়ি নদী পাইলা ছৰ্গামায় ।
 নদী খান দেখিয়া মুখত নাই সে ৰায় ॥
 ছৰ্গা দেৱি জানিলন্ত গঙ্গা দেৱি মায়া ।
 হেৰা আইসে ছই ভাই মায় নৌকা লৈয়া ॥

আমি পাপ কৰিলো চিওত ভৈলা ফুল ।
 সেকাৰণে নদীখন ভৈলা ছলস্কুল ॥
 গগন সমান নদীখন কৰে চোট ।
 খৰতৰ ভুজঙ্গৰ চিঙে লাঞ্জ গোট ॥
 দুৰ্গা দেৱি জানিলন্ত চায়ালৰ মন ।
 কতুহলে দেৱি মায়ে বুলিলা বচন ॥
 গঙ্গা দুৰ্গাৰ গীত গায় মনকৰ ।
 কিৰিতি বহিল জেৱে চন্দ্র দিবা কৰ ॥

(২৪)

পাৰ কৰ বাপুহে পাৰ কৰি থো ।
 দুই খানি আবাল শিশু কাহাৰ পো ॥৫৫

জাইবাৰ বেলা গৈলো নদী আঠুমান পানি ।
 বিনা বৰিষনে পানি লিলায়ে নাজানি ॥
 ছবহন্তে দেৱি মায়ে হাতৰ দিলা সান ।
 মোক পাৰ কৰা বাপু নায় খানি আন ॥
 হেন শুনি দুই ভাই বায়ু বেগে আইল ।
 মায়া কৰি নায় খানি কাখৰ চপাইল ॥
 কাহাৰ বহাৰি অ'বা কাহাৰ ঝিয়াৰি ।
 সোনাৰ নতুচুৰ কৰি থোয় আগ কৰি ॥
 সুবল্লৈৰ কড়ি লয়া পাৰ কৰা মোক ।
 দেৱত খুজিলেবে খুজিব নবলোক ॥
 গায়বে ভবে দেৱিবে নায়ত দিলা ভৰ ।
 দুখানি চায়াল ভৈলা দুৰ্গাৰ সোদৰ ॥
 দুই ভিত্তি দুই ভাই দুৰ্গা ভৈলা মাঝ ।
 আদ নদী পাইলে আজি তোৰ কৰো কাজ ॥

ছই ভাই আলোচয়া মাজ নদী পাইল ।
 পৰ্বত সমান কৰি তেঁ গোটা আইল ॥
 বলকে বলকে বে নায়ত উঠে পানি ।
 দেখি কম্পমান হৈলা চণ্ডিকা গোসানি ॥
 তৃতয় নয়নিবে গায়ৰ কৈলা কাষ্প ।
 নায় হস্তে ছই ভাই জলত দিলা কাষ্প ॥
 পাঞ্চ হাতে বাহে নায় পাঞ্চ সিঞ্চ পানি ।
 আপুনি কাণ্ডাব ভৈলা হেমন্ত নন্দিনি ॥
 বায় বেগে দেবিবে নদীৰে ভৈলা পাৰ ।
 আঙ্গুলি দেখায় পুত্ৰ মোচাৰিবো ঘাৰ ॥
 পাৰ হৈয়া দেবি ম ত পাইলা নদিৰ কুল ।
 বাৰিয়া বান্ধিল দেবি মাথাৰ চুল ॥

(২৫)

কি ভৈলা ঐ পুতাৰে ! কি ভৈলা ঐ পুতাই,
 কি ভৈলা নায়ে ।
 গঙ্গা আঞ্চোলে মোচে পুত্ৰেৰ লো ॥ ৫২ ॥

কান্দে ছই ভাই মায়ত কহে কথা ।
 গঙ্গা বোলে মোৰ কি হৈল অৱস্থা ॥
 নায় বুড়াইলো বেটি নাজায় তল ।
 হাসে দশ ভুজা মুখ কমল ॥
 কমল মুখেৰে মুচুকিয়া হাসি ।
 সৰিৰ শোভে কেতকীৰ পাসি ॥
 ইন্দ্ৰিতে দেৱিবে নদিৰ ভৈলা পাৰ ।
 আঙ্গুলি দেখাই আজি মোচাৰিবো ঘাৰ ॥

তিৰি হয়। বেটি এতমান সাহ।
 নায় বাহিতে দেখিলোহো দশবাহ ॥
 হেন শুনি শুনে মায় জাম্বুৰ নন্দনি।
 নিশ্চয়ে জানিলো ভৈল সতিনি ॥

যুগপাৰি কমে আঁঠো হেমন্ত নন্দনি।
 নিটৰ কাপোৰ ভিৰা দেখিলা আপুনি ॥
 চাওঁলা নিটৰ মুখ দেখিলা আন্ধাৰ।
 নিটক দেখিয়া দাখি ভৈল চাৰখাৰ ॥
 তুৰে থাক তৰে থাক নিট ছৰাচাৰি।
 কিউ নহে পুত্ৰ তই বেৰিসি আমাৰি ॥
 অবাল বহুসে পুত্ৰ হেন তোৰ মতি।
 দিবসেক গৈলাবে খপিল এক বাতি ॥
 আমাৰ বাপৰ মায়ৰ উকটাইলা জাৰ।
সেহিসে কাৰণে আতাই বিলম্ব আমাৰ ॥
 ই কথাও পুত্ৰ তোৰ সঞ্জাত কেননে।
 দিন্দুৰ কাজল লুপ্ত হৈল কি কাৰণে ॥
 চৈত্ৰ বৈমাখ বোদ্দে এঘামে আগলি।
 দিন্দুৰ কাজল মানে সৰে গৈলা গলি ॥
 ইতো নিৰিসন পুত্ৰ জানিলোহে মনে।
 বন্ধন ছপুৰ লুপ্ত ভৈল কি কাৰণে ॥
 কয়া কেতকী ফুল কটা তিনি ধাৰ।
 কাঞ্চলি চিঙলৰে চিঙিলা গলাৰ হাৰ ॥
 ইতো কথা পুত্ৰৰ সঞ্জাত নাজাওঁ।
 এ আঠ পাৰিফা দিবো কয়া দিবি নাউ ॥

পৰিষ্কা লউ পুতাবে ॥ ধ্রুং

দুৰ্গাৰ সতীত্ব
পৰীক্ষা

বাহিৰে বহিল দুৰ্গা পত্নী বজনি ।
 কিউৰ মুখ দেখি কান্দে মায় ঋষি-আনি ॥
 বজনি প্ৰভাত ভৈলা হইলা বিহান ।
 গঙ্গা জল আনি দুৰ্গাক ক'বাইলা ছিনান ।
 পৰিষ্কাৰ সাজে কৈল' যে বন্ধ ঘৰ ।
 দুৰ্গাক থৈইলা নিয়া তাত'ৰ ভিতৰ ॥
 তাৰ চাঁক ত্ৰিভি বেণি জালিলা অগনি ।
 তাৰ মাত্ৰা কাটন কাটে চণ্ডিকা গোসানি ॥
 তাহঁতৈ গোণ পা ত দিলা সুবৰ্ণ টকুয়া ।
 অগ্নি মখে উপজয় নবকাম সোনা ॥
 ইহ পৰিষ্কাত পুত্ৰ সজাত নাজাঁও ।
ধ্রুং পৰিষ্কা দিবো কয়া দিবি নাউ ॥
 সুতাব হৈ মাত্ৰ 'দয়া খবৰ দিলা ধাৰ ।
 পাব ভৈলা দুৰ্গা দেৱি চড়ি সাত বাৰ ॥
 ধ্রুং পৰিষ্কাত আতাই নবহিল বেথা ।
 মোহোৰ পৰিষ্কা আতাই পৰতেক দেখা ॥
 ইহ পৰিষ্কাত পুত্ৰ সজাত নাজাঁও ।
সিন্দুৰ পৰিষ্কা দিবো কয়া দিবি নাউ ॥
 দুৰ্গেৰ পুথুৰি দিলা 'সিন্দুৰেৰ আলি ।
 তাত চড়ি দুৰ্গা দেৱি খেলায়ে ধেমালি ॥
 সিন্দুৰ পৰিষ্কা আতাই নবহিল বেথা ।
 আমাৰ পৰিষ্কা আতাই পৰতেক দেখা ॥
 ইমে পৰিষ্কাত পুত্ৰ সজাত নাজাঁও ।
তুলা পৰিষ্কা দিবো কয়া দিবি নাঞু ॥
 একভিত্তি হিমৱন্তে তুলাক ভৰাইলা ।
 আৰ ভিত্তি নিয়া ঋষি দুৰ্গাক চড়াইলা ॥

আপুনি হেমন্ত ঋষি ধৰি ধৰ্ম্ম তুল ।
 তুলাত অধিক দুৰ্গা হইল পাতাল ॥
 স্বৰ্গৰ দেৱতাগণে কৰে জয় জয় ।
 বাপ হৈয়া ঝিউক পৰিক্ষা মুজুআই ॥
 দেৱৰ বচনে ঋষি পায় গৈলা লাজ ।
 এহি বুলি পৰিক্ষা এৰিলা ঋষিৰাজ ॥
 তুলিয়া পেলাইলা আতাই পৰিক্ষাৰ সাজ ।
 দুৰ্গা বোলে আতাই কিচো মুববন্ত কাজ ॥

(২৮)

দান মাগেৰে শিৱাই নাচেৰে,
 হে ডুৰ্ ডুৰ্ ডুম্ব'ক বাজে হে
 কেৱলিয়া কপে দান মাগে সদাশিৱ ॥ধ্ৰুং

শিৱৰ দুৰ্গাৰ
 ওচৰত দান ভিক্ষা

নাকে বাঁশি বায় কেৱলিয়া, মুখে গাই গিত ।
 সুনিয়া পাৰ্ব্বতিৰ জে আকুল ভৈল চিত ॥
 হাতে লাঠি লৈল গোসাই কান্ধে লৈল ছাতি ।
 চলিল দেৱেৰ দেৱ যথাত পাৰ্ব্বতি ॥
 ঋষিৰ দ্বাৰত বে বংশীৰ দিলা মান ।
 সুনিয়া পাৰ্ব্বতিৰ জে আকুল পৰান ॥
 সুবৰ্ণ কাঁশীত কৰি দান দিতে জাই ।
 ঋষিয়ানিক দেখি গোসাই ছৰতে পলাই ॥
 তোমাৰ ঘৰত আচে দুৰ্গা পাৰ্ব্বতি ।
 তোৰ হাতে দিলে দান লবোহো সম্প্ৰতি ॥
 কান্ধে কাৰয়া দুৰ্গা বিৰচিলা কেশ ॥
 কমল জুতিৰ খোপা দুৰ্গা বান্ধিলা বিশেষ ॥

খোপাত পিঙ্কিলা দুৰ্গা বকুল মালতি ।
 সুবাসিত চন্দন পিঙ্কিলা পাৰ্ব্বতি ॥
 এ মনি মুকুতা পিঙ্কিলেক স্থানে স্থানে ।
 চিকমিক কৰে যেন ববিৰ কিবণে ॥
 সুবৰ্ণ কাশীত কৰি দিতে জাই দান ।
 মুখেৰ চোৱা কাড়িম্বাৰে বাপেৰ বিজমান ॥
 গোত্র কুটুম্ব বোলে হইল প্ৰমাদ ।
 দুৰ্গাত লাগিল আসি কেয়লিয়া বাদ ॥
 হেন সুনি পায়ি ভৈল কোপে কম্পমান ।
 সেহি কেয়লিহান দুৰ্গাক দিবা দান ॥
 হেন সুনি গোসাই জে হাসে মনে মন ।
 পায়িক সদ্‌দ্বি শিৱে বুলিলা বচন ॥
 অকুলিন নোহো মাগিঃ কুলিনৰ চায় ।
 আপুন কুলত আছে আমাৰ বাপ মায় ॥
 জাবে পায়ি তোমাৰ আমাত আছে দায়া ।
 আন দিনা আসো তৰে ভাৰ ভেটি লৈয়া ॥

(২২)

আকি গঙ্গা ভায়া জে ! বস্ত এক
 পায়চো আনিয়া মোক দে ॥ধ্ৰুং

বিবাহ ইচ্ছুক
 শিৱৰ গঙ্গাৰ
 ওচৰত অভিলাষ
 জ্ঞাপন ।

আইস বোলো গঙ্গা ভায়া জটেৰ উপৰ ।
 ললিত বলিত গঙ্গা তুলাত পাতাল ॥
 কিবা দিন কিবা ৰাত্ৰি জটেত ফুৰো লৈয়া ।
 প্ৰাণতো অধিক ভায়া তোকে মোৰ দায়া ॥
 নিষ্ঠ কৰি কথা তুমি কহিয়ে আমাত ।
 আনিয়া দিবোহো গোসাই তোমাৰ হাতত ॥

জেহি বস্তু লাগে দেঞু তোমাৰ হাতত ।
 তিনি সত্য কৰা দেৱি আমাৰ আগত ॥
 তেবেসে কহিবো দেৱি তোমাৰ আগত ।
 আমাৰ আগত সত্য কৰা স্বৰূপত ॥
 এক সত্য দুই সত্য তিনি সত্য কৰো ।
 তোমাৰ বচন চাড়ি আন কৰ্ম কৰো ॥
 গঙ্গাই কবিল সত্য গোসাইৰ আগত ।
 তেবেসে কহিলা কথা গঙ্গাৰ আগত ॥
 হিমন্ত পানি এ মোক কৰে কছা দান ।
 তোমাৰ সদশ ৰূপ নহ এ সমান ॥
 লাঙ্গটা ভাঙ্গৰা বুঢ়া হয়। ভিক্ষাচাৰী ।
 ঘৰে ভাত নাই জৈলা দুই তিনি নাৰি ॥
 নিষ্ঠুৰ কথা কৰো গোসাই তোমাৰ আগত ।
 দুই তিনি নাৰি ভৈলে পুৰুষেৰ হত ॥
 বহুসত লক্ষিত বৰিত্ত ভৈলো তিনি ।
 বদনালে তিলা গোসাই দাকণ সতিনি ॥
 এহি বৰ্দ্ধি গোঙ্গা মায়ে বিয়া দিত মন ॥
 গোসাইক সন্মুখি দেৱি সঞ্জিলা বচন ॥
 হৰ শঙ্কু শিৰ ই বঢ়িলো হোব ভায় ।
 অগ্ৰিতে। নাজাইবো হে'ৰ বিবাহেৰ ঠাই ॥
 আপুনে বৰিব হেন নকবিৰ লাজ ।
 ত্ৰিদশে মিলিয়া কব বিবাহেৰ সাজ ॥
 ইহাক লাগিয়া গোসাই কবাইলেক সত্য ।
 দুই তিন নাৰি ভৈলে পুৰুষেৰ হত ॥
 দুই তিনি নাৰিব ঘৰেৰ নাতি ভাল ।
 বাত্ৰি দিনে কৰিবেক দন্দ কোঁউটাল ॥
 তিৰিমে পালিয়া থাকে পুৰুষেৰ মন ।
 বাত্ৰি দিনে কৰিবেক দাক দৰপন ॥

ত্ৰিদেশ দেৱতা গঙ্গা আসিবাব জানি ।
 সবাক তুমিলা গঙ্গা এ ফুল চন্দনি ॥
 ত্ৰিদেশ আনিলা আক কুবাব ভণ্ডাৰি :
 গনিয়া দিয়োৰে কুবাব পঞ্চদ কাউন কবি ॥
 সঞ্জাক পঠিয়া দিমা বেসাইতে নগৰ ।
 নন্দিক পঠিয়া দিলা হেমন্তৰ ঘৰ ॥
 নন্দিক জাই হেমন্তৰ বাৰ দিলা জাম ।
 গোসাঁই আমিব তোৰা কৰ সাৱধান ॥
 এতি বুলি নন্দিক হেমন্ত গেলো কেয়া ।
 সঞ্জা পিতা বেসাইত ভাল বস্ত্ৰ চায়ো ॥
 এ লাড়ো পিতা বেসাইত হুৱা পাম ।
 দৰি দুকল মদ বেসাই বতমান ॥
 পঞ্চদ কব পাজৰে গঙ্গাৰ বৈলা আগ ।
 ডাক দিয়া আনক নাৰদ ভাগনাক ॥
 সকাল কৰিয়া নেমা বিবাহৰে সাজ ।
 এ বচন সুনিয়া নাৰদ মুনি বাজ ॥
 ভালক চাৰিয়া মামা নকবিলা মন্দ ।
 মমা জাক মুপুচিলা লগাইবেক দন্দ ॥

(৩৭)

নাৰদ চলিল বেঃ লাড়িলা নাৰদ : হেমন্ত জুৱাবে ভালজে ॥ব্ৰং

যোড়নৰ বস্ত্ৰ লৈ
 নাৰদৰ হেমন্তৰ
 ঘৰলৈ প্ৰস্থান

বৃতি নেত পিন্ধি নাৰদ কান্ধে লৈলা চাতি ।
 খেমবাবি লৈল বাস্তুয়া লগেৰ সজ্জতি ॥
 ভাৰ সব আগে জাই নাৰদ পাচে জাই ।
 লাডু লয়হুৰ গন্ধে বাতুল পবাই ॥
 দধি দন্ধ দেখিয়া নাৰদৰ ভৈলা লোভ ।
 মামা মামিব প্ৰসাদে ভুঞ্জিব উপভোগ ॥

বসিলা নাৰদ মুনি জিৰাবাৰ থান ॥
 ভাৰ থৈয়া ভাৰি সৰে খাই গুৱা-পান ॥
 একেতো বৃক্ষৰ ছায়া আৰু বহে বায় ।
 ভাৰ থৈয়া ভাৰি সৰে বগৰাইলা গায় ॥
 পুজুস্তা গায়স্তা জনক দেৱি দেউক বৰ ।
 হৰ-গৌৰিক বন্দি গায় মনকৰ ॥

(৩১)

নাৰদৰ ধূর্তালি

চক্ষু ঠাডু দিয়াৰে বুলিলা মুনিৰাজ ।
 চাগা গিয়া উসাস ভাৰেৰ কৰো কাজ ॥
 একেতো বৃক্ষেৰ চায়া আৰু বহে বায় ।
 আৱাস লাগিল নিন্দে মুখে নাইসে বায় ॥
 হাতবায় দিয়াৰে চক্ষুৰে দিলা ঠাৰ ।
 বাসুয়া যোগাইলা নিয়া লাডুৰ ভাৰ ॥
 একেতো ঘৃতেৰ লাডু মৰিচেৰ ঝাল ।
 সকল খাইবো গুৰু হাণ্ডি হৈব খাল ॥
 পাৰেমানে পেট ভৰি লাডুক খাইল ।
 ইটা মাটি আনিআজে হাণ্ডিতে ভৰাইল ॥
 গুৱা পান খাইল সৰে নাৰদ বপুৰা ।
 পিন্ধে চোবাই ভৰাইল সকল সক্ষুৰা ॥
 গছাঁ কাটি দধি ছুন্ধ কানাই ঢালয় ।
 ব্ৰাহ্মণৰ আজ্ঞা লুহি বান্ধস পৰাই ॥
 ব্ৰাহ্মণতোধিক ভোখ আতি বাসুয়াৰ ।
 কলা খাই বাসুয়া চোষণৰ বহে ভাৰ ॥
 উঠিল পঞ্চাস ভাৰি কান্ধে লৈয়া ভাৰ ।
 চলিল নাৰদ মুনি হেমন্ত ছুয়াৰ ॥

নাৰদ আসিবা শূনি হেমন্ত ভৈলা সাজ ।
 পিড়া পানি ঘণ্ট বাতি সবে কৈলা বাক ॥
 বসিল নাৰদ মুনি আসন ভিড়িয়া ।
 কথি গৈল ঋষিআনি ভাৰ নে আসিয়া ॥
 এহি বুলি নাৰদ মুনি কৰে উপালম্ব ।
 সুবুঝায় ঋষিআনি নাৰদৰ ভম ॥
 কথি গৈল ঋষিআনি ভাৰনে আসিয়া ।
 হিমন্তৰ বাক্য ঋষিআনি শুনিয়া ॥
 আয়গনক ঋষিয়ানি আনিল ডাকিয়া ।
 সবাৰে ৰূপূৰ দিলা আঞ্জুলি ভৰিয়া ॥
 শিখেতে সিন্দূৰ শিৰে পিন্ধাইলা ফুল ।
 নানা বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ পিন্ধাইলা বহুল ॥
 পঞ্চ শব্দে বাঢ় বায় কৰি কোলাহল ।
 সুমঙ্গল গীত গাই উকলি কল্লোল ॥
 একহাতে ঋষিআনি ভৃঙ্গাবেৰ পানি ।
 আৰোহাতে মেনকাৰ এখণ্ড বিচানি ॥
 ভাৰ বৰিবাক গৈল আয়গন লৈয়া ।
 কলক দেখিয়া কান্দে আয়গণ চায়া ॥
 কলৰ ভাৰন্ত ঋষিআনি হাত দিয়া চাইল ।
 কল নাহি গোটেক চোখাক লাগ পাইল ॥
 দধিৰ ভাৰ ঋষিআনি চাইল হাত দিয়া ।
 দধি নাহি খানিক আচে কাদাএ ভৰিয়া ॥
 গুয়াৰ ভাৰত ঋষিআনি চাইল হাত দিয়া ।
 চোবাই পিন্ধে ভৰি আচে সফুৰা ভৰিয়া ॥
 লাকৰ ভাৰত ঋষিআনি দিলা হাত ।
 হাণ্ডি ভৰি আচে সবে ইটা মাটি তাত ॥
 ঢালিয়া ফেলাইল ঋষিআনি ভৃঙ্গাবেৰ পানি
 আৰু হাতে পেলাইলেক এখণ্ড বিচানি ॥

কান্দে মায় ঋষিআনি বুড়য় নয়নি ।
 কি ভৈল কপালে মোৰ গৌৰী ঝিউ খানি ॥
 হেন স্ননি ছুৰ্গা কৈলা গোসাইক স্মৰন ।
 সকল ভাব হইল জে সোলয় সম্পূৰ্ণ ॥
 আসিলন্ত নাৰদ হাসন্ত মনে মন ।
 তোমাৰ সাস্বৰিক মামা কৈলো বিড়ম্বন ॥

(৩২)

আৰ্কে হৰবৰ হৰেব ভৈলা গন্ধ অধিবাস । প্ৰঃ

হৰ-পাৰ্কৰ্তীৰ
অধিবাস

বোলে দেৱ শূলপানি স্নহ ভাগিন মুনি জে
 ডাকিয়া আনহ দেৱগণ ।
 আসিলন্ত দেৱগণ স্নভ কৈলা লগন
 শুভক্ষণে কৈল আৰম্ভন ॥
 আৰোপিলা ঘণ্ট বাতি শুদ্ধ কৈলা বসুমতি
 চন্দনে দিলেক আলিপন ।
 এ বাম কদলী কাটি উপৰে স্নবৰ্ণ চালি
 মণ্ডপ কৰন্ত স্নশোভন ॥
 ছন্দোআ জে লহ কৰি টনাইলা শোভা কৰি
 হিৰ্ম্মানি মানিক আভৰণ ।
 মুৰাৰি ধোপাক আনি আবিলা জে মহামানি
 মণ্ডপ জলে ববিব কিৰণ ॥
 স্নবৰ্ণ ঘটত আনি ভবিলা গজাৰ পানি
 গৃবে দিলা গজমতি হাৰ ।
 ঘট পট আৰোপিল চ্যুত ডাল ফল দিল
 চন্দ্ৰ সমে জেন জলে তাৰ ॥
 স্নবৰ্ণৰ সিংহাসন শঙ্কৰৰ আসন
 তাহাত বসিল দিগবাস ।

বেদ পঢ়ে ব্ৰহ্মাদেৱে পঞ্চ আয় মঞ্জল গাৱে
 হৰৰ ভৈল গন্ধ অধিবাস ॥
 হৰেৰ অধিবাস ভৈল দুৰ্গাক অধিবাস কৈল
 গন্ধ চুয়াইল হৰ-গৌৰি ।
 সবস্বতি চৰণে আস চণ্ডি মায় কৰি লাস
 মনকৰে চিন্তে বাগেশ্বৰি ॥

(৩৩)

গৌৰিৰ গন্ধ অধিবাস জে জাই হিমালয় ।
 পঞ্চ আয় লৈয়া নাহাৰে ॥ধ্ৰুং

পঞ্চ শৰ্কে বাঢ়ভণ্ড ঋষিআনি বাই ।
 পঞ্চ আয় লৈয়া ঋষিআনি বৰ বৰিবাক জাই ॥
 পঞ্চ পুষ্প ধূপ দিপে সুমঞ্জল গাই ।
 নানাবিধ অলঙ্কাৰে অধিকে শোভয় ॥
 আয়ক বৰিলা মায় দুৰ্ব্বাক্ষত দিয়া ।
 পিঙ্কাইলন্ত আয়ক চন্দন পুষ্প দিয়া ॥
 গুয়া পান দিয়া মায় পিঙ্কাইলা সিদ্ধুৰ ।
 পঞ্চ আয় লৈয়া মঞ্জল গায়ন্ত মধুৰ ॥
 আয়ক বৰিয়া জে যানিলা অভ্যন্তৰ ।
 দুৰ্গাক বৈসাইলা নিআ খাটৰ উপৰ ॥
 পূৰ্ব মুখে বৈসাইয়া হাতত দিলা ফল ।
 দুৰ্গাক বৰিয়া সবে নিলা বাসা ঘৰ ॥
 মেনকা প্ৰমুখে যত আছে নাৰি গণ ।
 সুমঞ্জল গিত গাই জাৰ জেই মন ॥
 শুভক্ষনে হৰ-গৌৰিৰ জে অধিবাস কৰে ।
 গৌৰিৰ চৰণ বন্দি গাই মনকৰে ॥

ও মায় ও মায় বামন বৰি চোৰ ।
 লাসৰ খোপাত হাত দিলা মোৰ ॥
 আয় সজে নাৰদ পসিল অভ্যস্তবে ।
 চোৰ বুলি বেড়িয়া ধৰিলা বিঘিৰ স্বৰে ॥
 চোৰ বুলি ধৰিলা বামন ঘৰে চেড়ি ।
কেহো গোফ উভৰয় মোচৰয় দাড়ি ॥
সাত পাঞ্চ চেড়ি জে বামন একেশ্বৰ ।
কিল জে মাৰন গুতা পাইল বিস্তৰ ॥
 হোসকিল বামন বাসুয়া হৈল য়াগ ।
 বাঘে জেন পাইলেক চাগলক লাগ ॥
 মৰনত বাসুয়ায় উদাহ কৈল দেহা ।
 আয় সজে বিঘিয়ানি পলাই লাজ পায় ॥
 অভ্যস্তবে বসি হাসে ঋষি ঋষিআনি ।
 গাইল মনকৰে নাৰদ কৌতুক কাহিনি ॥

সুন সুন মমাই নাহৰে । ধ্ৰুং

তোমাৰ বচনে মামা শুধাইতে গৈলে গন্ধ
 ঋষি ঋষিআনি জে আমাক কৰে দন্দ ॥
 চোৰ বুলি ধৰিলেক বামন ঘৰেৰে চেড়ি ।
 কেহো গোফ উভৰয় মোচাৰয় দাড়ি ॥
 মইতো পলাইলোৰে বাসুয়া ভৈলা আগ ।
 বাঘে জেন পাইলেক ছাগলক লাগ ॥
 মাৰনত বাসুয়া উদাস কৈল দেহা ।
 আয় বৰতি সবে পলাই লাজ পায় ॥
 অভ্যস্তবে বসি হাসে ঋষি ঋষিআনি ।
 গায় মনকৰে নাৰদ কৌতুক কাহিনি ॥

ব্রহ্মাৰ জে পুত্ৰ সুন নাৰদ মুনিৰাজ ।
 শীঘ্ৰ গমন কৰ বিবাহেৰ কাজ ॥
 সুন জে ভাগিনা সুনিয়োক মুনিৰাজ ।
 বিবাহেত লাগিবেক কোন কোন সাজ ॥
 লাড়ু লয়হু লাগে পুড়া-কলেৰ ভাব ।
 দধি ছুন্ধ লাগিবেক ঘৃত ভাব ভাব ॥
 পিণ্ডে পিণ্ডে কঙ্গ লাগে এ ফুল চন্দন !
 বসন ভূষণ লাগে আক গুয়া পান ॥
 হাত ভৰি কামায়ে নাপিত ডাক দিয়া ।
 খাব তৈল চৰায়োক ধোবাক আনিয়া ॥
 নাইবাক গৈল গোসাই পুখুৰিক পানি ।
 তথাত আচয় দেৱি চণ্ডিকা গোসানি ॥
 তেতিক্ষণে পঞ্চ আয় কৰিলন্তু দূৰ ।
 আনিলন্তু ফুল গোসাই ওব জে ধনুৰ ॥
 ধনুৰাৰ গোসাই সাজিলা মুণ্ডি আলি ।
 মনকৰে বচিলেক বিহাৰ পঞ্চালি ॥
 হৰ-গৌৰী বিহাৰ গিত জিতো জনে গাই
 ধন জন সম্পদ জে বাটোক সদাই ॥

সদাশিৰ বিহাৰ নাঙ্গটা শব্দু সাজে ॥৩৭

বৰবেশত মহাদেৱ

ত্ৰিদেশ কোটি দেৱগণ

সবে সাজে বঙ্গ মন

নানা বাঢ়ভণ্ড গীত বাণী ।

সাজে ব্ৰহ্মা চতুমুখ

হাতে লৈয়া ঞ্ৰুশ্ৰুশ্ৰু

গকড় কঙ্কত গয়পানি ॥

মঙ্গল কৰে সুৰ নাৰি পূৰ্ণ কাসিৱাতি ধৰি
 বৰিবাক জাই হৰবৰ ॥
 দুৰ্ব্বাক্ষত লৈয়া হাতে দিতে চাহে জমাইৰ মাথে
 আচে জমাই বৃষভ উপৰ ।
 মাথাত ঘোঙ্গট দিয়া শৰিৰ উদাস হৈয়া
 ছয়া গোসাই ধুলা এ ধুসৰ ॥
 আচোক বৰিব বৰ দেখি ভৈল ভয়ঙ্কৰ
 নগৈলন্ত জমাইৰ ওচৰ ।
 আয় পলাই ভিতাভিতি পেলায়া চালনি বাতি
 ঋষিআনি গৈল অভ্যন্তৰ ॥
 কেহো পলাই লয়ৰে উফ্ৰি পবয় ডৰে
 কেঁহো ভৈলা চমকিত বৰ ।
 পৰম ভয়ক পায় আয় গৈলা পলায়া
 বিপৰিত দেখিয়া জমাইৰ ॥
 আচোক বৰিব বৰ দেখি ভৈল ভয়ঙ্কৰ
 লাঙ্গটে আচে বৃষভ উপৰ ।
 কি কহিৰো ঋষি সুন লাঙ্গটা জমাইৰ গুণ
 বাহুড়িয়া জাউক জমাই ঘৰ ॥

(৪০)

ঋষিআনি কান্দে ভাল জে ॥৫০

বিপৰীত জটা জমাইৰ গলে হাৰেখাল ।
 জটাজুট পিঙ্গট জে এ আঠ কপাল ॥
 আখি খাইলি ঋষি জে কোথাইত পাইলি বৰ ।
 লাঙ্গটে আচই জমাই বৃষভ উপৰ ॥
 কি কহিবো তোহোৰ জমাইৰ জত গুণ ।
 বাহুড়িয়া জাউক জমাই খিউৰ নেদন ॥

হাতে ভৰি বান্ধি বিউক পেলাইবো জলে ।
 লাজটা জমাইক নেদিবোহো একো কালে ॥
 ঋষি বলে ঋষিআনি সবে ভৈল সাজ ।
 জমাইক বৰিয়া আন বিবাহেৰ কাজ ॥
 লাজ নাহি ঋষি তুমি চাহা বাহিৰ হয় ;
 লাজটে আচয় জমাই শিঙ্গা ডুক বায়া ॥
 আয় পলাই ডবে লাজটা দেখিয়া ।
 কি মতে গৌৰিক দিবো ছই চক্ষু খায়া ॥
 নেদিবো গৌৰিক বিহা জাউক বাহুড়িয়া ।
 এ ছায়া মণ্ডপ ঘট পেলাউ ভাঙিয়া ॥
 অনাথৰ নাথ জমাই জগত ইশ্বৰ ।
 দিগম্বৰে আচে গোসাই বৃষভ উপৰ ॥
 স্বায়ম্বৰ বেষ জমাই জগত ঈশ্বৰ ।
 হেন দেৱ নিচিনস মুগ্ধ পামৰ ॥
 মায়া নিচিনস ঋষি আনি জমাইক বৰি আন ।
 এ শুভ লগনে বে গৌৰিক কৰো দান ॥
 শিৱ নহে টিৱ নহে জাউক বাহুড়িয়া ।
 লাজ নাহি ঋষি তুমি চাহা বাহিৰ হয় ॥
 লাজটে আচয় জমাই শিঙ্গা ডুক বায়া ।
 আয়ত্তি বৰতি পলাইলা লাজটা দেখিয়া ॥
 শিৱ নোহে টিৱ নহে কোথাইৰ ছতাশন ।
 নেদিবো গৌৰিক বিহা গুচায়ো বাজন ॥
 দোলা ঘোড়া চাৰি গোসাই বৃষভ আসন ।
 ভাজ ধনু বা খাই কুকুট নাচন ॥
 নেদিবো গৌৰিক বিহা জাউক বাহুড়িয়া ।
 এচায়া মণ্ডপ ঘৰ পেলায়ো ভাঙিয়া ॥
 এহি দেৱে ব্ৰহ্মাহৰ এহি নাৰায়ণ ।
 এক দেৱে তিনজন নাই ভিন্ন পৰ ।
 এহি জমাইক চিন্তিলে পাই যুকুতি ছয়াৰ ॥

অনাথৰ নাথ জমাই জগত ঈশ্বৰ ।
 মায়া কৰি আচয় শূন্যত দিয়া ভব ॥
 হেন জমাইক নিচিনস মুগ্ধি পামৰি ।
 আপুনাৰ দোষে তুমি মৰিচা বৰকাৰি ॥
 ডাক দিয়া নাৰদ গোসাইক কৰে সাথি ।
 ঋষি ঋষিআনি ছুই কৰে মেকা মেৰি ॥
 ঘৰেব বাসুয়াক নেদেখয় ভিন্না ভিন্ন ।
 তোমাৰ শ্বশুৰ মামা মাগীৰ অধীন ॥

(৪১)

হৰৰ ৰূপ পৰিবৰ্তন

চাড়িলা শঙ্কৰ বিপৰিত ৰূপ অপৰূপ ৰূপ ।
 ডৰে পলাইলা আয় নভৈল সম্মুখ ॥
 জটা এ মুকুট বে ভুজ্জৈ মলঙ্কাৰ ।
 কুণ্ডলে কুণ্ডলে ভৈল হাবে পেচান্দাৰ ॥
 ব্যাজ্জ চৰ্ম্ম গুচি ভৈল এনেত বসন ।
 ভস্ম এ ভূষিত ভৈল মলয়া চন্দন ॥
 ছুৰ গেল সিংহ নাদ দ্বাদশ পান ।
 ঝুলি বহু দূৰ গেল লাউকেৰ থান ॥
 অৰ্কি চঞ্জৈ শোভা কৰে হৰেৰ শিৰত ।
 ত্ৰিশূল-পাটে শোভা কৰে হৰেৰ হাতত ॥
 নিৰ্ম্মল ফটিকৰে গোসাইৰ কলেৱৰ ।
 কোটা কালাৰূপ ভৈল অনাদি মহেশ্বৰ ॥
 দুৰ্গা বোলে মায়েৰে জয়াইক ধৰি আন ।
 দেখ গিয়া জমাইৰ কমন ৰূপ ঠান ॥
 ক্ষনে ক্ষনে আৰ হয় ক্ষনে নেহালয় ।
 বেড়া ভাঙিয়া জে ভাবুকি পাৰি চাই ॥

ঋষি বোলে ঋষিমানি আয়-গৈল কতি
 জেমত জামাইবে তেমন পাৰ্বতি ॥
 দুৰ্গাক কৰাইলা লাস আয়গণ আসি ।
 গাঠি মনকৰে হৰ গৌৰি কাহিনি ॥

(৭২)

নজাইনো নজাইবো ঐ মায় হে .

মায়হে বৰ ববিবাৰ তৰে ।

এখানে জায়া পলাই আসিলো লাঙ্গটা শক্তুক ডৰে ॥৩২

পাঞ্চ আয় লৈয়া চাহি আইস গিয়া

এক জনি আইস দেখিয়া ।

সৰ্ব্বাঙ্গে সুন্দৰ ৰূপে বিছাধৰ

নিৰ্মল ফটিক হিয়া ॥

এক আয় নাৰি লজ্জা পৰিহৰি

চাহিবাক গৈলা চলে ।

দেখিয়া জুরতি ভৈলা উনমতি

দেখিয়া পৰিল ভোলে ॥

ভাল ঋষি ঘৰ তোমাব জমাই বৰ

খানিতেক নাহি লাজ ।

পিতৃ গুৰু জন একো এ নাজানে

নাহি জানে একো কাজ ॥

কেহো সম নোহে একপ অধিক

দেখিয়া হৰেৰ ভাগ ।

সবাৰ বয়স চাড়েখাড়ে গৈল

তৰুণি পায় গৈল লাজ ॥

কামিনী মোহন বে হৰেৰ ভৈলা কপ ।
 কপ দেখি দেৱগণ সবে ভৈলা চূপ ॥
 শঙ্কৰেৰ কপ ভৈলা কামিনী মোহন ।
 কোটি চন্দ্ৰ সম জলে হৰেৰ বদন ॥
 এথনে আছিল হৰ বিকপ হয় ।
 দেৱতো অধিক কপ কোথাইত পাইলা জায়া ॥
 শঙ্কৰেৰ কপ ভৈলা জগত মোহন ।
 হৰক দেখিতে বে সবাৰো ভৈল মন ॥
 পাপক আয় এড়িলেক গোৰিৰ পাস ।
 শঙ্কৰক দেখিতে সবাৰ হাবিলাস ॥
 ঘণ্ট বাতি লৈল সবে সুমঙ্গল সাজ ।
 গিত গায় নাৰি সবে এৰি লাজ কাজ ॥
 জমাইক বৰিলা পাচে দুৰ্বাক্ষত দিয়া ।
 মাথাৰ উপৰে পেলাইলা নেয়চিয়া ॥
 পঞ্চ শব্দে বাঢ় বাই সুমঙ্গল গাই ।
 জমাইক বৰিয়া আনে আনন্দ ববাই ॥
 তিনিবাৰ দিলা খণ্ড বিচনিৰ বায় ।
 গোসাইক বড়িল গিয়া মেনকাজে মায় ॥
 দুই হাতে দুৰ্বাক্ষত পেলাইলা তিনিবাৰ ।
 সাত পাপক আয় বেড়ি ভাঙ্গিলা হেঙ্কাৰ ॥
 জমাইক বড়িলা আনে সুমঙ্গল বাতি ।
 ঋষি বোলে ঋষিআনি আয় গৈল কতি ॥
 হৰেৰ চৰণে মতি দিয়া শতবাৰ ।
 পছমাই সুপ্ৰসন্ন গাই মনকৰ ॥

দুৰ্গা নাহাবে : বিহাৰ সানন্দে লাস কৰে নাহাবে । ৩৭

কল্পা বেষত পাৰ্ৱতী

কাঙ্কই কৰিয়া দুৰ্গা বিৰচিলা কেশ ।
 কমলমতি খোপা দুৰ্গা বান্ধিলা বিশেষ ॥
 খোপাত পিন্ধিলা দুৰ্গা বকুল মালতি ।
 সুবাসিত চন্দন পিন্ধিলা পাৰ্ৱতি ॥
 শিখেতে সিন্দূৰ দুৰ্গাৰ নয়নে কাঁজল ।
 কল্পিত পিন্ধিলা দুৰ্গা মকৰ কুণ্ডল ॥
 গলে হাৰ পিন্ধিলা তাৰেৰ নাহি মোল ।
 বতনে খচিত দুৰ্গা পিন্ধিলা কাঞ্চল ॥
 হাতত পিন্ধিলা দুৰ্গা কেয়ূৰ কঙ্কন ।
 অঙ্গত পিন্ধিলা দেৱি এনেত বসন ॥
 উৰাটি ৰায়াটি পিন্ধে নুপুৰ ঘাগৰ ।
 বাহুত পিন্ধিলা দেৱি টাৰ বাতিস্কাৰ ॥
 নানা মত বতন মুকুতা থানে থান ।
 চিকিমিকি কৰে জেন ৰবিৰ কিবন ॥
 সৰিৰৰ কাস্তি জলে কহনে নাজাই ।
 কোলাত বৈসায় বাপে পিউৰ চুমা খাই ॥
 জেহি অঙ্গে জেহি সোভে তাহাক পিন্ধাই ।
 হাতত দৰ্পন ধৰি কপ নেহলাই ॥
 দুৰ্গাৰ কপক কেহো চাহন নাজাই ।
 সম্মুখে চাহিলে দেৱিক নয়ান ফুটি জাই ॥

পঞ্চ হৰিতকি লৈয়া জমাইক বোলয় ছায়া
 তুমি জমাই তৃজগতেৰ পতি ।
 মোত নাহি ধন জন কিবা কৰিম দান
 আমি জঞাঁই তোমাবে সে ভৃত্য ॥
 ব্ৰহ্মা দেৱে বেদ পঢ়ে ঋষি দান উৎসৰ্গ কৰে
 হৰিতকি দিয়া জমাইৰ হাতে ।
 দুৰ্ব্বাক্ষত দিয়া ধান গোবিক কৰিলা দান
 ঘণ্ট জল চিটাইলন্ত মাথে ॥
 জেন মনে মানসিলো তেমন জঞাঁক পাইলো
 দান প্ৰতি নকৰিবা বোস ।
 শুব শুব চবাচৰ গন্ধৰ্ব্ব কিম্বৰ নৰ
 ক্ষেমা কৰিয়োক জত দোষ ॥
 বোলন্ত নাৰদ মুনি কতি গৈল ঋষিআনি
 আসিয়া জঞাঁক দান কৰ ।
 মমা বিহাইন্ত গোৰি ভাঙেৰ নাপাইল কড়ি
 কিচো নাই ভিক্ষাবিয়াৰ ঘৰ ॥
 নাৰদে কৰি উপহাস জত দেৱে কৰে হাস
 নাৰদ মুনি মহাবঙ্গ কৰে ॥
 ঋষি কৰে কণ্ডা দান জেন মেক সমান
 ভালেতো নাৰদে পাতে দন্দ ।
 বোলে দেৱ পঞ্চানন কিবা কৰিম দান
 নাৰদ বেটা আতি বৰ মন্দ ॥
 শুনহ আমাৰ বানি ভাগিনাজে মহামুনি
 আচে মোৰ কুব্ৰেৰ ভাণ্ডাৰি ।
 হব গোৰিৰ মঙ্গল গাই জন্তুৰিতে উপাই
 মনকৰে চিন্তে বাগেশ্বৰী ॥

ଯଜ୍ଞ କରେ ବ୍ରହ୍ମା ହବ-ଗୌରିବିହାର ।
 ଏବାଞ୍ଜି ବାଞ୍ଜନରେ ଉଠିଲ ଠାୟେ ଠାୟ ॥
 ଦାନ ଖଣ୍ଡର କଥା ଭୈଳା ସମାପତ ।
 ବ୍ରହ୍ମାଶ୍ରମର ଲୈୟା ବସିଲ ଯଜ୍ଞତ ॥
 ଅଗକ ଚନ୍ଦନ ସାଗବେର ପରା ଆନି ।
 ଭଣ୍ଡାରର ହସ୍ତେ ପାଞ୍ଚ ଘୃତ ଦିଲା ଆନି ॥
 ଆପୁନି ହେମନ୍ତ ଋଷି ବ୍ରହ୍ମାକ ବଢ଼ିଲା ।
 କୁଶାଞ୍ଜ କବିୟା ବ୍ରହ୍ମା ଯଜ୍ଞ ଆବସ୍ଥିଲା ॥
 ଆପୁନି ଜେ ବ୍ରହ୍ମାଦେରେ ହୋମେର କରେ ସାଞ୍ଜ
 ହୋମ ଅଗ୍ନି ଜାଲିଲା ନାବଦ ମୁନିବାଞ୍ଜ ॥
 ବିଧିଧାନ ଚାହି ବାକ୍ୟ କରେ ପ୍ରଜାପତି ।
 ନାବଦ ଡାଲିଲା ଘୃତ ଦିଲନ୍ତୁ ଆହୁତି ॥
 ଏହିମତେ ବ୍ରହ୍ମା ଯଜ୍ଞ କରେ କତମାନ ।
 ହତାଶନ ରୂପେ ଦେରେ କରେ ଘୃତପାନ ॥
 ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ହୋମତ ତୁଷ୍ଠ ହୈଲ ଦେରଗଣ ।
 ଧୈ-ପୂଜା ପୂଜିତେ ଆସିଲା ନାବାୟଣ ॥
 ହବଗୌରି ଉଠିଲନ୍ତୁ ବିଧିର ବ୍ୟୟହାର ।
 ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରି ଧୈ ପୂଜେ ସାତବାର ॥
 ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ମହେଶ୍ଵର ଆବା ତିନି ଭାହି ।
 ହୋମର କାଞ୍ଚଳ ପିନ୍ଧିଲେକ ଠାହି ଠାହି ॥
 ଯଜ୍ଞ ସମାପତି ଭୈଳ ବାଞ୍ଜିଲା ପାୟସ ।
 ହବ-ଗୌରି ଭୁଞ୍ଜିଲା ପାୟସ ପଞ୍ଚଗ୍ରାସ ॥
 ଭୂକାବେର ଜଳେ ଗୋସାହି କୈଳ ଆଚମନ ।
 ଏକେ ଏକେ ସାଞ୍ଜିଲା ତୃଦଶ ଦେରଗଣ ॥
 ଶୁଣ୍ଠା ପାନ ପାଲଟିୟା ଧାହିଲା କତମାନ ।
 ସାଞ୍ଜ ସାଞ୍ଜ ବୁଲି ଦେରେ ବୁଲିଲା ବଚନ ॥
 ହବ ଗୌରି ବିହା ଏହି ମାନେ ସମାପତି ।
 କହେ ମନକରେ ହବ ଗୌରି ନିଗଦତି ॥

ପାଟୀ ପାରିଆ ଦିଲା ଏ ତୁଲି ମହାବି ।
 ତାହାତ ସୁତଲି ଛୁଇଁ ଦେର ହବ ଗୋବି ॥
 ଛୁହାନବ ହୃଦୟ କବିୟା ଏକ ଠାୟ ।
 ବିହାୟ ବାତ୍ରିବ ଦିନା ନାହିଁ ଭିନ୍ନ ଭାୟ ॥
 ବୁକେ ବୁକେ ମୁଖେ ମୁଖେ ନାହିକେ ଅସ୍ତବ ।
 ଛୁହାନ ବାହତ ଛୁଇଁ ଦିଲସ୍ତୁ ଶିଶବ ॥
 ହେନ ମତେ ଛୁହାଙ୍କୋ ଯୋଗାୟେ କନ୍ଧାଗଣେ ।
 କାଜଲେ (୧) କୋଠାତ ଗଞ୍ଜା ବିସାଦିତ ମନେ ॥
 ଜାରତେ ଆଚିଲୋ ଗୋସାହିବ ଜଟାବ ଭିତବ ।
 ଏଲା କେନେ ଗୋସାହି ମୋକ ଦେର୍ଥେ ଭିନ୍ନ ପବ ॥
 ଏହି ବୁଲି ଜାନ୍ତୁନ୍ତୁ କବନ୍ତୁ ବିସାଦ ।
 ଅବଶେଷ କାଳେ ମୋବ ହିଲ ପ୍ରମାଦ ॥
 କତୋ କତୋ ଅପେଶ୍ଚବା ତାନ୍ତୁଲ ଯୋଗାୟ ।
 କତୋ ଅପେଶ୍ଚବା ସୁଲଲିତ ଗୀତ ଗାୟ ॥
 ସଞ୍ଜା ବିଞ୍ଜା ଛୁଇଁ କନ୍ଧା ଜାନ୍ତେ ହାତେ ପାୟ ।
 ନନ୍ଦି ଭୂଞ୍ଜି ଛୁଇଁଜନେ କବେ ପାଖା ବାୟ ॥
 ହେନମତେ କତୋ ବବ କନ୍ଧାକ ଯୋଗାହି ।
 ନିସି ଅବସାନ ଡିଲୋ ବଞ୍ଜନି ପୁହାୟ ॥
 ବଞ୍ଜନି ପ୍ରଭାତ ଡିଲୋ ପ୍ରସନ୍ନ ବିହାନ ।
 ହବ ଗୋବିକ କନ୍ଧାଗଣେ କବାଲା ଚିନାନ ॥
 ସ୍ନାନ କବିୟୋ ଗୋସାହି ପିଞ୍ଜିଲା ବସନ ।
 ଫୁଲ ଜେ ସିନ୍ଦୁବ ପିଞ୍ଜାହିଲସ୍ତୁ କନ୍ଧାଗଣ ॥
 ଅଲଙ୍କାବେ ଭୂଷିତ କବିଲା ଦେରବାଞ୍ଜ ।
 ତୁଦଶେ କବିଲା ଫୁଲ ସିନ୍ଦୁବବ କାଞ୍ଜ ॥
 ପୂର୍ବମୁଖେ ବସିଲସ୍ତୁ ଆସନ ଭିଡ଼ିୟା ।
 ସିନ୍ଦୁବେ ଲିପିତ କୈଲା କପାଳ ଭବିୟା ॥
 ପଞ୍ଚ ଶବ୍ଦେ ବାଞ୍ଚ ବାହି ମଞ୍ଜଲ ମଧୁବ ।
 ହବ ଗୋବିବ ନାମ ଡିଲୋ ଏଫୁଲ ସିନ୍ଦୁବ ॥

ঘাটন ঘাটন খেলাই হাবিলাক বব ।
গৌৰিক এৰিয়া গোসাই জাই দেশান্তৰ ॥
গৌৰি এ বাছৰাইলা গোসাইক আঞ্চোলে ধৰিয়া
তোমাক পুসিবো গোসাই কাটন কাটিয়া ॥
হাসিয়া বুলিল জে নাৰদ মুনিবব ।
কন্দল লাগিলে জাইবা মামি বাপেৰ ঘৰ ॥
বিবাহেৰ কথা এহিমনে সমাপতি ।
গাই মনকৰে হব-গৌৰিব কিৰিতি ॥

হব-গৌৰীৰ বিবাহ-খণ্ড সমাপ্ত

— ପଦ୍ୟା-ଜୟ ହୃଦୟ —

(১)

পঞ্চালি খেলাই ভাল জে ।

দেব মোৰ খেলাই পঞ্চালি : নব বধু লৈয়া নাহাবে ॥৫০

সবৰ পুষ্প বনলৈ
যাত্রা

গঙ্গা ছুৰ্গা লৈয়া গোসাই খেলে পাশা সাৰি ।

হেন বেলা জান দিল ফুলেৰ পসাৰি ॥

বৈশাখ নিবড়ি গোসাই জৈষ্ঠ আসি ভৈল ।

ফুলেৰ জে পাসি গোসাই খসি খসি গৈল ॥

এড়িলেক পাশা গোসাই এড়িলেক সাৰ ।

ফুল ধাৰি জাইবো গঙ্গা ছুৰ্গা সাজ কৰ ॥

ফুল ধাৰিক জাইতে গোসাইৰ ভৈলা মন ।

গঙ্গাই মিনতি কৰে ধৰিয়া চৰণ ॥

ইঠাইত গোসাই আমি জত ফুল পাঞ ॥

সব ফুল আনি গোসাই তোমাক যোগাঞ ॥

এলা ফুলে গঙ্গা ছুৰ্গা মোৰ নাহি কাজ ।

ফুল ধাৰি জাইবো গঙ্গা ছুৰ্গা ছুই সাজ ॥

নাযায়োঁ নাযায়োঁ গোসাই আমাক এড়িয়া ।

আমাক নিয়োৰে গোসাই সঙ্গতি কৰিয়া ॥

গুম্ম লাগিলে গোসাই যোগাইবো বায় ।

আরাস লাগিলে জাম্বিবোহো হাত পায় ॥

তিৰি লৈয়া পশু হাঠিবাৰ নহে যোগ ।

দেৱাসুৰ নৰে সুনি হাসিবেক মোক ॥

আমাক এড়িয়া গোসাই জাইবা ফুলধাৰি ।

কতনো দিৱসে গোসাই আসিবা বাছড়ি ॥

জত ফুল গজা দুৰ্গা তোমাক দিবো আনি
 এক দিৱসেক লাগি দিয়োৰে মেলানি ॥
 প্ৰবোধ গৈলন্তু দেৱি গজা পাৰ্কৰ্ভতি ।
 গাই মনকৰে হব গৌৰী নিগদতি ॥

(২)

সাজ সাজ বৃষভ গোট জে জাইবো ফুলধাৰি ।
 সুনী সচকিত ভৈল বৃষভ অধিকাৰি ॥
 তেখনে সাৰথি বৃষভ কৈল লাস ।
 শৰীৰত ভূষিলন্তু সুগন্ধ সুবাস ॥
 শুক্ল বৰ্ণ বাসুয়াৰ শুক্ল লাজ গোট ।
 গলেত পিন্ধাইলা তাৰ জয় ঘণ্টা গোট ॥
 দুই শৃঙ্গে লগাইলন্তু সুবৰ্ণ কঙ্কন ।
 এমনি মুকুতা লগাইলন্তু স্থানে স্থান ॥
 সূৰ্য বজতেৰ লগাইলা স্থানে স্থানে ।
 বাসুয়া গোটক চাইলন্তু শুক্ল জে সুবৰ্ণে ॥
 ঘাগৰ ঘুগৰা লগাইলন্তু চাৰি পায়ে ।
 শ্বেত নেত চামৰ পিন্ধাইলা ভায়ে ভায়ে ॥
 কপালে দৰ্পন দিলা চন্দ্ৰৰ আলয় ।
 সিংহ বাজে কপ দেখি দূৰতে পলায় ॥
 বৃষভ গোট কমায়া গোসাইৰ কৈল আগ ।
 ভাজ ধনু বা গোসাই সাজে ভাগে ভাগ ॥
 ব্যালীশ সাজ আনি দিয়া গেল চণ্ডি ।
 বিশ্বকৰ্ম্মে যোগাইলন্তু ফুলেৰ কৰণ্ডি ॥
 বুলি কস্থা সাজে গোসাই লাউকেৰ থাল ।
 খট্টাজ ডহক সাজে এ দশ কপাল ॥

স্নান কৰি গোসাই পিঞ্চিলবিভূতি ।
 সজ্জা বিজ্জা ছুই আবস্তি ঘণ্ট বাতি ॥
 গজ্জা ছুৰ্গাৰ ভৈলা বিষাদিত মন ।
 গায় মনকৰে হৰ গৌৰিৰ চৰণ ॥

(৩)

সিংহনাদ কৰে গোসাই উষকৰ ছেয়ে ।
 যাত্ৰা লৈয়া বাহিবাইল অনাদি মহাদেয়ে ॥
 বিপ্ৰে বেদ পঢ়ে বেদধ্বনি সুমঙ্গল ।
 নাসিকা পবন গোসাই পাইলা কুশল ॥
 ফুল ধাৰিক জাই দেৱ মোৰ ফুলধাৰি জাই ।
 আগত শালিকা পেৰা সুমঙ্গল গায় ॥
 একেহি কালৰ সুখে লয়া অমুমান ।
 ঘণ্ট বস্তি লৈয়া যাত্ৰা কৰিলা পয়ান ॥
 বৃষভৰ পিঠিত তুলিতে চাহে পায় ।
চালৰ উপৰে জেঠি কৰে তিনি ৰায় ॥
 গোসাই বোলয় বাহুড়িতে নাহি যোগ ।
 পুনৰপি গজ্জা ছুৰ্গা নপঠাইবে মোক ॥
 গোসাই জানিলা যাত্ৰা আপুনাৰ মনে ।
 বাহুড়িয়ো গজ্জা ছুৰ্গা বোলে ঘনে ঘনে ॥
 লাম্ব দিয়া গোসাই উঠিল বৃষভ উপৰে ।
 বাহুড়িয়া গজ্জা ছুৰ্গা যাইলা বাস হৰে ॥
 বাহুড়িল গজ্জা ছুৰ্গা চক্ষুৰ পৰে পানি ।
কুবুন্ধিয়া গোসাইৰ জে লাগিলেক শনি ॥
 বায়ু বেগে গোসাইৰ জে ৰথ গেল বায়া ।
 গোসাই ৰহিল বটবৃক্ষ লাগ পায় ॥

বট বৃক্ষ তলে গোসাই আৰোপিতা পায়
 পক্ষি সেৱা কৰে শুললিত কৰে বায় ॥
 বৃক্ষতলে গোসাই জিৰাইলা মহা সুখে ।
 বাসাহৰে গঙ্গা ছুৰ্গা ৰহিল মনো ছুখে ॥
 মনকৰে ৰচিলেক শ্ৰাবনেৰ গিত ।
 দেবাসুৰ নবলোকে ৰহিলা কিবিত ॥

(৪)

কি গোসাই পক্ষি সেৱা কৰে নাহা ৰো। ১৫

বাসাহৰ চাড়ি গোসাই কত দূৰ জাই ।
 কতদূৰ জায়া গোসাই বট বৃক্ষ পাই ॥
 না না জাতি পক্ষি পাড়ে শুললিত বায় ।
 সঘনে বহয় তাত শুললিত বায় ॥
 হংস ময়ূৰ তিত্তিৰীকা জে ডাউক ।
 ময়ূৰে পেখন ধৰে আতি অমুকপ ॥
 দলব দল পক্ষি সেৱা কৰে দলত পড়িয়া ।
 টুনি সেৱা কৰে দেৱ এ পাদ পৰিয়া ॥
 ভাবে সেৱা কৰে দেৱ আকাশে উড়িয়া ।
 বগবগি সেৱা কৰে জলত পড়িয়া ॥
 পক্ষিৰ সেৱাত গোসাই বঙ্গ ভৈল মন ।
 ফুল ধাৰিক গোসাই জে কবিলা গমন ॥
 ইহাক এড়িয়া গোসাই কত দূৰ গৈলা ।
 কতো দূৰ গৈয়া গোসাই সৰোবৰ পাইলা ॥
 দেখিয়া পুষ্কৰ্ণি গোট গোসাইৰ মন ছুখ ।
 পক্ষি সেৱা কৰে গোসাই আতি অমুকপ ॥

ପଢ଼ିଲ ଡୋଲେ ଦେବ ପଢ଼ିଲ ଡୋଲେ ।
 ଇହେନ ସମଗ୍ରୀ ଗଙ୍ଗା ଢୁର୍ଗା ନାହି କୋଲେ ॥୫୧॥

ପଦ୍ମାବ-ଜନ୍ମ

ଆସିଲନ୍ତ ଦେବେବ ଦେବ ପୁଷ୍କରିବ ତିବ ।
 ଦେଖିଲା ପୁଷ୍କରି ଗୋଟ ଗହିନ ଗଞ୍ଜିବ ॥
 ନିର୍ମଳ ଜଳତ ଜେ ପଞ୍ଜଜ ପ୍ରକାଶ ।
 ନାନା ବିଧ ପୁଷ୍ପକବେ ହୁଗନ୍ଧ ହୁବାସ ॥
 ନାନା ତକ ସବ ଫୁଲେ ଫୁଲେ ମେଲେ ଡାଲ ।
 କତୋ କତୋ ଭ୍ରମବା କବୟ କୋଲାହାଲ ॥
 କତୋ କତୋ ଭ୍ରମବା ଉଡ଼ିଯା ଯାହି ସଞ୍ଜ ।
 ତାକ ଦେଖି ଶଙ୍କରବ ଆତ୍ମି ମନ ବଞ୍ଜ ॥
 ତାକ ଦେଖି ଦେରେଦ୍ଦେର ପଢ଼ି ଗୈଲ ଡୋଲେ ।
 ଏହେନ ସମୟ ଗଙ୍ଗା ଢୁର୍ଗା ନାହି କୋଲେ ॥
 ହାହା ଗଙ୍ଗା ହାହା ଢୁର୍ଗା ବୋଲେ ଘନେ ଘନେ ।
 କାମେ ପିଢ଼ିଲ ଗୋସାହି ଆକୁଳ କବେ ମନ ॥
 ସୋଭିତ ପୁଷ୍କରି ଶୁବର୍ଣ୍ଣେବ ଚାରି ଘାଟ ।
 ନାନା ମତ ବାଧବ ଜେ ନିର୍ମିଳା ତାହାତ ॥
 ନାନା ବନ୍ଧେ ପୁତୁଳା ଆଛୁୟ ସାରି ସାରି ।
 ନାନା ଜାତି ପୁଷ୍ପ ଫୁଲେ ଆଛେ ହାଲି ହାଲି ॥
 ତାକ ଦେଖି ଶଙ୍କରବେବ ମତି ଭୈଳା ଆନ ।
 ଢୁର୍ଗା ଅବିହେନ ବେ କେମନେ ଧବୋ ପ୍ରାଣ ॥
 ଫଟିକ୍ୟେବ ଜେଟିବେ ମାନିକ୍ୟେ କବେ ଚାଟ ।
 ଜଳତ ପେଲାହିଲେ ଜେଟି ଦେଖି ତିନି ଗୋଟ ॥
 ହେନ ଜଳେ ନାମିଲେ ଦେଖୟ ସର୍ବ ଅଞ୍ଜ ।
 ହଂସା ଲୈୟା ହାସିନି କୋତୁକେ ଜାହି ସଞ୍ଜ ॥
 ହଂସବ କ୍ରିୟାକ ଗୋସାହି କବିଲେକ ସାବ ।
 ସହିତେ ନା ପାବେ ଦେବ ମଦନ ଟଙ୍କାବ ॥

হাঙ্গ গঙ্গা হাঙ্গ ছুৰ্গী বোলে ঘনে ঘন ।
 কাম টলিল গোসাই আকুল কবে মন ॥
কাম টলিল গোসাই পদ্মৰ পত্নত ।
লাজ পাই গোসাই জে চপডাইলা মাথ ॥
 মঞ্চত থৈইবো কাম পৃথিবী হয় চন্ন ।
 স্বৰ্গত থৈইবো নষ্ট হৈৱ দেৱগণ ॥
 জ্বলত থৈইবো কাম নষ্ট হৈব মিন ।
 পাতালে থৈইবো বে বাসুকি হৈব হিন ॥
 বুলিলন্ত দেৱৰাজ এ যোগ ধিয়ায়া ।
 পাতালে চলিল কাম পদ্ম নালা পায় ॥
 পাতাল পুৰক বে গোসাইৰ গৈলা কাম ।
 উপজিল কছা এক অতি অনুপাম ॥
 অনন্ত নাগে আসিয়া কৰিলা নাড়ি ছেদ ।
 পাতাল পুৰত মায়ৰ কৈল কৰ্ণ ভেদ ॥
 প্ৰথমতে মায় থৈল পদ্মমাই নাম ।
 কছা গোট উপজিল আতি অনুপাম ॥
 মনকৰে বচিলেক শ্ৰাবণৰ গীত ।
 দেৱাসুৰ নবলোকে বহিলা কিবিত ॥
 পঢ়ন্তা সুনস্তা জনক দেৱি দেউক বব ।
 কিবিতি বহিল জে চন্দ্ৰ দিবাকৰ ॥
 স্নান তৰ্পণ কৰিয়া গোসাই জাই ফুল ধাৰি
 পাতালত উপজিল পদ্মমাই কুমাৰি ॥
 উপজিয়া ঝিউ বাপক নাপাইল দৰিশন ।
 উপজিয়া দেৱি নকৰিলা তন পান ॥
 উপজিলা ঝিউ বাপে পায় গৈল লাজ ।
 মঞ্চত সবজি থৈইল দেৱ ধৰ্মৰাজ ॥
 পাতাল পুৰত মায় কৈলা বাজ্যভাৰ ।
 মঞ্চত আসিয়া দেৱি ভৈল অৱতাৰ ॥

পাতালপুৰত মায়ক পূজ়ে নাগগণ ।
 পাতালপুৰত থাকিবাহ নাহি মন ॥
 বাশুকি নাগক জ়েৰে দেৱি লৈলা মনে ।
 অষ্ট নাগ লৈয়া উঠিল মনুশ্য ভুবনে ॥
 সেই সৰোবৰ তিৰে পহুমাঈব বাসা ।
 দেৱৰ দেৱক নচাড়য় গ্ৰহদশা ॥
 দেৱৰ দেৱক বিধি নাচাবয় লাগ ।
 বাসাহৰে গঙ্গা দুৰ্গা লাগিল কান্দিবাক ॥
 নাগৰ পুৰিত মায় এ নাগ দেৱতি ।
 স্বৰ্গ মঞ্চ পাতালত বহিল কিৰিতি ॥
 পহুমাঈব চৰণ বন্দিয়া মনকৰ ।
 কিৰিতি বহিল জ়েৰে চন্দ্ৰদিবাকৰ ॥

(৬)

কি ঈশ্বৰ দেৱ ভাল ফুল তোলে নাহাবে । ৫৭

ছৱা ছৱলি বেল বকুল নাগেশ্বৰ ।
 পিণ্ডক তগড় চম্পা শিৰিয় কেদাৰ ॥
 শেয়ালি নেয়ালি আৰো পাৰলি ঘেয়ালি !
 ঙুড় জ়ে ধন্তৰা তুলসী গুটিমালি ॥
 কেতকী মালতী বোল জ়াই জুতি ফুল ।
 পলাশ মধাই আষাড়িয়া জ়ে বকুল ॥
 অশোক বাসকা আষাড়িয়া চম্পাফুল ।
 আমিলান বঙ্গিয়াল গুলাল বহুল ॥
 অগস্তি জয়ন্তি অপ্ৰাজিতা কৰবিৰ ।
 সবফুল তুলি গোসাই কৰঙি ভড়িল ॥
 ব্যালিশ ফুল তুলিলন্ত দেৱ মহেশ্বৰ ।
 শিবৰ চৰণ বন্দি গাই মনকৰ ॥

আকি গঙ্গা বাই জে ।

আকিত মোৰ বাই বাই মইতো জাইবো

গোসাইৰ উদ্দেশ্য ॥৫২

ছদ্ম-বেশিনী
দুৰ্গাৰ হৰ-মোহন

আমাক এৰিয়া গোসাই গৈল ফুলধাৰি ।
দিৱসেক লাগি গৈল ভৈল দিনাচাৰি ॥
কুচুনি সহিতে গোসাই আছে ক্ৰীড়া কৰি ।
মইতো জাইবো গঙ্গা বাই কুচুনি ৰূপ ধৰি ॥
কান্ধই কৰিয়া দুৰ্গা বিচাৰিলা কেশ ।
কমল অতি খোপা দুৰ্গা বান্ধিলা বিশেষ ॥
খোপাত পিন্ধিলা দুৰ্গা বকুল মালতি ।
সুবাসিত চন্দন পিন্ধিলা পাৰ্শ্বতি ॥
লাস লোটন কৰিয়া দুৰ্গাব দীৰ্ঘ কেশ ।
মুখত গোমোনা খানি বজায়া বিশেষ ॥
তুলিতে এৰিলা গোসাই কাঁনিস ফুল ।
গোমোনাৰ বাত্ৰ শুনি চিত্ত বিয়াকুল ॥
গোসাই বোলে কুচুনি কোথাৰ হস্তে আইল ।
কুচুনিক আনি মোক বিধি এ মিলাইল ॥
কুচুনি বোলয় গোসাই কাছে নাইস মোৰ ।
মোৰ আগে কব গোসাই এ সত্য সত্ত্বৰ ॥
কুচুনিব বোলে গতা কৰিলা ঈশ্বৰ ।
কুচুনি সহিতে ক্ৰীড়া মানৰ ভিত্তৰ ॥
গোসাই হাতেৰ কাতিৰে কুচুনি আসে লৈয়া ।
ছায়া বৈলা দেবদেৱ বৌদ্ধৰূপ হয় ॥
গোসাইৰ হাতৰ কাতিৰে গঙ্গাৰ কৈলা আগ ।
ভালেতো লবড়ে বুড়া নাভাসয় লাজ ॥
গঙ্গা দুৰ্গা গোসাইক কৰয় উপহাস ।
গাই মনকৰ হৰ গোৰি দাস ॥

নাৰি শিৰোমাণি জে নৰনিতৱালা পৰম সুন্দৰি নাহাবে ॥৫০

সোনাৰ কাঞ্চলি সাজে ৰূপাৰ কেৰুৱা ।
 দধি দুগ্ধ সাজে মায় পঞ্চাস চকুৱা ॥
 কাঞ্চলি কৰিয়া দুৰ্গা বিচাৰিলা কেশ ।
 কমল জুতি খোপা দুৰ্গা বান্ধিলা বিশেষ ॥
 মিখেত সিন্দুৰ পিন্ধে নয়নে কাজল ।
 বস্ত্ৰিস অলঙ্কাৰ দেবি পিন্ধিলা সকল ॥
 দধিৰ পসাৰ লৈলা মাথাৰ উপৰ ।
 গোয়ালিনি ৰূপে দেৱি ভৈলা অৱতাৰ ॥
 দধিৰ পসাৰ লৈলা মাথাত কৰিয়া ।
 কদম্ব তলাত গোসাই আছন্ত বসিয়া ॥
 মহা বঙ্গ মনে দুৰ্গা কাঞ্চলি বান্ধিয়া ।
 আঁঠু বুলি ডাক পাবে গোয়ালিৰ মায়া ॥
 চৈত্ৰ বৈশাখত জে নিবলে বহে ঘাম ।
 এতিতো কদম্বতলে কৰিয়ো বিশ্ৰাম ॥
 তোমাৰ কাছক গোসাই জাইতে নুজুৱাই ।
 গঙ্গা দুৰ্গা সুনিলে জে আমাকে খঙাই ॥
 তোৰ ঠানে তোৰ ভাগে দুৰ্গা আছে ঘবে ।
 হেনতো গোয়াৰ্ম্মায়া ? সদৃশ তোমাৰে ॥
 কোছে নাহি কড়ি দধি খাইবাহা কমনে ।
 হাতেৰ গোমনা বন্ধা দিয়োক আপুনে ॥
 হাতেৰ গোমনা গোয়ালনি আইসে লৈয়া ।
 চায়া বৈল গোসাই জে বৌদ্ধৰূপ হয় ॥
 দুৰ্গাৰ চৰণে মন কৰি এক চিন্তা ।
 মনকৰে বচিলেক ফুলধাৰিৰ গীত ॥

(৯)

ফুল তোলে গোসাই জে ॥৫৭

ফুল তোলে গোসাই কৰণ্ডি সাজে ।
না না কুতুহলে ডম্বক বাজে ॥
বিধি আচে ফুল বনেৰ মাজ ।
বাপক ঝিউক কৰাইলা লাজ ॥
ফুল বনহন্তে হয় গেল বাঝ ।
শনি প্ৰবেশিলা কঠেৰ মাঝ ॥
ফুল বন হন্তে যাত্ৰাক লৈয়া ।
প্ৰবেশিলা শনি বক্ৰ জে হৈয়া ॥
হাসে বিধাতা হৰেৰ সজে ।
পাইলা সৰোবৰ কৌতুক বজে ॥
সৰোবৰ তিৰে গোসাই আচে চায়া ।
এড়াইতে নাপাবে বিধিৰ মায়া ॥
শঙ্কৰক বিধি নাচাড়ে লাগ ।
আতাই বুলি পছমাই পাড়ে ডাক ॥
কহে মনকৰে দেৱৰ বাজ :
বাপক ঝিউক কৰাইলা লাজ ॥

(১০)

পৰিচয় নাছানি
হৰৰ পদাৰত্ৰী
সস্তাৰা

সৰোবৰ হন্তে আইসে তৃষ্ণগত পতি ।
আতাই বুলিয়া দেৱি দিলেক সম্মতি ॥
বাছাড়িয়া বৃষভ গোট উলটিয়া জায় ।
কষ্ণাৰ ৰূপক দেখি বাতুল স্বভায় ॥
গোসাই বোলে কষ্ণাৰে কোথাই আগমন
অধৰেৰ মধুপানে ৰাখহ পৰাণ ॥
বাপেৰ দেখিলা ঝিউ লুবুধ গিয়ান ।
মালকাচে কাচিল অঙ্গৰ পৰিধান ॥

ঘৰত আচয় মোৰ কাৰ্ত্তিক গণপতি ।
 আতাই বুলি কোনে মোক দিলেক সন্মতি ॥
 বলে ধৰিলেক গোসাই আঞ্চোলেৰ মুঠি ।
 ধূলায়ে ধূসৰ ছয়ো ভৈল লুটি স্ফুটি ॥
 ভূমিত পৰিয়া গোসাই ধৰিলন্তু চলে ।
 সেহিবেলা উঠিল বাসুকি মহাবলে ॥
 বাসুকিক দেখি গোসাই পায় গৈল লাজ ।
 উঠিয়া পলাইল নাভৈইল আন কাজ ॥
 মনকৰে বোলে সুন ভৈল কোন কথা ।
 শঙ্কৰৰ ভৈলা কেন পঞ্চম অৱস্থা ॥
 জগতৰ গুৰু শিৱ মোক দেন্ত বৰ ।
 ব্ৰহ্মাণীৰ চৰণ বন্দি গাই মনকৰ ॥

(১১)

গোসাই পলাইলা লাজ পায় বে ।
 কান্দে পঢ়ুমাই বসুমতি চায় বে ॥
 কি ভৈলা কি ভৈলা আতাই বে । ক্ৰং

আন নুহি কি বুলিৰ আৰ ।
 বাপে লৈল কলঙ্কেৰ ভাৰ ॥
 লোকে সুনি কৰিবে খজ্জাৰ ।
 বাপে জন্ম দিলন্তু আমাৰ ॥
 বৃদ্ধ বাপেৰ লুব্ধ গিয়ান ।
 বসুমতি তুমি পৰমান ॥
 মঞি ভৈলো কলঙ্কেৰ ভাৰি ।
 লোকে সুনি মোক দিৱ গালি ॥
 গোসাইৰ ঝিউৰ ক্ৰন্দন সুনি ।
 গোসাইৰ চক্ষুৰ পৰে পানি ॥

বিধি মোক কবিলেক চল ।
 ঝাৰিকেশ বান্ধিলা সকল ॥
 জেবে হৈস ধৰ্ম্মেৰ বিয়াৰি ।
 আইস পুতা নিজৰূপ ধৰি ॥
 কান্দে পহুমাই হেঠ মাথা কৰি ।
 লজ্জা পাইলা দেৱ ত্ৰিপুৰাৰি ॥
 ক্ৰন্দন দেখি জগত ঈশ্বৰ ।
 মনে মনে গুনে মহেশ্বৰ ॥
 জোগ চিন্তি পাইলো ঝিউ খানি ।
 হেঠ মাথা কৈলা শূলপাণি ॥
 মনে বোলে কৈলো কোন কাজ ।
 ঝিউক সম্বুঁ দ্বিত্তে লাগে লাজ ॥
 লাজে পৰিল জগত ঈশ্বৰ ।
 হৰ-গৌৰিৰ চৰণ বন্দি গাইল মনকৰ ॥
 ক্ৰন্দন কৰন্তু ব্ৰহ্মাণি দেৱি ।
 হৰ-গৌৰিৰ পদযুগ মনকৰে সেৱি ॥

(১২)

কান্দে মাই বিয়হৰি জে ৃ বিবাদ ভাবিয়া ।
পাতাল চাডি আইলো কিসক লাগিয়া ॥ক্ৰুং

ঝিউৰ ক্ৰন্দন স্ননি ভোলা মহেশ্বৰ ।
 প্ৰবোধ বচনে দেৱ দিলন্ত উত্তৰ ॥
 নকৰ বিবাদ মায় চাড়া অভিমান ।
 তোমাক আমাক বিধি কৈল বিড়ম্বন ॥
 আমাৰ স্ৰজন মায় এতিনি ভুবন ।
 মোত হস্তে উৎপত্তি ভৈল জত জন ॥

জত দেখা চৰাচৰ অভেদ কলেৱৰ ।
 স্থাৱৰ জঙ্গম জল অনল গিৰিবৰ ॥
 বিবিধ বিনোদ মায়া কাৰণ আমাব ।
 ইহা জানি চাড়া ছুখ মনেৰ তোমাৰ ॥
 প্ৰবোধ পাইলন্তু মায় লজ্জা পৰিহৰি ।
 হৰষিত ভৈলা মাই পহুম কুমাৰি ।
 বাহুড়া ব্ৰহ্মাণ সবক দেস্ত বৰ ।
 হৰ গৌৰিৰ চৰণে বন্দি গাই মনকৰ ।

(১০)

আইসে দেৱ শূলপানি বৃষভে চড়িয়া ।
 হৰক চলিতে বিধি আচয় বসিয়া ॥
 ফুল ধাৰি হস্তে আইসে জগত ঈশ্বৰ ।
 হাসিতে খেলিতে পাইলা মোহি সৰোবৰ ॥
 সৰোবৰ তিৰত ৰহিলা পশুপতি ।
 আতাই বুলিয়া দেবি দিলেক সম্মতি ॥
 চৌদিসে চাহন্তু দেৱ ভোলা মহেশ্বৰ ।
 কন্যা এক দেখিলন্তু পথৰ উপৰ ॥
 কাহাৰ বহাৰি ওৱা কাহাৰ ঝিয়াৰি ।
 আতাই বুলিয়া মোক ডাবিস কেনে কৰি ॥
 পছমাই বোলে স্মন ত্ৰৈলোকা অধিকাৰী ।
 হুঁ মই তোমাৰ জে ধৰ্ম্মেৰ ঝিয়াৰি ॥
 তুমি যদি হৱা মোৰ ধৰ্ম্মেৰ ঝিয়াৰি ।
 আইস দেখো পুতা তুমি নিজ ৰূপ ধৰি ॥
 বাপৰ মুখৰ দেৱি সুনীলা বচন ।
 ভয়ঙ্কৰ ৰূপক ধৰিলা তেতিক্ষণ ॥
 ব্যল্লিশ সৰ্পক দেৱি হাঙ্কাৰিলা মনে ।
 অঙ্গ আভৰণ সৰ্প ভৈলা তেতিক্ষণে ॥

সিন্দুৰিয়া সৰ্প ভৈল শিখেৰ সিন্দুৰ ।
 কাজলিয়া সৰ্প ভৈল কাজল জাতিস্কাৰ ॥
 শাঙ্খীয়া সৰ্প ভৈল লুপৰ পায়ৰ ।
 মণিৰাজ সৰ্পে ভৈল গলেৰ কণ্ঠহাৰ ॥
 সৰ্পে ভৈলা টাৰ বাউ উৰাটি কিঙ্কিনি ।
 সৰ্পে ভৈলা তোড়ন জে কম্বু বুম্বু সূনি ॥
 বসন ভূষণ সৰ্ব্ব অঙ্গ সৰ্প সাজে ।
 শিবে চত্ৰ ধৰিলা বাসুকি সৰ্প ৰাজে ॥
 এহি ৰূপ ধৰি দেৱি বাপেৰ ভৈল আগ ।
 দেখি শঙ্কৰেৰ জে মনত পৈসে বাঘ ॥
 ভয়ঙ্কৰ ৰূপক সম্বৰ বিঘহৰি ।
 দেখি নৰ নাৰি সৱে মৰিবেক ডৰি ॥
 বাপৰ মুখৰ দেৱি সূনি হেন বানি ।
 ভয়ঙ্কৰ ঘোৰ ৰূপ চাড়িলা ব্ৰহ্মাণি ॥
 বাপৰ চৰণে দেৱি নমস্কাৰ কৰি
 বিনয়ে ধবন্ত পাচে পহুমাই কুমাৰি ॥
 বাপৰ চৰণে পাচে কৰি নমস্কাৰ ।
 আমাক নিয়োবে আতাই তোমাৰ বাসাহৰ ॥
 বাহুড়া ব্ৰাহ্মণি জে সবাকো দেন্ত বৰ ।
 তোতোলাৰ চৰণে ধন্দি গাই মনকৰ ॥

আতাই মোকে লৈয়া জায় ঘৰে ।

নিয়ৰে আতাই ! গঙ্গা দুৰ্গা চায়া আসো .

ঐ দুই সোদৰ ॥৬২

সুনিয়োক পিতা তুমি জগত ঈশ্বৰ ।

কাৰ্ত্তি গণপতি চায়া আসো এ দুই সোদৰ ॥

কেনমতে নিবো তোক পতুমাই কুমাৰি ।

গঙ্গা দুৰ্গা দেখি তোক পাৰিবেক গালি ॥

বিসহৰি বোলে বাপ কাৰতৰ কৰো তোক ।

মায়া কৰি জাইবো কেহো নিচিনিবে মোক ॥

ঝিউব আক্ৰান্ত দেৱে সহিতে নাপাৰি ।

ধৰিয়োক মায়া তুমি ধশ্মেৰ ঝিয়াৰি ॥

মক্ষিক স্বৰূপ ধৰি সুমাইলা ফুল মাখে ।

ফুলেৰ কৰণ্ডি তুলি লৈল দেববাজে ॥

ডধুক বজায়া দেৱ গৈল বাসাহৰ ।

ফুলেৰ কৰণ্ডি থৈলা চালেৰ উপৰ ॥

আন দিনা ফুল দেই গঙ্গা দুৰ্গাৰ হাতত ।

সিদিনা কৰণ্ডি থৈলা চালৰ উপৰত ॥

দুৰ্গা বোলে গঙ্গা বাই দেখা কেন কাজ ।

ফুলেৰ কৰণ্ডি তুলি থৈলা দেৱবাজ ॥

আজি কেন আন দেখো ভোলা মহেশ্বৰ ।

পতুমাই সুপ্ৰসন্নে গাই মনকৰ ॥

আঁকি গঙ্গা বাই জে :

আজি কেয়লিয়াৰ বিসাদ বিনন্দ । ধ্ৰুং

আন দিনা ফুল দেই বাই আমাৰ হাতত ।

আজিৰ কৰণ্ডি থৈলা-উপৰ চালত ॥

তোমাৰে সে গঙ্গা বাই আজ্ঞা জদি পাওঁ ।

ফুলেৰ কৰণ্ডি বাই নুমাই জে চাওঁ ॥

ফুলেৰ কৰণ্ডি ছুৰ্গা হাত দিয়া চাই ।

উৰ্দ্ধক লাগিয়াৰে কৰণ্ডি উঠি জাই ॥

তোমাৰে সে গঙ্গা বাই আজ্ঞা যদি পাওঁ ।

গোসাইৰ খৰমে চৰি কৰণ্ডি নুমোঁ ॥

বিসহৰি বোলে কিনো হেমন্তৰ বেটি ।

কৰণ্ডি নুমাইতে চাহে খৰমত উঠি ॥

তোমাৰে সে গঙ্গা বাই আজ্ঞা জদি পাওঁ ।

গোসাইৰ খৰমে চড়ি কৰণ্ডি নুমোঁ ॥

* * *

পদ্মা জন্ম খণ্ড সমাপ্ত)

* পৃথিবীৰ শেষৰ ফালৰ কেইটামান পাত
নথকাত অসম্পূৰ্ণ ভাবে বৈছে ।

— दुर्गावनी —

দুৰ্গাবৰী

বিষহৰ্যো নমঃ

()

বন্দো তোতলা মায় জে, বন্দো আকাশ গামিণী ।
যেবা নৰে পুজে তাৰ খণ্ডোক বিধিনি ॥

দেব-দেৱী-গুৰু
আদি বন্দনা

প্ৰথমে বন্দিবো যে গনেশ গজাকৃত ।
প্ৰণামো আদিত্য ছায়া ভাৰ্যা এ সহিত ॥
বৈকুণ্ঠৰ নাথ বন্দো দেৱ নাৰায়ণ ।
দেৱতাৰ দেৱ বন্দো প্ৰভু পঞ্চানন ॥
গোবীৰ চৰণ বন্দো গিৰিবৰ সূতা ।
লক্ষ্মী সবস্বতী বন্দো সাগৰ ছহিতা ॥
ব্ৰহ্মাৰ চৰণ বন্দো ব্ৰহ্মাণী সহিত ।
লোকপাল ইন্দ্ৰ বন্দো শচী সমন্বিত ॥
দশোদিশ পালৰ যে বন্দিয়া চৰণ ।
বাহুড়া ব্ৰহ্মাণী পদে কবিলো বন্দন ॥
শিদ্ধ মুনি বন্দিবো গন্ধৰ্ব্ব বিছাধৰ ।
পিতৃলোকক জে বন্দিবো বাৰেবাৰ ॥
পাতালৰ ৰাজা বন্দো নাগৰ ঈশ্বৰ ।
মেক আদি বন্দো হিমৱন্ত গিৰিবৰ ॥
সপ্তদ্বীপ পৃথিবী বন্দো সপতি সাগৰ ।
কাৰ্ত্তিক গনপতি বন্দো গোৰিব কুমাৰ ॥
কমতা ঈশ্বৰ ৰাজা বন্দো বিশ্বসিংহ নৃপবৰ ।
আঠচল্লিশ মহিষী বন্দো অঠৰ কোৰুৰ ॥
পিতৃক মাতৃক বন্দো সহস্ৰেক বাৰ ।
গুৰুৰ চৰণে বন্দিবো শতবাৰ ॥

মহন্ত জনৰ মঞি বন্দিবো চৰণ ।
 গুৰুৰ চৰণ বন্দি পশিলো শৰণ ॥
 দেবী বিষহৰী যে সবাক দেন্তবৰ ।
 ব্ৰহ্মাণীৰ চৰণ বন্দি গাঠি ছুৰ্গাবৰ ॥
 ব্ৰহ্মাণীক পূজে যিতো এক চিত্ত মনে ।
 পুত্ৰ দাৰা সুখে সিটো থাকে সৰ্বক্ষণে ॥
 পৰিপূৰ্ণ হৱয় তাহাৰ গৃহবাস ।
 ভণে কবি ছুৰ্গাবৰ পছুমাইৰ দাস ॥

(২)

জয় জয় দেবা গঙ্গা মায় যে ।
 ত্ৰিপথ গামিনী গঙ্গা বন্দিবো যে ॥ধ্ৰুং

চম্পায়লী নগৰ

পশ্চিমত বহে গঙ্গা গহীন গম্ভীৰ ।
 অমৃত সদৃশ স্বাদ সুবাসিত নীৰ ॥
 পাতাল ভেদিয়া বহে বহল বিস্তৰ ।
 তড়িত বজ্জিগী গঙ্গা কৰয় জোকাব ॥
 আছয় বিশেষ মংস্ৰ মগৰ কুস্তিৰ ।
 সৰ্বদায় সঞ্চৰয় সুবাসিত নীৰ ॥
 কমল কুমুদ নীল উতপল যত ।
 ফুলি ফুলি আছে চিত্ৰ বিচিত্ৰ সমস্ত ॥
 জাতিস্কাব কৰে চাক কুমুদ কমলে ।
 নাহি দিবা ব'ত্ৰি মংস্ৰ কচ্ছপ উথলে ॥
 সেহি পুণ্য তীৰ্থৰ তীৰত বিতোপন ।
 নগৰেক আছে সীমা শতেক যোজন ॥
 চম্পায়লী নামে না না বস্ত্ৰয়ে সম্পূৰ্ণ ।
 সাক্ষাতে বুলিতে পাবে ইন্দ্ৰৰ ভুবন ॥

সেহি নগৰত বৈসে চান্দো সদাগৰ ।
 ধনে মানে যশে সিটো বৰ সদাগৰ ॥
 ধনৰ ঈশ্বৰ বুলি জগতে বখানি ।
 আছয় তাহান ভাৰ্য্যা সনেকা বাণ্যানী ॥
 শিবৰ চৰণে সাধু পৰম ভকত ।
 আন দেৱতাক নকৰয় তৃন বত্ ॥
 বাছৰা ব্ৰহ্মাণী যে সবাকো দেস্ত বৰ ।
 কবি ছুৰ্গাবৰে ভণে কৰি যোৰ কৰ ॥

(৩)

চান্দো সদাগৰ যে সকলে সম্পূৰ্ণ ।
 অচল গৃহবাস যে ॥৬২

সেহি নগৰত বৈসে চান্দো সদাগৰ ।
 ধৰনী মণ্ডলে খ্যাতি ধনৰ ঈশ্বৰ ॥
 সোনাৰ মুকুতা ঘৰে গৰাগৰি যাই ।
 হিৰা মৰকত মণি আটালে সুরাই ॥
 ধনে জনে গৃহবাসে সকলে সম্পূৰ্ণ ।
 আঠকুৰ বুলি ঘৃণা কৰে সৰ্বজন ॥
 জ্ঞাতিয়ো নাখায় অন্ন আঠকুৰ দোষে ।
 সাধু সাধুয়ানী হুই কৰে অসন্তোষে ॥
 অসন্তোষে আলোচন্তু ভৈলা আঠকুৰ ।
 আছোক মনুষ্যে অন্ন হুভাঞ্জ কুকুৰ ॥
 ব্ৰাহ্মণে নলয় দান গুৰুতৰ দোষে ।
 সাধু সাধুয়ানী ছুই বহে অসন্তোষে ॥
 এহি বুলি অসন্তোষ কৰে সৰ্বদাই ।
 অনন্তৰে ভৈলা আসি বৰিষ সময় ॥১৬
 হাতত চঞ্চল বেত পালট গোট ধৰি ।
 নামিলা উত্তৰ হস্তে ওঝা ধমন্তৰি ॥
 চান্দৰ দ্বাৰত বসি ঢাক গোট বাইল ।
 পাচভিত্তি বহিয়া সোনেকা সাৰি পাইল ॥

পুত্ৰহীনা সোনেকাৰ
 পুত্ৰলাভৰ উপায়
 প্ৰাৰ্থনা

কোন আইসে বুলি উঠিলা সত্ত্ব ।
 ওঝা ধ্বস্তৰিত যে পুচিলা উত্তৰ ॥
 কোন দেব মূৰ্ত্তি ধৰি ফুৰা ঘৰে ঘৰ ।
 পূজা কৰি প্ৰত্যেকে পায়য় কোন বৰ ॥
 নাভাণ্ডিবা বাপু তুমি কৰিও প্ৰকাশ ।
 কথা পুচি গুয়া দিলা এবিড়া পঞ্চাশ ॥
 ধ্বস্তৰি বদতি বাণিয়াৰ জীউ শুন ।
 কহিতে নাপাৰি যত এ দেবীৰ গুণ ॥
 নিপুত্ৰিৰ পুত্ৰ হয়ে মুক্ত হয়ে বন্দী ।
 ঘৰে ঘণ্ট পাতি যিটো পূজয় প্ৰপঞ্চি ॥
 এ স্নাতু সময় দিনা নিয়মে থাকিয়া ।
 সুবৰ্ণেৰ পাঞ্চফুল অৰব ধৰিয়া ॥
 মানসাই মাঠ বুলি নামি গঙ্গা জলে ।
 আৰাধিলে সিদ্ধি হয়ে বঞ্চিত সকলে ॥
 হেন শুনি সনেকাৰ হৰিষ ভৈল মন !
 ওঝাক ফুলণ্ডি দিয়া পঠাইলা তেখন ॥
 পঞ্চাশ কাণ্ডন কৰি নৈবেছ বিচাইলা ।
 স্নান কৰি বাণিয়ানী বসন পিন্ধিলা ॥
 পূজাৰ সস্তাৰ বলি নৈবেছ ধৰিয়া ।
 প্ৰভাতে চলিলা গঙ্গা তীৰক লাগিয়া ॥

(৬)

বাগ-বামগিৰি

সনেকা ঐ যাই সাধুয়ানী আৰাধে মনসা দেবী যে ॥৬৭

হাতে অৰ্ঘ্য ধৰি গঙ্গা জলত নামিল ।
 অহীৰ মহীৰ দুই ছাগ বলি দিল ॥
 সুবৰ্ণেৰ দুই ফুল দিলস্ত পেলায়া ।
 তিনি গোট ডুব দিলা মাথা দমায়া ॥

গঙ্গাব ওচৰত
 সনেকাৰ পুত্ৰ
 বাহা।

ধৰ্ম্মৰ যে নামে প্ৰথমে ডুব দিল ।
 দোয়া ডুবত কছা কুৰ্ম্মক চিন্তিল ॥
 তিনি ডুব দিলা কছা বুলি মানসাই ।
 একে দেৱে সুপ্ৰসন্ন ভৈলা সেহি ঠাই ॥
 সাত ঘটি বেলা ভৈলা দোয়াজ প্ৰহৰ ।
 তথাপিতো সাধুয়ানী নাপাইলন্ত বৰ ॥
 হেন দেখি স্নগন্ধি ভগ্নীক দিলা ডাক ।
 সুবৰ্ণ কটাৰি আনি দিয়োক ভ্ৰামাক ॥
 এতিক্ষনে আসি মোক নেদিলন্ত বৰ ।
 স্ত্ৰী বন্ধ দিবো আজি গঙ্গাৰ উপৰ ॥
 স্ত্ৰী-হত্যা দিয়া আজি ৰুধিব ভাসাইবো ।
 চন্দ্ৰ মেদিনীক লাগি অপূজা কৰাইবো ॥২৭
 হেন শুনি স্নগন্ধি কটাৰি দিল আনি ।
 স্ত্ৰী হত্যা দিতে চাহে জলে বাণিয়ানী ॥
 শুনি গঙ্গা মাৱৰ জাদুৰ মহানন্দ ।
 এবা গঙ্গা মায়ক বাই শীত্ৰে দিলা জান ॥
 কাহাৰ বহাবী অবা কাহাৰ জীয়াৰী ।
 স্ত্ৰীহত্যা দিতে চাহে তোমাৰ উপৰি ॥
 স্ত্ৰীবন্ধ তেহে আজি দিবেক নিশ্চয় ।
 শুনি গোসানীৰ ভৈল কম্পিত হৃদয় ॥
 চৌষষ্ঠি যোগিনী মায় লগত কৰিয়া ।
মগৰ বাহনে মায় প্ৰবেশিলা গৈয়া ॥
 গৈয়া মায় গঙ্গা দেৱী সঙ্ঘোধন দিল ।
 স্ত্ৰীবন্ধ দিন কেনে অকাজ মিলিল ॥
 মোনেকা বদতি মায় দিবো স্ত্ৰীবন্ধ ।
 পুত্ৰ দেখি মায় মোৰ শৰীৰ দগধ ॥
 আঠু কৰ.বলি ভ্ৰব্য কেহোএ নখাই ।
 যাবে সুপ্ৰসন্ন হৈস দেহ বৰদাই ॥

(৫)

বাগ-সুহাই

পাইয়া পুত্র বব যে শান্তি সোনেকা বব সুপ্রসন্ন যে ॥৩৬

সোনেকাৰ বব

লাভ আৰু

পুত্র জন্ম

সোনেকাৰ বাকা শুনি গোসানী পোচয় ।

ভুঞ্জিবাক লাগি দিলা আমলকি চয় ॥

এই ছয় গুটি ফুল কবিবা আহাৰ ।

একে নাৰী ছয় পুত্র হৈবেক তোমাৰ ॥

বব দিয়া বাহুবিল দেবী মন্দাকিনী ।

বব পায় হববিত ভৈল সাধুয়ানী ॥

ধাতুৰ সঙ্গমে ভুঞ্জিলন্ত ফল চয় ।

ছয় পুত্র গৰ্ভে বাস কবিলা সঞ্চয় ॥

প্রথম মাসত যদি ভৈল গৰ্ভবাস ।

সোনেকা দিলন্ত একাদশী উপবাস ॥

নবমাসে নবব্রত কৈলা সাধুয়ানী ।

দশমে লভিলা তাৰ পুত্র নীলপাণি ॥

নীলপাণি শূলপাণি গয়া-পাণি ভাই ।

চক্রপাণি হলদুৰ আৰু সুৰজাই ॥

একে নাৰী ছয় পুত্র হৈলা সোনেকাৰ ।

ৰূপে গুণে সুন্দৰ গন্ধৰ্ব্ব অৱতাৰ ॥

পুত্র মুখ দেখি ভৈল আনন্দ হৃদয় ।

উৎসগিলা কনকৰ যত ধেনুচয় ॥

প্রসন্ন ভৈলেক চান্দো পাপ গৈল ক্ষয় ।

ভূৰ্ণাম গুচিল দেশে চান্দো মহাশয় ॥

দ্রব্য শুদ্ধ ভৈল দ্বিজগনে লয়ে দান ।

জ্ঞাতি কুটুম্ব সবে ভুঞ্জি অন্ন পান ॥

দেৱতা দেৱতী সবে লয়ে ফুল জল ।

সাধুৰ সম্পদ ভৈল অভিষ্ট সকল ॥

(৬)

বাগ-সুহাই

চান্দে সদাগৰ যে পুত্ৰ বিহায় নানান নানান বৰণ সাজে । ৩৫

ছয় পুত্ৰৰ বিবাহ

অনন্তৰে সাধু জড় কৰি বহুধন ।
ছয়কো বিহাইলা কণ্ঠা জুৰি ছয় জন ॥
স্বৰেশ্বৰ সাধুৰ সুবক্ষা ঝিট খানি ।
নীলপাণি পুত্ৰক বিহাইলা তাক আনি ॥
হিলোদ্ভমা কণ্ঠা তাৰা-পতিৰ দুহিতা ।
তাহাক বিহাইলা শূলপাণি এ সচিতা ॥
বিছানন্দ সাধুৰ দুহিতা সত্ৰৱতী ।
গয়পাণি পুত্ৰক তাহাক বিহাইলন্তি ॥
ধনেশ্বৰ সাধুৰ তনয়া ধনমালা ।
চক্ৰপাণি পুত্ৰক তাহাক বিহাইলা ॥
হিৰাধৰ সাধুৰ যে তনয়! হৃদয়া ।
তাহাক দিলন্ত হলধৰক বিহয়া ॥
যশধৰ সাধুৰ দুহিতা জয়স্তাই ।
সূৰুজাই পুত্ৰক দিলা তাহাক বিহাই ॥
ছয় পুত্ৰ বিহাইলা ছয় বিছাধৰী ।
ৰূপে গুণে অনিন্দিতা পৰমা সুন্দৰী ॥
বিবাহত ধন ব্যয় হৈ গৈল বিস্তৰ ।
ধনশোকে সৰ্ব্বদাই চিন্তে সদাগৰ ॥
সাগৰ সিপাৰে যাইবো বণিজক লাগি ।
পুৰাতন নায় মানে সবে গৈল ভাগি ॥

(৭)

বাগ-ভাটিয়ালী

বাণিভ্যাৰ্ছে
চান্দোৰ নৌকা
নিৰ্ম্মাণ

নায় বন্ধ কৰিতে চান্দোৰ ভৈল চিত্ত ।
আলোচ কৰন্তু ভাৰ্য্যা সোনেকা সহিত ॥
সোনেকা সহিত নিষ্ঠ আলোচ কৰিয়া ।
মন্দিৰক আনিলা গণক ডাক দিয়া ॥
গণকক চান্দো হেন বুলিলা বচন ।
নায় বন্ধ কৰিতে আমাৰ ভৈল মন ॥
বৃক্ষালি পশিয়া বৃক্ষ কাটিবো বনত ।
সুভক্ষণ যাত্ৰা মোৰ কোন সময়ত ॥
গণক বদতি বাপু শুনা সদাগৰ ।
ববিব উদয় নাহি প্ৰভাত প্ৰহৰ ॥
উষা সময়ত জাগি নাহি বতে কাক ।
হেন বেলা উঠা বাপু যাত্ৰা কৰিবাক ॥
শনিবাৰ দিবসত পশ্চিমে সুসিদ্ধি ।
উষাৰ গমনে সৰ্ব্বকাৰ্য্য হৈবে সিদ্ধি ॥
বৃক্ষালি পশিয়া বৃক্ষ কাটে নানা বিধি ।
বৃহিত বিপুল ভৰি আনিবাহা নিধি ॥

(৮)

বাগ-সুহাই

চান্দো সদাগৰ যে,
বৃক্ষালি পশিয়া বৃক্ষ কাটে ভাল যে । ক্ৰং
গণি পড়ি সেই বেলা গণকে কহিলা ॥
উষা যাত্ৰা কৰি চান্দো বৃক্ষালি পশিলা ॥
বন পশি বৃক্ষ সব বাচি কাটে ভাল ।
শাল তাল বেল বোলা সলখ কৈশাল ॥

জম্বুক কাটয় বৃক্ষ কাটে দেবদাক ।
 হিডল সবল কাটে চম্পক গস্তাক ॥
 এতেক নানান বৃক্ষ কাটিলা বিস্তৰ ।
 বৃক্ষালি পশিয়া বোলে চান্দো সদাগৰ ॥
 কাঠ কাটি বিস্তৰ দিবস আছে তয় ।
 নিবন্তি আসিলা পাছে আপোন নিলয় ॥
 দৈ-কোঠেৰ হস্তে দশ জায়াইক আনিল ।
 পুনৰপি চান্দো পাছে বৃক্ষালি পশিল ॥
 পশি পশু কুঠাবে কাটিল সব বৃক্ষ ।
 চিৰি গৈল সকল যে অসংখ্যাত পাত ॥
 কাঠ কাটি চিৰি সবে একত্ৰ কৰিল ।
 তিথিবাৰ চায়া পাচে নায় আৰম্ভিল ॥
 বলিদান দিল পূজা নৈবেদ্য অপাৰ ।
 শুভক্ষনে পাট লগাইলস্ত সূত্ৰধৰ ॥
 বাৰখান বুহিত বিশেষ বিৰচিল ।
 কুন্দুক সমস্তে কাম কুৰ্টান কৰিল ॥

(২)

ৰাগ-ৰামগিৰি

কন্মিতাল বিৰচিল যে,
 উত্তম মধুৰি কাম বিৰচিল যে । ধ্ৰুং
 কড়িক্ত সুবৰ্ণৰ কলস বসাইল ।
 সুবৰ্ণৰ আসনত মুকুতা লগাইল ॥
 আসনৰ চাৰি পাশে মুকুতা অশেষ ।
 সুবৰ্ণ বজ্জত পতা পঙ্কতি বিশেষ ॥
 হিন্দুলৰ পাণ্ডি হেম হীৰায়ে বচিয়া ।
 চাক চম্ৰাতপ তাত বান্ধিল তুলিয়া ॥

কনকে বাঙ্কিলা শ্বেত বৃহত চামৰ ।
 সাৰি সাৰি সৰ্ব্বদিশে বাজয় ঘাগৰ ॥
 আগে পাচে ছই দণ্ড দিলা ছই ঠায় ।
 পাট নেত বন্ধ তাত কৰন্ত উড়ায় ॥
 মুৰাৰি পাটেৰ খোপা পৰি পৰি হালে ।
 মুকুতা নিৰ্ম্মল নবগ্রহ যেন জলে ॥
 যতেক কানঠি বৈঠা সবে সুবৰ্ণৰ ।
 কৰ্ম্ম সাজ কৰি নায় নামাইলা সাগৰ ॥
 শুভক্ষণ বেল চাহি বৃহিত নামাইল ।
 নানা দ্ৰব্য যত মানে নাঅত ভৰাইল ॥
 বৃহিত কৰিয়া ভৰা চান্দো সদাগৰ ।
 সোনেকাক সমুখিয়া বুলিলা উত্তৰ ॥
 বৃহিত পূজিয়া দেহ সোনেকা সুন্দৰী ।
 বণিজক যাইবো মই এ লক্ষা নগৰী ॥

(১০)

চান্দো সদাগৰ যে, নানা দ্ৰব্য সাজে ভাল ভাল যে । ১৩২

বণিজৰ দ্ৰব্য

গুৱা নাৰিকল সাজে আমলা কৈশাল ।
 হিঙ্গুল হৰিদ্ৰা লৈলা হাইঠালৰ চাল ॥
 লাহা লোহা লৈলা আৰু সোণ কাঞ্চি ফল ।
 বৃহিতে বিপুল সাজে ভৰাইলা সকল ॥
 মৰিচ পিপলী আদা শুঠি জিৰা জাঁই ।
 শুকুতা সৰিষ শ্বেত এ পাটিত নায় ॥
 জিৰা জাতি ফল লৈলা সুন্দি আচাৰ ।
 কতো নাঅ ভৰি লৈলা ধনিয়া ধুনাৰ ॥
 অনিয়া সোনেকা পাচে স্বামীৰ বচন ।
 বৃহিত পূজিতে তবে কৰিলা যতন ॥

বলি বিতোপন যে সুগন্ধি যত ফুল ।
 নিখুত কদলি লৈলা নৈবেদ্য বিপুল ॥
 সুগন্ধ পুষ্পত যেন মালতী সুবাস ।
 বংশৰ মধ্যত বাহুবলৰ প্ৰকাশ ॥
 প্ৰতি দেব বৰে পুত্ৰ পাইলেক প্ৰধান
 কবি ছুৰ্গাবৰে গীত কৰিলা ব্যাখ্যান ॥

(১১)

বাগ পট্টমঞ্জৰি

ভাল হয় নাৰে আৰ ভাল হয় । প্ৰৱ্ত

বৃহিত পূজিতে বাহিৰাইল বাণিয়ানী ।
 অলঙ্কাৰ পিন্ধে কণ্ঠা উত্তম খাউনি ॥
 সকলে আছয় যেন নাহিকে মাগুৰ মাছ ।
 কড়ি লৈয়া গৈলা কণ্ঠা কেওটানীৰ কাছ ॥
 সবদাই কেওটানী ছয় বহু লৈয়া ।
 পছমাইক পূজে পূৰ্ণ এঘণ্ট পাতিয়া ॥
 সেই বেলা সোনেকা সমীপে গৈলা তাৰ ।
 যোৰেক মাগুৰ মাছ দিয়োক আমাৰ ॥
 পঞ্চ কাউন কড়ি লও বিলম্ব নকৰ ।
 বণিজক যাইবো মোৰ চান্দো সদাগৰ ॥
 বৃহিত পূজিবো বেলা ভৈল শুভক্ষণ ।
 হেন শুনি সবদাই বুলিলা বচন ॥
 নাহিকে মাগুৰ মাছ কড়িত নাই কাজ ।
 নিয়ম কৰহ দেবী পূজিবাৰ সাজ ॥
 চাই চিন্তি দৈয়ো, আজৰি নাই হাত ।
 হেনতো সোনেকা কেনে কৰা উতপাত ॥

৯৫

সোনেকা বদতি সবদাই কৰা দায়া ।
 মাছ দেহ কিঞ্চিতেক অবজৰি পায়৷ ॥
 সোনেকাৰ বচনে সবদাই কেওটানী ।
 মাছ দিলা সোনেকাক কড়ি লৈলা গণি ॥

(১২)

বাগ-ভাটিয়ালী

সবদাই নাহাৰে দেবী পূজয়ৰে । ৳

সোনেকাৰ মনসা
 পূজাৰ আয়োজন

গায় পখালিয়া পিঙ্কি পাট পৰিধান ।
 পুহু দেবী পূজিবাক ভৈল সারধান ॥
 ছয় বছ লৈয়া পূজে পৰম যতনে ।
 সবদাই ত সোনেকা পুচিল সেইক্ষণে ॥
 কোন দেৱতীক পূজি কোন বৰ পাই ।
 সত্যশ্বৰুপ কথা কহ সবদাই ॥
 বৰিষেক পূজি তাক কোন বৰ পাই ।
 ছয় বছ লৈয়া যে পূজিম বৰদাই ॥
 সবদাই বদতি শুনা সোনেকা সুন্দৰী ।
 দেবতাৰ দেব তেহে তাহান কুমাৰী ॥
 পহুমাইক পূজিলে প্রত্যেক বৰ পাই ।
 অন্ধলাৰ চক্ষুদান ঘৰে ধন (ভৰাই) ॥
 নিপুত্ৰিৰ পুত্ৰ হয় মুক্ত হয় বন্দী ।
 ঘৰে ঘণ্টা পাতি যদি পূজয় প্ৰবন্ধি ॥
বৰিষেক অস্ত্ৰে বাৰিষা সময়ত ।
 চাৰিদিন পূজিবেক শ্ৰাৱণ মাসত ॥৭০
দুই সংক্ৰান্তিৰ দুই পঞ্চমী পূজিবা ।
পহুমাই সুপ্ৰসন্ন সুখত থাকিবা ॥
 বিঘিনি বিনাশ হয়ে বৃদ্ধি হয়ে ধন ।
 কহিলো তোমাত দেবী পূজাৰ কাৰণ ॥
 সবদাইৰ মুখে কথা সনেকা শুনিল ।
 সত্ব কৰিয়া কছা গৃহক চলিল ॥

গৃহে যাইয়া ধূপ দীপ নৈবেद्य সাজিয়া ।
 স্বামী সঙ্গে গৈলা গঙ্গা তীৰক লাগিয়া ॥
 ধূপ দীপ গন্ধ পুষ্প নৈবেद्य সকল ।
 বৃহিত পূজিয়া বলি দিলন্ত ছাগল ॥
 বৃহিত পূজিয়া পাচে পূজা বিসজ্জিলা ।
 যাত্ৰা কৰি সদাগৰ নাঅত চৰিলা ।
 নাঅত চৰিলা যদি চান্দ সদাগৰ ।
 নিবৰ্ত্তিয়া সোনেকা যে আসিলন্ত ঘৰ ॥
 বিষহৰী পূজিবাক বিৰচিল স্থান ।
 চন্দনেৰ আলিপন কৰিলা নিৰ্ম্মান ॥

(১৩)

বাগ-সুৱাই

সোনেকা যে মাই সাধুয়ানী ।
 আৰাধে মনসা দেবী যে ॥৫৭

সুবৰ্ণৰ ঘণ্টা পাতি দিলা চ্যুতদাল ।
 চৌপাশে পাৰিল যে জৱা-শাৰী মাল ॥
 চন্দতাপ টনাইলেক চন্দ্রেৰ প্ৰভায় ।
 ধূপ-দীপ নৈবেद्य দিলন্ত ঠায় ঠায় ॥৭৫
 আসনে বসিলা বিষহৰী পূজিবাক ।
 ছয় বছ লাগিল মঙ্গল গাইবাক ॥
উলা উলি দিয়া পূজা কৰে বাণিয়ানী ।
 সেইদিনা সাধুৰ ঘৰে মিলিলা বিঘিনি ॥
 বণিজক যাস্তে সাধু পৰিলা মনত ।
বিচানী কটাৰী এৰি আইলো মন্দিৰত ॥
ধনাই ভণ্ডাৰী শুনা বচন আমাৰ ।
 আনা গৈয়া পালজিব বিচানী কটাৰ ॥

চান্দোৰ বচন শুনি ধনাই ভাণ্ডাৰী ।
 অবিলম্বে চলি গৈলা চম্পায়লী পুৰী ॥
 চান্দোৰ গৃহত গৈয়া ভৈলা উপসন ।
 দেখন্ত সনেকা কৰে দেবীক পূজন ॥
 ধনাইক দেখিয়া পোচে সোনেকা হুন্দৰী ।
 কেনে নিবৰ্ত্তিয়া তুমি আসিলা ভাণ্ডাৰী ॥
 ধনাই বোলন্ত দেহ বিচনী কটাৰ ।
 পালঙ্গি উপবে আছে শিয়বে তোমাৰ ॥
 হেন শুনি উঠি গৈলা বহু সোনেকাৰ ।
 ভাণ্ডাৰীক দিলা আনি বিচনী কটাৰ ॥
 বিচনী কটাৰ পাই অতি শীঘ্ৰে আইল ।
 অবিলম্বে আসি চান্দোৰ লাগ পাইল ॥
 বিচনী যোগায়া কৰযোৰে নমাই মাথা ।
 শুনা প্ৰভু কহো যে ঘৰৰ যেন কথা ॥
 সোনেকা তোমাৰ ভাৰ্য্যা ছয় বহু লৈয়া ।
 কিবা দেব পূজে তেহে এ ঘণ্টা পাতিয়া ॥
 উৰলি জোকাৰ দেন্ত গায়ন্ত মঙ্গল ।
 বিচনী আনিতো আমি দেখিলো সকল ॥
 এক চিন্তে ভক্তি স্তুতি কৰিয়া আবাধে ।
 তুমি অবিহনে তেহে কোন কৰ্ম্ম সাধে ॥

(১৪)

বাগ-পট্টমঞ্জৰী

বিবাদিয়া চান্দো সদাগৰ যে । ১৫

এহি বুলি ধনাই কহিলা য়েবে তাত ।
 চান্দোৰ শৰীৰে উপজিলা কোপতাপ ॥
 বাহুবিয়া গৈলা চান্দো চম্পায়লী পুৰী ।
 পূজা ঘণ্টা পেলাইলেক চৰণে প্ৰহাৰি ॥

সোনেকাৰ প্ৰতি
 চান্দোৰ ক্ৰোধ আৰু
 মনসা পূজা নষ্ট

ধূপ দীপ নৈবেদ্য মন্দিলা ছই পায়ে ।
 সোনেকাক সম্বুধিয়া বোল ক্রোধ ভাৱে ॥
 ভাল স্ত্ৰী নহৈস তই ভালব নোহ চায় ।
 গালি পাৰে পাপিষ্ঠে তুলিয়া বাপ মায় ॥
 ছয় মাস নাই হয় এ ছয় শ্ৰহৰ ।
 নাহি এৰো নিজ দেশ চম্পালী নগৰ ॥
 হেনেতো এদুব তঞি কব মন্দ কৰ্ম ।
 কাণাক পূজিলে তোৰ হৈব কোন কৰ্ম ॥
 এহি বুলি চান্দো যে অগ্ৰত বসি আছে ।
 অনন্তৰে সোনেকা উঠিয়া গৈল কাছে ॥
 মাথে বান্দি ঘট গোট আনিলেক তুলি ।
 দশাঙ্গুলি কাতৰ কাৰ চিণ্ডিদেস্ত চুলি ॥
 লাৰিম চাৰিম মায় পৰাণ নামৰে ।
 পণ্ডিত নহয় সাধু পশু যে গঞাৰে ॥
 দোষ দূৰ কৰ দেবী দয়া কৰা মোক ।
 পূৰ্ণ ঘট পাতি দেবী পূজা কৰো তোক ॥
 এহি বুলি পুহু ঘট আসনে আনিল ।
 পুহুৰপি চান্দো তাক পয়েৰে ঠেলিলা ॥
 পছমাইক প্ৰণামি ঘন্ট পুহু থৈল আনি ।
 আৰবাৰ ঘন্ট পেলাইলেক লাথি হানি ॥
 পৰাভব পছমাই প্ৰকোপিত মন ।
 চান্দোক সম্বুধি চণ্ড বাক্য বুলে ঘন ॥
 তবে বিষহৰী হও এনাম পৰাও ।
 বাৰয় বৃহিত তোৰ সাগৰে ভাসাও ॥
 সাধিবোহো বাদ, বাৰই বৃহিত বুৰাইবো ।
 দিবসেক লাগি খাইতে ধন নাৰাধিবো ॥
 ছয়দিনে ছয় পুত্ৰ পেলাইবো মাৰি ।
 ধনজন বিনাশি ভাঙ্গিৰো ভাৰি ভুৰি ॥

চান্দোৰ দাকণ কৰ্ম দেখি ভয় ভীত ।
 ইহলোক চাৰি যায় অত্মাৱতী স্থিত ॥
 এহি বুলি বিষহৰী বিষাদিত মন ।
 পূজা এৰি আশ্ৰমে আসিলা তেতিক্ষণ ॥
 অনন্তৰে উপস্থিত ইন্দ্রৰ ভূৱন ।
 চান্দোৰ বৃহিত কোপে বিনাশিবে মন ॥
 তক্তজনৰ মায় ছুংখ সংহাৰিণী ।
 ছুৰ্গাৱৰ কৃতপদ মধুৰম বাণী ॥

(১৫)

মনসাৰ দ্বাৰা
 চান্দোৰ ছয় পুণ
 বিনাশ

মোৰ ঘণ্ট চান্দো বানিয়া টালিল পয়ৰে ।
 বাৰয় বৃহিত তোৰ ডুৰাইবো সাগৰে ॥
 * * * * *
 গঙ্গা বোলে থাক পুত মহাবঙ্গ মনে
 আসিতে বুৰাইবো তাক কাকৰা মোহনে ।
 জলেৰ কুমাৰ বোলে নঠৈবা বিকল ।
 আসন্তে কৰিবো তায় সমুদ্ৰৰ তল ॥
 বনিজক যাইবে লক্ষাৰ সদাগৰ ।
 পাইকে যোগান ধৰে চান্দোৰ বৰাবৰ ॥
 দলিচা পাৰিয়াৰে বসিল সদাগৰ ।
 দুই পাশে দুইজনে ঢুলারে চামৰ ॥
 শ্বেত নেত চন্দ্রাতপ উপৰে উজ্জল ।
 মুবাৰি পাটেৰ থোপা কৰে হলফল ॥
 হৰিষতে যাই সাধু সোন্তে চলে ডিঙ্গা ।
 কতো দিনে পাই যাই সৰ্ব্ব ভাঠি গঙ্গা ॥
 * * * * *
 মোক সৰ্পে দংকিলে সত্তৰে ওজা আন !
 উজানে উধাই বিষ যাই মোৰ শ্ৰাণ ॥

পাতাল গাছৰি লৈলা পিঙ্গলাৰ চাল ।
 ময়ূৰৰ পাখা লৈলা বাসকাৰ ডাল ॥
 তুলিয়া ঔষধ ওঝা সত্ত্বৰে চলিলা ।
 আকাশত থাকি মায়ে পৰিচয় দিলা ॥
 চিলা ৰূপ ধৰি বাক্য বোলে বিহৰী ।
 মোৰ বাক্য শুনি নিবৰ্ত্তিয়ো ধনুস্তৰি ॥
 পশুহস্তে ধনুস্তৰি নিবৰ্ত্তিয়া গৈল ।
 নিশি অৱসানে পুত্ৰ নৌলপাণি মৈল ॥
 ক্ষেত্ৰত ভ্ৰমিতে লাগি পাইলেক খেড়ুৱা ।
 পায়ে বেড়ি বিষ ডাড়ে পেলাইলা দংকিয়া ॥

(১৬)

পুত্ৰাবে ৰে ৰে ৰেয়াৰে

বাম সোনেকা কান্দয় নাহাৰে । ধ্ৰুং

লোটকে পুৰিত আখি মুষ্টি হানে বুকৈ ।

পৃথিবীত পৰি লুটি পাবে পুত্ৰ শোকে ॥

সুবৰ্ণৰ শত ফুল ছন্দৰ পুথুৰি !

পায়শ পঞ্চামৃত পিষ্টক বাটা ভৰি ॥

* * * *

ছয়গোট শব য়েবে ৰাখিলা ধুবুনী ।

গৰ্ভ কেওটানীৰ ঘৰে গেলন্ত গোসানী

* এই চিনৰ দ্বাৰা মাজৰ অংশ নাই বুলি ধৰিব লাগিব

চান্দোৰ বাণিজ্য
আৰু নৌকা ডুবি

আমলকি একমাল বোদলায়ে জাতিফল ।

কান্ধুন্দিয়ে বোদলেক মণি ॥

আচাবে আগৰ কাঠ নহৰে সোনাৰ লাঠি ।

লাহা দিয়া বোদলায়ে চুনি ॥

যাত্ৰা কৰি উঠন্তে যে উজটি লাগিল ।

চিউ মাৰি কাকে তাৰ শিৰ পৰশিল ॥

শৃগাল সমীপে বাও কাৰে ঘনে ঘন ।

বায়ু বিপৰীত বহে ধূলা বিক্ষেপন ॥

না-অত চবিল কৰি আটোপ টকাৰ ।

কলটি (?) ভাঙ্গিয়া পাছে পৰিল কাণ্ডাৰ ॥

বায়ুত নিবেদি পাছে গজাত জানাইল ।

জল কুমাৰক মাত্ৰ স্মৰণ কৰাইল ॥

বায়ু বিপৰীত বহে বিক্ষেপন ধূলা ।

মুৰলে বৰিষে ধাৰে পৰে বজ্জশিলা ॥

নিখালে পৰিল চান্দো বুদ্ধি ভৈল হত ।

বৃষ্টিৰ বিপুল জল ভবিল না-অত ॥

এ জল কুমৰে নাও আফাল কৰিয়া ।

দেওদি ডুবাইলা নাও কৰিছে চড়িয়া ॥

গজাৰ গহন জলে গুপ্ত কৰি থৈল ।

উটো বুৰো কৰি চান্দো জলে ভাসি গৈল

* * * *

হাণ্ডি যেন হৈলা পেট কৰি দস্ত খেখট

চলি যাই নিখালে ভাসিয়া ।

কিঞ্চিতেক আজি জীউ কাউৰে মাৰয় চিউ

কৰে বাও ওপৰে পৰিয়া ॥

নিজাঘৰত হুৰ্দ্ধশাগ্ৰস্ত
চান্দোৰ অৱস্থা

বনৰ ধেকিয়া শাক আন লুড়ি পুড়ি ।
ভোক্ষ দূৰ কবহ ভুঞ্জস বান্ধি বাঢ়ি ॥
এক ভাগ শাক বান্ধি ভুঞ্জিতে লাগিল ।
শাক সৰ্পৰূপ হৈয়া ফোফ্ফাই উঠিল ॥
সৰ্প দেখি লোকে শাক নলৈল তাহাৰ ।
সৰ্ব্বজনে সাধুক যে কবয় ধিক্কাৰ ॥
তথাতোৰ আচয় অনেক পৰিবাৰ ।
পৰন্ত্ৰানে পৰি কেন ভুঞ্জিস নিকাৰ ॥

* * * *

চান্দো সদাগৰ মোচ্চাৰ তলত সোমাইল ।
লড়িতে চড়িতে মৌনেকা সাৰি পাইল ॥
সৌনেকাৰ বাক্য শুনি বাণীছয় বহু ।
দীপ জ্বালি চাহিবাক লৈছ লছ ॥
টানিয়া বাহিৰ কৈলা সৌনেকা স্তম্ভবী ।
কেহো মুখে ঠোকনাই চয়বাই ধৰি ॥
কেহো গুৰি কেহো ভুকি লোম উভবাই ।
সৌনেকা সমীপ চাপি নেহালিয়া চাই ॥
চান্দো বোলে সাধু আনী জিয়াইলো পৰাণে ।
বুহিত বুড়িল মোৰ কান্ধবা মোহনে ॥
যাব ঘৰে পূজা কৰে তাৰ ঘৰে খাইবো ।
পায়ে প্ৰহাৰিয়া তাৰ পূজা বিসজ্জিবো ॥

(১২)

পূজাৰ ঘটক পায়ে প্ৰহাৰ কৰিলেহে
চতকিলি নৈবিচুৰ সাজ ।
ব্ৰত ভঙ্গ কৰি বুড়া বিবোধ বড়াইলিহে
তয় বৰ কৰিলি অকাজ ॥
কন্দল শুনি ছুইহান আইলা দেবী বিচুমান
বিধোয়া ব্ৰাহ্মণী ৰূপ ধৰি নাহাৰে ।
বসি আসি বুদ্ধি দেস্ত ক্ৰোধ এৰি হওয়া শাস্ত
সাধুয়ানী সোনেকা সুন্দৰী নাহাৰে ॥

(২০)

লখিন্দাবৰ
জন্ম-কাহিনী

ব্ৰাহ্মণীৰ বোল শুনি বিসৰ্জ্জিল দন্দ ।
পুত্ৰ উপাসনক লাগি কৰিলা প্ৰবন্ধ ॥
চোচালি চাতনিৰে চাতিল হেমহীৰা ।
ৰজতৰ বান্ধ সবে বিপুল মন্দিৰা ॥
কেহো লালি বাটে কেহো ভঙ্গী নয় চেয়ে ।
এইমতে পশি আছে আনন্দিত ভায়ে ॥
সোনেকাৰ উদৰক লাগি অনিৰুদ্ধ গৈল ।
দশমাম গৰ্ভৰ সম্পূৰ্ণ যদি ভৈল ॥
অষ্টম নবম যদি দিন নিবড়িল ।
নিশি ভাগে সোনেকাৰ গৰ্ভজে লৰিল ॥
সুবৰ্ণ বজত আৰো ধান উৎসগিল ।
তিনি দিন স্থীলোকে ধনিয়া বাটিল ॥
পাঞ্চ দিনে পচতি কৰাইল হৰিষতে ।
ছয়দিনে ছয়যষ্ঠি জগাইলা বিধিমতে ॥

* * *

দেখি সদাগৰে তাক আনিলা সাদৰি ।
 বসিবাক লাগি দিলা গমাৰি চৌথুবী ॥
 কঙ্কনে দিলন্ত কাড়ি ময়ূৰ ভাষা পড়ি ।
 জমিক বোলন্ত চান্দো চাহা খৰি পাড়ি ॥
 গণি পড়ি বোলো বড় কুষ্ঠি দেখো মন্দ ।
 বিবাহত বিয়োগ সৰ্পত আছে ফন্দ ॥
 আজি কালি কৰি সপ্ত বৰিষেক ভৈল ।
 সখি সমে সৰোবৰে স্নানিবাক গৈল ॥
 বিভোলায়ে বাঢ়ে বালা দ্বাদশ বৎসৰ ।
 ষোড়শ বৎসৰ ভৈল বালা লখিন্দাৰ ॥

* * *

ছেড়ী-বেটী বোলে বেটা বাণীয়া লবড় ।
 লক্ষ্মীখৰ পুত্ৰ হৈয়া আচস থুবুৰ ॥
 লাজ নাহি মুখত আমাক বোলি চেড়ী ।
 থুবুৰাক কিসক তুলিয়া দিবো খড়ি ॥
 জোড় বাসা ঘৰে বসি কপট লগায়া ।
 স্মৃতিয়া বহিল গৈয়া গুপ্ত ৰূপ হৈয়া ॥
 লাগল নাপাইল পুত্ৰ সকল নগৰে ।
 শোকা কুলে সোনেকা চিত্তিলা তাত পৰে ॥
 গুয়া বিলাসিয়া পুত্ৰ গুয়াসে আহাৰ ।
 গুয়া কিনিবাক গৈল গুয়াতি পসাৰ ॥
 ঘৰে যায় তুমি মায় উলটি সকাল ।
 শুনি সাধুয়াণী ভৈল হাকুল ব্যাকুল ॥
 বেদনাই বিস্তৰ কাকূতি কৰে মায় ।
 কি কাৰণে কষ্ট পুতা কহ মোৰ ঠায় ॥

* * *

এতেকেসে সাধুয়ে তুলিয়া ধৰে চাতি ।
 নাজানিয়া উপহাস কৰা তিৰি জাতি ॥

ছদ্মবেশিনী পদ্মাব
নানা ৰূপত
চন্দ্রধৰক ছলনা

তোমাৰ গৃহত আছে কণ্ঠা বেছলাই ।
সেহি কণ্ঠা জুব্বাক আইলো তয়ু ঠাই ॥
আকাশৰ হস্তে দেখিলন্ত হৰ-গৌৰী ।
পুৰিয়া মবিস কেনে বেছলাই স্তম্ভৰী ॥

* * *

গৃহে যাইয়া গৃহিণী সহিতে আলোচিয়া ।
ছুই কোঠাৰ হস্তে দশ জা-আইক আনিল ডাক দিয়া ।
চান্দোৰ প্ৰসাদেৰে দুগ্ধৰ কোন ক্ষতি ।
নিতে দধি খাইতে দেহা হৈ গেল তৃপ্তি ॥

* * *

ফুল লউ বুলিয়া মালিনী পাৰে বায় ।
ধায়াই বোলয় তোৰ লুব্জিলো ভায় ॥
তিনিদিনা তিনিৰূপে বোলস আমাক ।
চিনিতে নাপাৰি মল চক্ষুয়ে তোমাক ॥
বিবাদ সাধিবো চান্দ বাণিয়াৰ সনে ।
পৰিসেক খুতি বাখিবাহা যেনে তেনে ॥

* * *

কত হংসে বেড়িয়া জে কুৰলয় গায় ।
কতো নিন্দ পাৰে জুব্বিয়া ছুই পায় ॥
কতো কতো হংস জে উড়িয়া আগ বাঢ়ে ।
কতো পাছ ভৰিক মেলিয়া পাখা লাৰে ॥

* * *

বিচিত্ৰ সন্দেশ কণ্ঠা দিলন্ত সাজিয়া ।
চলিলন্ত সদাগৰ দোলাত চড়িয়া ॥
তেহে যদি আসি দেই পুত্ৰ প্ৰহৰী ।
কিকিতেকো ভয় নাই সৰ্পক নডৰি ॥
দলিচা পাৰিয়াৰে বসিলা সদাগৰ ।
শুনি ধ্বস্তৰি ওজা আসিলা সত্ৰ ॥

সোনেকা কাঠে কবিয়া

কেশ বিচাৰিয়া যে, আগত দৰ্পণ থৈয়া ।

বান্ধি কেশ জুট সুবৰ্ণ মুকুট

শিৰত বান্ধে তুলিয়া ॥

সোনেকাৰ বেশভূষা

কৰ্ণত কুণ্ডল কৰে জলমল

কৰে আতি জাতিদ্ধাৰ ।

কপালত জেঠি আঙ্গুলিত আঙ্গুঠি

গলে গজমতি হাৰ ॥

কবত কঙ্কণ শাখা বিতোপন

কটিত মেখলা সাজে ।

পাৱত টোৰণ হুপূৰ ঘাগৰ

চলিতে কনুজুহু বাজে ॥

কুৰ্মুঁম ভূষণ কৰি পৰিধান

যেন অপেশ্বৰী লাসে ।

আনো কণ্ঠা যত স্ৰজিলা সমস্ত

কবি ভূৰ্গাবৰ ভাষে ॥

বেউলা লখিন্দাৰ

বিবাহ

পচিশ কলশ জল একত্ৰ কবিয়া ।

লখিন্দৰ কুমাৰক তুলিয়া হুহাইলা ॥

বেছলাইক স্নান কৰাইলা কণ্ঠাগণে ।

শৰীৰক ভূষিলস্ত মলয়া চন্দনে ॥

দুই বৰ কণ্ঠাক যে চিনান কৰাইল ।

সনেকা জে লখিন্দাৰ পুত্ৰক চাইল ॥

শিখেত সিন্দুৰবে দিলেক তিনি বেখা ।

ললাটে তিলক দিলা চন্দনৰ ফোটা ॥

লাস বেষ কৰি পাচে দোলাত চৰাইল ।
না না আবস্থবে সাজি পুত্ৰক পাঠাইলা ॥
আউলীয়া মেনকা গৈলেক আগবাঢ়ি ।
বৰ বৰিলা পাচে বিপ্ৰ বেদ পঢ়ি ॥

* * *
গলে গল-পটা গজ মুকুতাৰ হাব ।
গ্ৰীৱা মধ্যে শোভে যেন সুবেশ্বৰী হাব ॥
উজ্জল কাজল বেষ কুব্জ নয়নী ।
এ নয়ন লক্ষনেবে জাতিত পদ্মিনী ॥
কস্তাদান কৰে বাচো জীউক আপোন ।
বেদধনি কৰি বাক্য উচ্চবে ব্ৰাহ্মণ ॥

(২৩)

পৰম সুন্দৰী জীউ পৰে লৈয়া যাইছে ;
কোতুহলে কোলাৰ কাৰিয়া ॥
জননী কান্দয় তাৰ আঠাৰ ভাউজ কান্দে
ভাই কান্দে যতেক বৈচাৰি
এপাঞ্চ কুটুম্বে বেঢ়ি কান্দে সবে জ্বাজ্বৰি
বুকুত দাকণ মুষ্টি মাৰি ॥

* * * *

* * * *
পূৰ্ব জন্মত কিবা তব ব্ৰত কৰি ।
সেকাবণে ছহান মিলাইলা হৰগোবী ॥

* * *

অনেক নিক্কাৰ দুঃখ মিলিল বাপৰ ।
কথমপি জীউ বাখি আনিলন্ত ঘৰ ॥
মেডেৰ ভিতৰে লগাইলেক বড় বাতি ।
স্বামী সজে বসি আছে বেহুলাই সতী

দ্বাবত আচয় বক্ষা ওয়া ধ্বস্তবি ।
 শিথানে পয়থানে আছে নেউলি ময়ুৰি
 * * *
 স্বামীৰ বচন শুনি বেছলাই সতী ।
 তেখনে গৈলন্ত সতী বক্ষনক প্ৰতি ॥

(২৪)

সৰ্পৰূপে লখিন্দাৰক
 দংশন কৰিবলৈ
 পদ্মা দেবীৰ স্বামীক
 অহুৰোধ

যদি মোৰ বিয়াহিতা স্বামী হোৱা যদি তুমি জে
 তেবে দাদ কৰো প্ৰতিপাল ।
 মেড়ৰ ভিতৰে পশি লখিন্দৰ কুমৰক জে
 কাল দাঁবে কৰিয়ে কায়াল ॥

* * *

পত্নমাই বোলে প্ৰভু অচল শৰীৰ তোৰ জে
 মই পৰশিলে হৈবে সৰু ।
 তুলাত অধিক তোৰ শৰীৰ পাতল হৈব জে
 কাঞ্চ মেৰে পশি উদ্ধ কৰ ॥

* * *

ক্ৰমা কৰ ভাৰ্যা জে শুন দেবী বিষহৰী ।
 তোমাত আগল আছে বেছলাই শুল্লৰী ॥

লখিন্দাবৰ ৰূপ দেখি
 অজগৰৰ বিষাদ
 আৰু সৰ্বশেষত
 দংশন

সৰপে বোলে এ সুন্দৰ লখিন্দাব ।
 কেনমতে কায়াল কৰিবো কালদাৰ ॥
 শিয়ৰে বসিয়া নেহালয় অজাগৰ ।
 ষোলকলা সুন্দৰ যে লখাই কুমাৰ ॥
 শিবত ডাকিবো শিব সুন্দৰ বৰ্তুল ।
 কেশ কাস্তি চামৰে নহয় সমতুল ॥
 কপালত ডাকিবোহো চন্দ্ৰ যেন জ্বলে ।
 কৰ্ণত ডাকিবো কৰ্ণে কুণ্ডল হিল্লোলে ॥
 মুখত ডাকিবো মুখ পূৰ্ণিমাৰ জ্যোতি ।
 নাকত ডাকিবো নাকে নাহি একো খতি ॥
 অধৰে ডাকিবো যেন পাবলি মুকুল ।
 দস্তত ডাকিবো বীজ পংক্তি বিৰচিল ॥
 নয়নে ডাকিবো যেন স্বৰ্গে জ্বলে তাৰা ।
 কণ্ঠত ডাকিবো কণ্ঠে মণ্ডিয়াচে হাৰা ॥
 বুকত ডাকিবো বুক কাস্তি সুবৰ্ণৰ ।
 ভুঞ্জত ডাকিব ভুজ মূনাল পৰ্যন্তৰ ॥
 সুবলিত পেট যেন গঢ়িছি কুন্দিয়া ।
 হিয়াত কেমনে বিষ দিবোহো ক্ষেপিয়া ॥
 কৰত দংশিবো কৰ কিশলয় পাত ।
 কঙ্কালে ডাকিবো যেন উষক সাক্ষাত ॥
 পিঠিত দংশিবো তোৰ দেখি হয় তুষ্ট ।
 কটিত ডাকিবো কটি দেখি হুষ্টপুষ্ট ॥
 উৰুত ডাকিবো উৰু কদলিৰ নয় ।
 পাৱত দংশিবো পায় পদ্য প্ৰকাশয় ॥
 নখত ডাকিবো নখ দৰ্পনৰ জ্যোতি ।

বত্রিশ লক্ষণে একো অঙ্গে নাহি ক্ষতি ॥
 বিনা অপবাধে দংশিবাক লাগে দায়া ।
 এহি বুলি নিমাইল প্রদীপ গোট যায় ।
 প্রদীপ নুমাই সৰ্প পয়থানে বহিলা ।
 কতোক্ষণে লখিন্দাৰ গায় মোৰা দিলা ॥
 প্রদীপ জ্বালাও কছা কৰিয়ো বিচাৰ ।
 কিসে জানো খাইলে কাণি অণ্ডুলি আমাৰ ॥
 নয়নে নিমেষ নাই দেখোহো কুছৰি ।
 অশকতি ভৈলা অন্ধ অন্ধ আইল মৰি ॥
 পতিব্রতা নাৰীৰ কাহাকো নাইকা ডৰ ।
 জৰপূৰ কৰিয় ধৰিলা অজ্ঞাগৰ ॥

* * *

কালনিন্দে বিড়ম্বিল পালঙ্কি পাৰি শুয়াইল ।
 কিসেহেনো কি ভৈল আক নজানিল ॥
 লুহি জুৰে লাল নাসিকা বস ।
 কেনে জীয়ো কৰো অগ্নিত বাস ॥
 চাকুৰে কপাল আছোবে চুল ।
 কবি ছুৰ্গাবৰ গীত অমূল ॥

* * *

ছুইহানৰো নাজানিলা গুণাগুণ ।
 হেনতে সংহাৰ কৈলা সৰ্প নিদাক্ষণ ॥
 চাড়িলা সবাৰ আশা স্বামী লখিন্দাৰ ।
 মৰিবাক লাগিয়া সজাইলা মেৰ ঘৰ ॥

* * *

হাতে তুলি আপোন স্বামীক দিলো ডালি ।
 বৰ পুণ্যবৰ্তী বেটী বেছলাই বালী ।
 তেহে একজন যদি গৈল হস্তে তয় ।
 তেৰেকি মোহাৰ স্বামী বন্ধনে পড়য় ॥

সোনেকা বোলয় শুনা ওঝা ধ্বস্তবি হে
 কেনে বিষ মৰণে আসিল ।
 কালিনী নাগে মোৰ পুত্ৰ সংহাৰিলে হে
 কেনে জাৰি না মুমাহ বিষ ॥

* * *

পদ্মাব চক্ৰান্তত
 শঙ্খ ওজাব
 যত্না

আপুনি কৰিলে তন্তু পুত্ৰ আপুনাৰ ।
 তাৰ সম দোষিয়া নাহি দেশত আমাৰ ॥

* * *

কেনে বাপু যাও চান্দৰ পুত্ৰ জীয়াইবাক ।
 বিষহৰী বাদ সাধি বিড়ম্বিছি তাক ॥
 ব্ৰহ্মাণীৰ বৈবক জীয়াইবে নহে ভাল ।
 বিষহৰীৰ দ্বাবে বৈসে একাল বিকাল ॥
 বাধা কৰা বাছোড়োক বিপ্তি নাযুৱাই ।
 হেন বাকা শুনি শঙ্খৰ ভাৰ্য্যায়ৈ বোলয় ॥

* * *

বৃক্ষ ডালিয় ব্ৰহ্মাণী মায় যে সৰ্পৰূপে
 কায়াল কৰিল কাল দাঁড়ে ।

বিষ বাগ্ৰতাই ওজা ভূমিত বসিল ।
 চাৰি শিষ্যক ঔষধ আনিতে পাঞ্চি দিল ॥
 লৰ পাৰি চাৰি শিষ্য ভৈলা উপসন্ন ।
 শঙ্খে বোলে ঔষধ নানিলা কি কাৰণ ॥

* * *

তিনিও দিশত তিনি জনেও পুতীলা ।
 আকাশৰ হস্তে মাই তোতোলা দেখিলা ॥
 তিনি দিশে তিনি অঙ্গ পুতি য়েবে আইলা ।
 তোতোলা ব্ৰহ্মাণীতাক তুলিয়া পেলাইলা ॥

আকি পুতাই বোলো নব চান্দমালী ।

কনক কঙ্কণ লহ

মঞ্জু কামায়া দেহ

কাট পুত এ বাম কদলী ॥

চৌদিকি নমাইলা চোয়ৰি যাবানা ।

বেটু বিৰচিলা নবান সোণা ॥

লখাই যে পুত্ৰ ছয় পুত্ৰত কৰি মৰ্ম্ম ।

তাৎক কৰাইলা আনি ঈশ্বৰৰ কৰ্ম্ম ॥

কেনমতে পাসৰিয়া বুকৰ বেদনা ।

এহি বুলি কান্দে সবে হাকুল কাকণা ॥

পাবলী মুকুলে বেহলাই যে কণা বিহাৰ স্মতলি ।

বিবাহৰ লয়লাস হাতে হাম ডালি ॥

ধন্য বাচোৰ কুমাবী সাধুৰ নন্দিনী ।

ছয় জাউক সম্বোধিয়া মাগিলা মেলানি ॥ধ্ৰুং

হৰি হৰি বেহলাৰে—

জায়েক সকলৰ

পৰা বেহলাৰ

বিদায় গ্ৰহণ

বেহলাই বোলে শুন স্মৰক্ষা যে বাই ।

থাকিবা কল্যাণে বাই আমাৰ বিদায় ॥

জীয়েক লখাই তোৰ বেহলাই সতী ।

আনিবা জীয়াই মোৰ কোলাৰ নিজপতি ॥

গলা বান্ধি কান্দি বোলে তিলোত্তমা বাই ।

কুশলে থাকিবা আমি অমুমতি চাই ॥

বদন চুসিয়া বোলে শুনিয়া বেহলা ।

মোৰ নিজ কাস্ত জীয়াও, লখিন্দাৰ বালা ॥

সকাৰুণ্য কৰি বোলো বাই সতাবতী ।
 সত্য বাখি যাও আমি স্বামীৰ সংহতি ॥
 কল্যাণে আসিও তুমি লৈয়া লখিন্দাৰ ।
 জীয়াই আনিবা আৰ মোৰ প্ৰাণেশ্বৰ ॥
 বাহিৰিয়া বিদায় দিয়া বাই ধনমালা ।
 বিদায় কৰিলো কুলক্ষণী যে বেহুলা ॥
 জীয়েক লখাই তোৰ বেহুলাই সতী ।
 আনিবা জীয়াই মাইহে মোৰ প্ৰাণপতি ॥
 আঙ্কোলিয়া ধৰি কান্দে সুন্দৰী হৃদয়া ।
 বিধিৰ কপটে আমি হইলো বিধৱা ॥
 ৰহোক আয়তা তোৰ বেহুলা সুন্দৰী ।
 আমাৰ স্বামীক নাও আনিবা সুন্দৰী ॥
 বাহিৰিয়া বোলান দিলা জয়ন্তী সুন্দৰী ।
 গলাগলি কৰি কান্দে বেহুলাক ধৰি ॥
 পাপিষ্ঠ শশুৰ বিষহৰী সঞ্জে বাদ ।
 তাহাৰ কাৰণে সাত পুত্ৰৰ প্ৰমাদ ॥
 সত্তৰে আসিয়ো তোৰ লৈয়া নিজ কান্ত ।
 জীয়াই আনিবা মাও মোৰ প্ৰাণ নাথ ॥
 শাশুৰীক নমস্কাৰ কৰিয়া বেহুলা ।
 ছয় জাওক সম্মুখি বুলিলা বববালা ॥
 শশুৰক বোলে বাপ শুনা সদাগৰ ।
 আমাৰ পৰমদেৱ স্বামী লখিন্দাৰ ॥
 স্বামী হৰি হব ব্ৰহ্মা ব্ৰততীৰ্থ স্থান ।
 স্বামী বিনে পতিব্ৰতা গতি নাহি জান ॥
 এহি বুলি সৰ্পৰ সফুঁৰা লৈলা তুলি ।
 কুঞ্জৰ গমনে গঙ্গা তীৰে গৈলা চলি ॥

সোনেকাৰ বিষাদ

তৰত লাগিবেক

বাজিয়া ৰহিবেক

শৃগালে খাইবেক তুলিয়া ।

শগুনে ভুঞ্জিবেক

কাকে খুন্টিবেক

লখাইৰ হুকোমল হিয়া ॥

* * *

জলক পিণ্ডক আশা নভৈল আমাৰ ।

এহি বুলি সোনোকাই কৰে হাহাকাৰ ॥

ক্ষণে লুটে ক্ষণে উঠে ক্ষণে কান্দে বসি ।

শাশুৰীৰ ক্ৰন্দনে বৃক্ষ পত্ৰ পৰে খসি ॥

পশুপক্ষী পতঙ্গৰ এদূৰ গিয়ান ।

গনুয়ে কেমনে বে ধৰিতে পাৰে প্ৰাণ ॥

দেখস্তা জনৰ নয়নৰ লুহি বহে ।

চান্দো বৰ নিদাৰুণ কেনমতে সহে ॥

সোনেকা শাশুৰী মাঠ বৰ পেট পুৰি ।

হাকুল ব্যাকুলে কান্দে এ বুক থাকুৰি ॥

আই বাই লোক সবে মোৰ বোলধৰ ।

শীঘ্ৰে কৰি সোনেকাক লৈয়া যাযোঘৰ ॥

পোঞা বেছুলী মঙ্গল যে কৰন্তু সদায় ।

কবি দুৰ্গাবৰ কৃত গীত মধু প্ৰায় ॥

লখিল্লাবৰ মৰাশ
সহিত বেহলাৰ
পথত নানা বিলাই
বিপত্তিৰ বিবৰণ

দুৰ্জনেসে লাগ পাইলে নিবেক ধৰিয়া ।
লখাই বহিবে তবে তবত বাজিয়া ॥
হাৰি ঘাটে বৈয়াবে বেহলাক পাৰে ডাক ।
ঘাট নিকাইবাৰ কড়ি দিয়োক আমাক ॥
যদি অজগৰ সৰ্প মেলিস সুন্দৰী ।
তবেতো নালাগে তোৰ ঘাটেৰ ঘাটৰি ॥
নহে তবে দিয়া যাও ঘাটৰিয়াৰ কৰ ।
হেন শুনি বেহলাই দিলন্ত উত্তৰ ॥
সন্তুষ্ট কৰিব ছই নেউলী মসূৰী ।
সৰ্পত অধিক মোৰ কোন আছে বৈৰী ॥
স্বামী সঙ্গে সৰ্ব্ব ভাঠি সাগৰক যাইবো ।
আগৰ চন্দন কাঠে মচুলি সাজাইবো ॥
ভাসয় মঞ্জুস খানি লহৰি খেলাইয়া ।
ছই পাশে বেৰি বঙ্গ চাহে নগৰীয়া ॥

* * *

সুৰপতি সদৃশ সুন্দৰ স্বামী মোৰ ।
কাৰ্য্য নাই গোৱালনী দধি ছুন্ধ তোৰ ॥
বিহায়ে বিয়োগ স্বামী হৈল কৰ্ম্মফলে ।
এহি বুলি ভাহি যাই হলেৰ হিল্লোলে ॥
আইস বেহলাই পুষ্প পিন্ধা সুবাসিত ।
দূৰ কৰ শব গোট গন্ধাই সঠিত ॥
তোৰ পুষ্প পিন্ধি মই কৰিবোহোঁ কিস ।
সঠিত স্নগন্ধ বাস চন্দন সদৃশ ॥

* * *

ক্ষুধায়ে পিড়িল মোৰ পোড়য় উদৰ ।
ভুখিলেক ভুঞ্জাইলে পুণ্য বাঢ়য় বিস্তৰ ॥

নিশি নিবৰ্ত্তন ভৈল প্ৰভাত বিহান ।
এ মামা শ্বশুৰে তথা সাধে মহাদান ॥

* * *

মুখ তোৰ দেখোহো যে বে পূৰ্ণিমাৰ জ্যোতি জ্বলে ।
তব ৰূপে কামিনী বে মুনিৰ মন টলে ॥
বাহুবল সিকদাৰ যে পোঞা সুপ্ৰসন্নে ।
চিবঞ্জীৰি হোক কবি দুৰ্গাবৰ ভণে ॥

(৩২)

গোধাৰ লগত
বেহুলাৰ ভেট

আমিত সগোত্ৰৰ মামা তেহে হয় মামী ।
তাহাঙ্ক হৰিলা তোৰ স্বামী অধোগামী ॥
ধন গৰ্বেৰ ধৰি বল কৰিলা পাপিষ্ঠে ।
মই আজি তোহোক হৰিবো নিষ্ঠে নিষ্ঠে ॥
কতো দূৰ ভাসি যাই কাখৰি চাপিল ।
চক্ষু মুখ খিৰ কৰি পৰিয়া বহিল ॥
বেহুলাই বোলে ভাসী কৰিম বুকত,
কেম্বেৰা ভাবক দেখো তোৰ শৰীৰত ॥
বেহুলাইক ধৰিবাক সাহু বিয়া যাই ।
তুই কুলে টউ ভৈল আন্দোল খেলাই ॥
বাপ বাপ কৰি গোধা চক্ষু উলটাইল ।
উটে বুৰো কৰিয়া অনেক পানী খাইল ॥

* * *

ছয় দিবসৰ পস্থ ভেলা গৈল ভাসি ।
মৰি পচি কুমৰৰ অঙ্গ পৰে খসি ॥
নাক মুখ খসি গৈল একৰ্ণ কপাল ।
চিকুৰ আলাগ ভৈল উখৰিয়া ছাল ॥
দিনে দিনে দেহা টুটি গৈলা ষোলোকলা ।
হেনসে অৱস্থা ভৈল লখিন্দাৰ বালা ॥

খান খান কৰি অঙ্গ পৰয় খসিয়া ।
 সোম্ভে বহি যাঠি বস পালঙ্ক ভিজিয়া
 * * *
 শঙ্কা বৰ ভৈলা কষ্টা শঙ্কন দেখিয়া ।
 হুই ভুজে স্বামীক ধৰিলা আলিজিয়া ॥
 যে জন কৰিলা হেন অবস্থা তোমাৰ ।
 সেই জন তলগাণ্ডি হৈবেক আমাৰ ॥

(৩৩)

তোমাৰ শৰ বাসে বাঘিনী আইলা কাথে
 ডৰে মোৰ কম্পিছয় হিয়া ।
 মৰা শৰ বুলি বাঘিনী ডাক পাৰয়
 মই টোকান দিলো পেলায়া ॥
 মশাৰিৰ চাৰিপাশে এ মাখি লাগিয়া আছে
 মাখিও ভেন ভেনাই ।
 মাখিৰ কল্লোল সহন নেযায়
 তোৰ বস চুম্পি চুম্পি খায় ॥
 মেদিনী বিদাৰি দেহ পাতালে লুকাও
 গৰল পাইলে মই পীও
 ইহেন ৰূপে গুণে কিমত কিনো ভৈল
 মই বাৰী কিসক জীও ॥
 * * *
 সাগৰৰ টোরে মোৰ শৰীৰ ভিজিল আহা বে
 দেখিয়া মোহোৰ লাগে ডৰ
 কাথৰ হস্তে শিলাও পৰে পানী
 শাল তাল হয়ে চৌফাল ,
 পাকত পৰিয়া ফুৰে অতি বৰ চক্ৰকাৰ
 উল্লোল কল্লোল কোলাহল ॥

প্রচণ্ড আফালে কৰ্ণত মাৰে তাল ।
 উচ্ছল প্রচ্ছল বহে নীৰ ।
 শিছ ঘৰিয়ালে ঘাৰ তুলি নাচে
 মৎস্য কচ্ছপ কুস্তীৰ মগৰ ।
 ক্ষণো উজুৰাই ভেলা ক্ষণো ভটিয়াই
 ছলস্থল জলৰ কল্লোল ।
 ঈকুলে সিকুলে ক্ষণে মধ্যে অমিয়া ফুৰে
 ক্ষণে উঠে ক্ষণে যাই তল ।
 উটো বুৰো কৰে ভেলা দেখি সতী বেছলা
 ভয়েতে জুৰিলা ক্ৰন্দন ।
 পহুমাই সুপ্রসন্নে কৰি দুৰ্গাবৰে ভণে
 সুবস লাচাৰী বিতোপন ॥

(৩৪)

ভটিয়াই যাওতে
 ককায়েক শঙ্কৰ
 লগত পথত পৰিচয়

উজায় আসয় সাধু আসনে বসিয়া ।
 বাহিচাই বাহে নাও লহৰি ধৰিয়া ॥
 এহেন মঞ্জুস বে কামাইল কোন মালী ।
 উপৰেতে চন্দ্রতাপ ভিতৰে ফোফালি ॥
 হেনকপে বামা তই কোথাক লাগি যাস ।
 মৰা সঙ্গ তিয়াগিয়া আমাৰ সঙ্গে আস ॥
 সবাৰ উপৰে তোক যে পাতিবো অধিকাৰী ।
 পাটনেত বসন পিন্ধাইবো অঙ্গভাৰ ॥

* * *

কছাৰে হিত বচন শুন মোৰ ।

একপ যৌৱন কাল, মৰণক নহে ভাল
 অপমৃত্যু সঙ্গে কেনে মৰ ॥

* * *

সাধু ঘৰে যায় খাৰবে মালতী ধানৰ ভাত ।
 মই নাৰী ভাসিয়া যাও পৰৰ চুয়া পাত ॥
 অষ্টাদশ ভাই মध्ये একেলা বহিনী ।
 দেৱৰ ছল্লভ কৰি তুলিলা জননী ॥
 লখিন্দৰ কুমৰক বিয়া দিলা বাপে ।
 বিহাৰ বাত্ৰিত স্বামীক খাইলা সাপে ॥
 আমাৰ সবাত শ্ৰেষ্ঠ দাদা শঙ্কাধৰ ।
 বাণিজ্যক গৈলা ভায়া বিস্তৰ বৎসৰ ॥

* * *

শিখেৰ সিন্দুৰ কৰি দূৰ গলেৰ শাঙ্কা কৰি চূৰ
 পিন্ধাইবো সুবৰ্ণেৰ খলা খল ।
 তুমি ভায়া ভৈলা বাঙা, স্নগন্ধ সোণাৰ গুণ্ডি
 অঙ্গে দিবো মই দিব্য ফুলাবুল ॥
 এতিনি বৎসৰে তঞি বণিজক গৈলো মঞি
 বণিজক এ লক্ষা নগৰী ।
 এ নব বৎসৰে আইলো পন্থে পৰিচয় পাইলো
 বোন মতে যাউবো পৰিহৰি ॥
 আয়াতা নাৰীৰ সঙ্গে নাযাইবো নাযাইবো বঙ্গে
 বিধোৱা বিশেষ নহে শোভা ।
 অঙ্গৰ শাখা সিন্দুৰ শোভা না যাউ বজ্জদূৰ
 স্বামী সঙ্গে :মন ছল্লভ ॥

* * *

কাহাৰ শক্তি তোক পাৰিবেক গালি ।
 নাক চুলি কাটি তাৰ মুখে দিবো কালি ॥
 যাবে বান্ধ আঁৰ নহে তাৰে আছে চাই ।
 অনন্তৰে সদাগৰ আসিলা উজ্জাই ॥
 মেঘৰ শব্দ শুনি জলৰ জোকাৰ ।
 কুলাকুল নমনয় কুছৰি আকাৰ ॥

বিচুকতি হৈয়া ঘৰে হস্তে বাইৰ হৈয়া
 শঙ্খধৰ বুলি পাৰে ডাক ।
 মৰা শৱ লৈয়া মোৰ জীউ ভাসি যায়
 পশ্চে কি পাইলা তাক লাগ ॥
 অঙ্গুৰিক পায়। পৰি যুৰ্চা যায়।
 শঙ্খধৰ বুলিলা বচন ।
 শিক্ষা-বুদ্ধি দিয়া বহিনীক বুজালো
 তেওঁ বৈনী নলৈল-বচন ॥
 কাকুতি মিনতি কৰিয়া বে, বুলিলো তুতি নতি ।
 কৰ্ণত নলয়ে তাক বেহুলাই সতী ॥

(৩৫)

নেতাৰ লগত
 বেহুলাৰ পৰিচয়
 আৰু নেতাৰ
 সাহায্যত পদ্মা
 দেবীৰ লগত
 সাক্ষাৎ

কামায়া কাঞ্চৰ মেড় চৌদিকে দিয়া গৈল বেড়,
 মেড়ৰ ভিতৰ সৰ্ব্বাঙ্গে সুন্দৰ ।
 প্ৰভু কি গৈল যমঘৰ ॥
 * * *
 গুনি গাথি বেহুলাই পুহাইল বজনী ।
 সেকুলে পখালে বস্ত্ৰ নেতনা ধুবনী ॥
 কাপোৰ ধোৱে নেতনা সম্মুখে আছে চাই ।
 আগৰ চন্দন কাঠ লোৱে বেহুলাই ॥
 হাতত সোলোঙ্গা ধৰি পাৰোয়া মেলিল ।
 সপ্ত পাক ফুৰি কণ্ঠা চিতাত বসিল ॥
 * * *
 আকি বেহুলাই বোলে কণ্ঠা চিতাত চড়িয়া ।
 চন্দ্ৰ সূৰ্য্য সাক্ষী তই হেৰা প্ৰাণ তেজো মই
 পছমাইক তিৰি বধ দিয়া ॥
 চন্দ্ৰ সূৰ্য্য সাক্ষী কৰি চিতাত চড়িলা হে
 নেউলী ময়ূৰীক হান্কাবিলা ।

আইস আইস পুতা ছই নেউলী ময়ূবী হে
 সৰ্পক কাটি দেও ভুজ্জা পেট ভৰি ॥
 বেহলাইব বাক্য শুনি নেউলী ময়ূবী
 নিকট চাপিলা বঙ্গ কৰি ॥
 বেহলাই সতী সৰ্প কাটিবাক চাই
 দেখি পছমাৰ কম্পমান কাই ।
 মোৰ স্বামী কাটে-বেটী বাণিয়া টেণ্টনী
 শীঘ্ৰে বক্ষা কৰা ধুবনী নেতাই ॥
 বোলে নাকাটিবা কছা সৰ্প অজগৰ
 জীয়াই দিবো তোৰ বালা-লখিন্দৰ ।

* * *

মোৰ স্বামীক মাখিলেক বাজুৰা ব্ৰহ্মাণী ।
 মই লাগল পাইছো বনিয়া টেণ্টনী ॥
 সংসাবত অযুক্তে মাৰিলা মোৰ স্বামী ।
 আঞ্চোল পাতিয়া স্বামী দান মাগো আমি ॥
 দয়ায়ে ড্ৰবিয়া চিত্ত বাহুৰা বোলয় ।
 জীয়াইবো স্বামীক তোৰ বুলিলো নিশ্চয় ॥

(৩৬)

পঞ্চ নাদে যত গায়ে শুললিত
 কৰে কৰতাল বায়া ।
 যেন অপেশ্বৰী নাচে ভঙ্গি কৰি
 ময়ূবে পেখন ধৰিয়া ॥

* * *

বেহলাৰ নৃত্য-গীত
 আৰু লখিন্দাৰ
 আদিৰ পুনৰ্জন্ম ।

মন্দিৰে আচয় মোৰ বাণী ছয় জাও ।
 হুখে শোকে সন্তাপে আমাক দিবে শাও ॥

* * *

কোড়াৰ টোপনি বেটা জানে বান্ধিবাক ।
 একোৱে প্ৰকাৰে নাপাৰিলো ভাণ্ডিবাক ॥
 বেছলাই বদতি শুনা দেবী বিষহবী ।
 সৰ্বস্ব নহৈলে নিবৰ্ত্তিবো কেনে কৰি ।
 আমাক অধিক বেটা এত যে আগলি ।
 বাৰখান বৃহিত দিবাক লাগে তুলি ॥

* * *

বহিষ্ঠা ধৰিলা যত নাৱৰীয়া গন ।
 পৱন সঞ্চাবে ডিঙা চলিলা তেখন ॥

* * * *

বেছলাইক বান্ধি পাচে থৈলা পোতাশালে ।
 মধুসেন দানী গৈল বাজাৰ গোচৰে ॥

* * *

পুত্ৰ পৰিয়াল সবে জীয়াইল বাজাৰ ।
 ভাৰ্য্যাৱে সহিত বাজা কৈল নমস্কাৰ ॥

* * *

উজায় আসয় সাত সাউদৰ নন্দন ।
 সেহিবাতি সোনেকাই দেখিলা স্বপন ॥

* * *

ফুলৰ বিচনি খানি তুলি লৈলা কৰে ।
 কেশ্বেৰা পিন্ধিলা কণ্ঠা গাৱৰ উপৰে ॥

* * *

ডোমৰ ঝিউ আকাৰে মঠ দেখিয়া নিন্দিলো ।
 হাঁ হাঁ বধু বেছলাই কমনে হবাইলো ॥

* * *

বিহায়-বাত্ৰিত আইলা ডোমডালি যোগাইলো
 দূৰে থাকি দেখিলো সেই বেলি ॥
 নহো ডোমৰ বী মঠ কেনে নিচিনস তঞি
 হওঁ মই বেছলাই বালী ॥

স্বামী সহিত
বেহলাৰ চম্পাৱণী
প্ৰবেশ

হুৱাবে হুৱাবে গাছ কপিলা বদলি ।
সন্তপ্ত বৃহিত আনিতে গৈলা চলি ॥
এহি বুলি বেহলাই বাক্য নিবন্ধিলা ।
তেতিক্ষনে কপাটৰ কুল্লুপ খসিলা ॥

* * *

নৌলাচল নামে গ্ৰাম সংসাৰত সাৰ ।
আছয় পাৰ্ব্বতী অশ্বৰৰ ক্ষয়ক্ষৰ ॥

সমাপ্ত

শব্দৰ অৰ্থ

শব্দ	অৰ্থ	পৃষ্ঠা
অজোনিকা	(সং = অজোনিজা) = যোনিৰ পৰা জন্ম নোহোৱা, গভৰ পৰা নোপোজা	১১, ১৩
অনন্দ (?)	আনন্দ (?) আনত (?)	১
অনাদি	আদি বা উৎপত্তিৰ কাল নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰা জগতৰ কাৰণ স্বৰূপ শক্তি	৫, ৯, ১০
অপ্ৰাজিতা	অপৰাজিতা, পুষ্প বিশেষ	৭৩
অবজৰি	আজৰি	২৬
অবাল	কমবয়সীয়া	৩২, ৪০, ১১৩
অবব	অৰ্ঘ্য	৮৮
অষ্টনাগ	আঠোটা ডাঙৰ সাপ , মনসাৰ অমুচৰ = অনন্ত, বাৰ্জিক, তক্ষক, কুলীৰ, কৰ্কট, শঙ্খ, পদ্ম, মহাপদ্ম	১১, ৫২, ৭৩
আমকা বাতি	অম্বকাৰ বাতি, আজিৰাতি	৩২
আউলীয়া	আকুল	১০৮
আজিনা	চোতাল, ঘৰৰ সম্মুখৰ মুকলি ঠাই	১৩
আগৰ	অগ্ৰক কাঠ	১০২, ১১৭, ১২২,
আগল, আগলি	অধিক	৩৫, ৪০, ১২৪
আজলীয়া	সৰল, অজলা	৩৫
আজালে	আলজালে, সহজ সৰল ভাবে	৩৫
আঞ্চোড়য়	আচোৰে	৩৬
আটাল	ঘৰৰ ওপৰৰ চাং	৮৭
আট-কপালি	(আদুকপালী) = দুৰ্কপলীয়া, দুৰ্ভগীয়া	৫৪, ১১৩
আঠ-পৰিকা	আঠ প্ৰকাৰ পৰীক্ষা, আত্ম-পৰীক্ষা (আঠ = আঁত)	৪০
আঠু কুব	সন্তানহীন	২৮, ৮৭, ৮৯
আধাৰ	আহাৰ	৭
আকাৰ	কমাৰশাল	১৮
আবপিলা, আবোপিল	অৰ্পণ কৰিলে ; থলে	২০, ২২
আলিপন	ঘৰৰ চিত্ৰিত কাম	১৪, ২৬, ৪৮, ৯৭
আহাস	আহাস, শ্ৰম ভাগৰ	২৯, ৬৭

শব্দ	অর্থ	পৃষ্ঠা
আয়ত	আয়তী (শ্রী)	১২১
আসকরা, আসকরা	পুষ্প বিশেষ, বাবিষা কালত ফুলে	২১, ২২, ৭৩
উকটি, উকটাইলা	ভন্নতন্নকৈ বিচার কবি প্রকাশ কবি দিয়া ওখলৈ উঠিযোৱা	৩০, ৪০ ৬, ১২০
উঝটি	ভবিব আঙুলিত পিন্ধা আঙুটি	২৫, ৫২, ৮০
উজ্জায়	উজ্জাব, উৎপন্ন, উৎপত্তি	৭
উদাহ	উদাস, নগ্ন	৫০
উদাস	উদাহ	৪৬
ঋষি-আনি (নী)	ঋষি পত্নী	১২, ২৪, ২৫, ২৬, ৪১, ৪২, ৪৭ ৪২, ৫০, ৫৩, ৫৪, ৫৬, ৬১, ৫৭
এছব	ইমান দূব	৩৭, ২২, ১১৩
গুড়	জবাফুল	২১, ২২, ২৩, ৫২, ৭৩
কতি, কথি	ক'ত	১৭, ৫৭, ৫৮, ৬১
কমনে	কেনেকুৰা	৫৬
কমায়া, কামায়া	গঠন কবি	১৮, ৬২, ১১৪, ১১২
কবাণ্ড, কবণ্ডী	(সং-কবণ্ডিকা) কবণী, ফুলতোলা, পাজ বিশেষ	২৪, ২৬, ২২, ৬৮, ৭৩ ৭৬, ৮২, ৮২
কড়িঙ্গ, কবিঙ্গ	কঁড়িঙ্গা, নাঈব কনাৰি । নাও বান্ধিবব কাৰণে দ্বাতিত জৰীব বা বেতৰ আঙুটি	২৩, ১০২
কল্পটী	ফটা কাপোৰ	৩০
কয়, কয়া	কৈদি (অসমাপিকা)	৪০, ৪১
কায়াল	(সং—কাহল, দুৰ্জল, কুশ, আববী, কাহিল, তেজহীন) নষ্ট বা ধ্বংস হোবা	১০২, ১১০, ১১২
কাউন, কাওন	(সং—কাষাপণ) যোল পোন কড়িব সমষ্টি	৪৫, ৮৮, ২৫
কাটৈ	কাটৈক, ফণি	২৫, ৪২, ৫২, ৭৪ ৭৫, ১০৭
কাঞ্চ	কাচ, চীনা মাটি	১৪, ১৫, ১০২
কাঞ্চি-ফল	সম্ভবতঃ "কাঞ্চি" শব্দ কাঞ্জি শব্দৰ কণভেদ । কাঞ্জি ফলৰ অৰ্থ হয় টেঙা ফল	২৪
কাঞ্চুল, কাঞ্চুলি	কাঁচলি	২৫, ৩৫, ৪০, ৭৫

ଅର୍ଥ	ଅର୍ଥ	ପୃଷ୍ଠା
କାଣ୍ଡା	ଶୁବୀୟାଳ	୭୧, ୭୨, ୧୦୨
କାନଟି	କାଣ୍ଡା, ନାବର ମାତିତ ଧକା ମାଢ଼	୨୫
କାତିବେ	କଟାବୀ, କାଟା	
କାବିସା	କାଟିନିସା, ବଲେବେ ଲେ ଯୋବା	୧୦୮
କାବେ	କାଟେ ; କବେ	୭୯
କାଶୀ	କାଶୀ	୫୨, ୫୩
କାଶି-ବାତି	କାଶୀ-ବାତି	୫୫
କାହ୍ନି	କାହ୍ନି	୧୦୨
କାହିନୀ	କକାଳତ ପିଙ୍କା ଛୁରୁକା ଲଗୋବା ଅଲକାବ	୧୧, ୮୦
କୂଟନି	କକ ମକକେ ଜୋଖତ କଟା କାର୍ଯ୍ୟ	୨୩
କୂଟି	କୋଣ୍ଡା, ଜନ୍ମ ପତ୍ରିକା	୧୦୫
କୁନ୍ଦକ	କୁନ୍ଦୋବା କାର୍ଯ୍ୟ	୨୩
କୁନ୍ଦାବ	କାଠ କୁନ୍ଦାଓତା କୁନ୍ଦଶାଳତ ବିଭିନ୍ନ ଡାକତ	
	କାଠ କାଟୋତା	୧୫
କୁମବ	କୁମାବ	୨୧, ୧୧୮
କୁବନ୍ଧ	ହରିଣ	୧୦୮
କୁସୁମ	ଖିଲ, ଦୁବାବ ବନ୍ଧୁ କବି ବଧା ସବଜାମ	୧୨୫
କୁଶାନ୍ତି	(ମଂ କୁଶାନ୍ତିକା) ବିବାହ ଅନ୍ତର୍ଗତନବ ପରି-ସମାପ୍ତି	
	ଘଟୋରା ସଞ୍ଜ ବା ହୋମ	୭୨
କୁହାରି	(ମଂ-କୁହାରିକା) କୁହାରି	୧୧୧, ୧୨୧
କେହେରା	କଟା ଛିଲ ବନ୍ଧ	୨୧୮, ୧୨୫
କୈଶାଳ	ବୃକ୍ଷାବିଶେଷ	୨୨, ୨୫
କୋଡ଼ାବ	କୋଳାବ	୧୨୫
କୋଉଟାଳ	ହାଉ-ଉକମି କୋଡ଼ାଳ	୫୫
କଥାବ, କହାବ	କଲହ	୭୨, ୧୧
କଟାକ	(ମଂ-କଟାକ) ମବା ମାଲୁହର ଲାଓଖୋଲା ଲଗୋବା	
	ଲାଖୁଟି ; କାପାଲିକେ ବାବହାବ କବେ	୫୨, ୫୩, ୭୮
କାସ	କାସ (ବଂ-କାଓ) କା (ଅଲୁଜା)	୧୮, ୨୨, ୨୩, ୨୧
କ୍ଷିୟାତ	କ୍ଷିୟତି, କ୍ଷାୟତି	୨୮
କ୍ଷୁଳା ଖୁଳ	ବହୁଳ ପରିମାଣେ	୧୨୧
କେଖଟ	କବୟବ କବି, ବିକଟ କବି	୧୦୨

শব্দ	অর্থ	পৃষ্ঠা
ধড়ু বা	সাপ বিশেষ	১০১
ধৈ পুজা	লাজ হোম, অগ্নিত আঠৈ দলিয়াই কৰা বিবাহৰ কাৰ্য্য বিশেষ	৬২
গজমতি হাব	= হাতী দাঁতৰ হাব, গজ মুক্তাৰ হাব	১০৭
গঞাব	গোঁৱাব	২২
গমাৰি-চৌখুড়ি	গমাৰিকাঠৰ চাৰি খুৰাযুক্ত পিৰা	১০৫
গম্ভাক	গমাৰি গছ	২৩
গয়াৰি	গৰু বচন	২৮
গহ	'গ্ৰহ' শব্দৰ কণাস্তৰ, আগ্ৰহ বা হেঁপাহ অৰ্থত ব্যৱহাৰ; পুৰনি পুথিত অহঙ্কাৰ, গপ, অৰ্থতো গহ শব্দৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়	২৫, ২৮
গীতাল	গীত আৰু তাল	৩
গুণ্ডি, গুণ্ডিয়া	এবিধ অলঙ্কাৰ	৮, ১২১
গুয়াতি পসাৰ	তামোল-পানৰ বজাৰ	১০৫
গোমইৰে	গোময় বা গোবৰেৰে	১৪, ২৬
গোমোনা	মুখেৰে বজোৱা বাজু বিশেষ	৭৪, ৭৫
ঘণ্ট	ঘট, কলহ	৩, ৪৭, ৮৮
ঘাগড়, ঘাঘৰ	মাইকী মানুহে পিন্ধা কঁকালৰ পৰা ভৰিলৈকে ওলমি থকা পোছাক বিশেষ	২৬, ৫২, ৬৮, ২৪, ১০৭
ঘাটন-ঘোটন	গঞ্জন বা মথন কৰা একপ্ৰকাৰ কোতুক	৬৫
ঘাটৰি	নৈৰ ঘাট পাৰ হোৱাৰ বেচ	১১৭
ঘুগৰা	ঘুংঘুৰা, জুহুকা	৬৮
ঘোঙ্গট	মূৰৰ ঢাকনি বা ওবনৌ	৫৪
ঘোঁটনি	মূৰত মৰা কাপোৰ	৫২
চতকিলি	চিত্তিকি পেলালি, সিচৰতি কৰিলি	১০৪
চয়ৰাই	চৰিয়াই	১০৩
চাঞ্চে	চাচে	১৪
চাটনি	ঘৰৰ মূখচ (roof) (চাটনৌ)	৩, ১০৪
চান্দ-মালি	(চান্দ—চন্দ্ৰ ; মালী—মালাধাৰী)	১১৪
চায়	ছড়া ; সন্তান	২৭, ৪৩, ২২
চায়ানি	ঘৰৰ চাল	৩, ১৪

শব্দ	অর্থ	পৃষ্ঠা
চায়াল	ছবাল	৮, ৩২, ৩৮
চিকুৰ	চুলি	১১৮
চিঙে	ছিঙে	৩৮
চিনান, ছিনান	মান	৪১, ১০৭
চুশি	চুশি, মূল্যবান পাথৰ বিশেষ	১০২
চুব	চূৰ্ণ কৰা	২০, ৩৫, ১২১
চেড়ি, চেড়ী	চেটা, চাকৰণী	৫০, ১০৫
চেয়ে	চেয়ে	
চোঞ্চা	বাকলি	
চোয়বি	চোঞ'ব, চুঁষবী পছৰ নেজ, বা' দিবৰ কাৰণে ব্যৱহাৰ হয়	৪৬, ৪৭
চোচাল, চৌচালি	চাৰিচাল যুক্ত	১১৪
চৌষাৰ	চোঞ'ব, চামৰ	৩, ১০৪
ছায়া	চাট	৩
ছন্দোআ, ছন্দোবা	চন্দ্ৰাতপ	৭৪
ছায়া	সূৰ্য্য পত্নী	৩, ১৪, ৪৮
জঞাট	জমাট	৮৫
জড়	গোটাই, থপ থুৱাই	৬১
জগবিয়াপিনী	জগদ্বাপিনী	২১
জন্তৰিতে	জগত তৰিবৰ নিমিত্তে	১
জমিক	গণক (৭)	৬১
জবা শাবী মাল	জবাকুলৰ শাবী শাবী মাল	১০৫
জঙ্গুৰ-মহানন্দ	গঙ্গাৰ পুত্ৰহয়	২৭
জায়াইক	জামাই, জোঁৰাই	৮২
জেঠি	কপালত পিন্ধা জেঠিৰ আকৃতিৰ অলংকাৰ	৫৬, ১০৬, ২৩
জোতি	জ্যোতি	১০৭
ঝাৰা	অপৰিষ্কাৰ পেলনীয়া বস্তু	
টাৰ	বাহত পিন্ধা অলংকাৰ	৫
টোড়ন	ওলোমাই পিন্ধা অলংকাৰ (তোড়ন চাওক)	৫২, ৮০ ১০৭
ঠোকোনাই	হাতেৰে ঠেলা মৰা বা আঘাত কৰা	১০৩

শব্দ	অর্থ	পৃষ্ঠা
ডংক	দংশন	১১৩
ডঙ্কিয়া	দংশন কবি	১৫, ১০১
ডোব	জবী	৩, ১৪
চাল	বেবা	১৪
তল-গাণ্ডি	শবীবব তলছোৱা (গাণ্ডি=গাঁবি)	১১২
ছুৰিতে	ছৰিতে, ছুবন্তে	১৩
তেহে	তেওঁ	
তোড়ন	অলঙ্কাৰ স্বৰূপে শবীববত ওলোমাই বখা ভূষণ	৮০
তোতোলা, তোতলা	খোনা, কথা কওঁতে অলপ লাগি যোৱা ; পদ্মাদেবীৰ বিশেষণ	২, ১৪, ৮৫, ১১২
থুব	(সং=স্থবিৰ) বয়সীয়া	১০৫
ছতৰ	পাৰহোৱাৰ অস্থবিধা	৩৪
ছতি	ছাতি, উজ্জল	১৭
ছৰা, ছৰলি	পুষ্প বিশেষণ	২১, ২২, ২২, ৭৩
দেহতী	দেবী	১৭, ৫২, ২০, ২৬, ১১৩
দেৰেদেৰ	দেবতাৰ সকলৰ দেবতা মহাদেব	৭১, ৭৪
দৈ-কোঠেৰ	— সম্ভৱতঃ কোনো স্থান নিৰ্দেশ কৰিছে	২৩, ১০৬
দোয়া	দুইবাৰ (Twice)	৮২
দোয়াজ, দ্বাজ	দ্বিতীয়বাৰ (Second)	৮
ধায়নী	ধাত্ৰী, ধাই	১৩
নবান, নবান	নতুন	৪১, ১১৪
নাইবাক	নাহিবাক, স্নান কৰিবলৈ	৫১
নাঞ	নাম	৪১
নাঅ, নায়	নাও	৩৮, ৩৯, ৪০, ২১, ২৪, ২৭, ১০২
নায়বন্ধ	নাও নিৰ্মাণ	২২
নিন্দ	নিজ্জা	
নিবড়ি	নিবৰ্ত্তি	৬৭, ১০৪
নিয়ৰি	খাতু পিটি গঢ় লগোৱা লোৰ টুহুৰা- কমাৰ আৰু সোণাবীয়ে ব্যৱহাৰ কৰে	১২
নিবিসন (নিবীক্ষণ)	দৃষ্টি	৩২, ৪০

(ছ)

শব্দ	অর্থ	পৃষ্ঠা
নিলয়	আবাস, বাসস্থান	
হুহাইলা	নোৱালে, স্নান কৰালে	১৩, ২৫, ১০৭
নেত	কাপোৰ	৫৬, ৬৮, ২৪, ১০০, ১২০
নেয়চিয়া	নেওচন দি (অসমাপিকা)	৫৮
পচতি	জন্মৰ পাছদিনৰ দিনা পালন কৰা অন্নুষ্ঠান বিশেষ	১০৪
পঞ্চম অৱস্থা	চৰম অৱস্থা, শেষ অৱস্থা	৭৭
পঞ্চশব্দ	পাঁচবিধ মাজলিক বাতৰ একেলগে কৰা শব্দ	৪৭, ৪৯, ৫৮, ৬৪
পদ্মথানে	পদস্থান	১০২, ১১১
পদ্মবে	পদেবে, ভৰিবে	২, ২২, ১০০
পয়োভৰ	প্ৰতাপ	৩১
পৰিসেক (৭)	পৰিশেষ (৭)	১০৬
পসাৰ	পোহাৰ, বিক্ৰী কৰিবৰ কাৰণে মোলি ৰখা বস্তু	৭৫
পাইক	গাৰে খাটি দিয়া মাহুহ	১০০
পাঞ্চালি (পাঞ্চালী)	নৃত্যযুক্ত গীত, পাঁচালী ; সংস্কৃত পঞ্চালিকা	১, ৫১
পাঞ্জৰ	কাষ	১২
পাতাল-গাড়ুবি	(সং-পাতাল গাড়ী)-এবিধ বহুমলা জাতীয় লতা, পক্ষীৰাজ লতা	১০১
পাবে, পাৰিল পাৰিলন্ত	গুটি বা বীজ সিঁচা	২০
পিঙ্গট	পিঙ্গল বৰণীয়া	৫৪
পিঙ্গলা	শিংগপা বৃক্ষ ; চিচুগছ	১০১
পিনা	সৰু জোঙা মাৰি	৫
পুঙ্কলি	পুঙ্কৰিণী	৭০, ৭১
পেচন্দাৰ	ডিঙিৰ পৰা ওলমি বুকুত পৰি থকা হুগ্-হুগী ধৰণৰ এবিধ অলকাৰ	৫৬
পেঞ্চা	ফেঁচা	৬২
পেটাৰি	সৰু বাকচ	৩
পোঞা	পদ্মা শব্দৰ অপভ্ৰংশ ৰূপ, মনসা দেৱীৰ নাম	১, ৩, ১১, ১৪, ১১৬, ১১৮

ଧ୍ୱଜ	ଅର୍ଥ	ପୃଷ୍ଠା
ଫୁଲଂଗୁ	ଫୁଲବୀ, ଫୁଲର ମାଳା	୮୮
ଫୁଲଧାରି	ଫୁଲନି	୨୫, ୨୧, ୩୭, ୫୦, ୭୧, ୭୮, ୧୨, ୧୫
ବଞ୍ଚସ	ବଞ୍ଚସ	୫୦, ୫୫
ବଞ୍ଚିତ-ଅଳଙ୍କାର	ଅବିଭକ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାର ପରିଧାନ କରା ବଞ୍ଚିତ ପ୍ରକାର ଅଳଙ୍କାର	୨୭, ୧୫
ବନ୍ଧ	ବନ୍ଧ	୨୧, ୮୨
ବବତି	ବ୍ରତୀ	୩, ୫୫
ବବନାହି	ବବନାଞ୍ଜୀ	୮୨
ବବାହିଛି	ବଢ଼ାହିଛି, ଆଗଲେ ନିଛି	୧୩
ବହୁସା	ସହଚର	୫୫, ୫୬, ୫୦, ୫୭
ବାଉ, ବାସ	ବାୟୁ	୧୧, ୨୨, ୩୨, ୫୬, ୭୧, ୧୦,
ବାଉ, ବାଉଟି	ବାହୁଟି, ବାହୁତ ପିନ୍ଧା ଅଳଙ୍କାର	୨୫, ୫୨, ୮୦
ବାଞ୍ଚାନୀ	ବନିଞ୍ଚାନୀ (ଙ୍ଗୀ)	୮୧
ବାଲି, ବାଲୀ	ବାଲିକା, ବାଳା	୨୩, ୧୧୧, ୧୧୩, ୧୨୫
ବାଞ୍ଚସା	ମହାଦେବର ବୃକ୍ଷ	୧୮, ୧୨, ୨୦, ୭୮
ବାହ, ବାହ	ବାହ	୨୧, ୨୮, ୫୦
ବାହିତା	ନାଶ୍ୱରୀ	୧୨୦
ବାହୁଡ଼ା	(ବାହୁଲୀ — ବାହୁଡ଼ୀ — ବାହୁଡ଼ା) ଶକ୍ତି ବା ଚଣ୍ଡୀର ନାମ ବିଶେଷ, ପଦ୍ମା ଦେବୀର ନାମ	୧, ୧୦, ୧୧, ୭୩, ୧୨, ୮୦, ୮୫, ୮୧, ୧୨୩
ବାହୁଡ଼ିଆ	ଉତ୍ତମ	୨୮, ୫୫, ୫୫, ୭୧, ୭୨, ୧୭, ୨୮
ବାହୁଡ଼ିଲ	ଉତ୍ତମ	୭୨, ୨୦
ବିଚାହିଲ	ବହୁଲୀ ମେଳି ଦିଆ, ବିକୃତ କରା	୩୩, ୮୮
ବିଚାବିଳା, ବିବଚିଳା	ସଞ୍ଚାଳେ	୨୫, ୫୨, ୫୨, ୧୫, ୧୦୧
ବିଚି	ଞ୍ଚି, ବିଧାନ	
ବିଧୋଷା	ବିଧୋଷା	୧୦୫, ୧୨୧
ବିହାସ	ବିବାହ	୧, ୧୨୧, ୧୨୫
ବୁହିତ	(ସଂ-ବୁହିତ) = ନାଶ	୨୨, ୨୫, ୨୫, ୨୧, ୨୨, ୧୦୦, ୧୦୩, ୧୨୫
ବୁଞ୍ଚାଳି	କାଠିନି, ହାବି (ସଂ-ବୁଞ୍ଚାଳି)	୨୨
ବେଟୁ	(ସଂ-ବୁଞ୍ଚ) ଆବିବି ବା ସଂଗ୍ରହ କରି ବର୍ଣ୍ଣା କାଞ୍ଚ	୧୧୫

শব্দ	অৰ্থ	পৃষ্ঠা
বেনা	বীণা	২৩
বেশাই, বেসাই	বেহাই, হাটকৰা	১৩, ৪৫
বৈচাৰি	বেচাৰি	১০৮
বোকাণ্ড	মোনা, ঝুলি	৩০, ৫২
বোদলায়ে	সলোৰা, সলায়	
বৌলা	বৃক্ষ বিশেষ (সং-বহুবাব)	
	বোবাল গছ, ঘাপথৰা গছ	২২
ব্যালিশ, ব্যাল্লিশ ফুল	সকলোবিধ ফুলৰ সমষ্টি ব্যাল্লিশ ফুল বুলিলে	২১, ২২, ৩৩, ৩৬
	সকলো প্ৰকাৰ ফুল বুলায়	৬৮, ৭৩, ৭৮
ব্যোৰকা	গড়, বেটনি	
ব্ৰহ্মাণি, ব্ৰহ্মাণী	ব্ৰহ্মানী, পদ্মা বা মনসাৰ অল্পতম বিশেষণ	৩, ৭, ৮, ১০, ১১, ৩৬, ৬৩, ৭৭, ৭৮, ৭৯, ৮০, ৮৫, ৮৭, ১১২, ১২৩
ভাইঞ্জ	ভাত্ৰুজায়া	
ভায়	ভাৰ	৩২, ৩৬, ৬৮, ১০৪, ১০৬
ভুকি	ভুকু	১০৩
ভুখিল	ক্ষুধাতুৰ	৩২
ভোক্ষ	ভোক	
মঞ্চ	ওখচাং, ঠায়ে ঠায়ে মৰ্ত্য বা পৃথিবী অৰ্থতো	৫, ১১, ১২, ১৪
	প্ৰয়োগ কৰিছে	৬০, ৭২, ৭৩
মঞ্জু, মঞ্জুস	(সং-মঞ্জুস) চন্দুক নাও, তৰী	৩
মন্দিৰা	মন্দিৰ	১০৪
মাঞ্জাহ	মাঞ্জাস (বং-মাঙ্গাস)	
	(সং-মঞ্জুস) নাও, তৰী	৩
মাইড়য়া, মাইড়নী	মবীয়া, মবিয়ানী মনসা দেবীৰ পূজাৰ প্ৰথম প্ৰবৰ্ত্তক বুলি জন প্ৰবাদ আছে	৫
মাগুলি	মাৰলি	৩
মানসিল	ইচ্ছা কৰিলে	২৬
মাল	মালা	
মালক	ফুলনি	২১, ২২, ২৩, ২৭, ২৮, ৩০, ৩২, ৭৪
মাল্যাৰি	মালিনী	৩৭

শব্দ	অর্থ	পৃষ্ঠা
মুখচক্রিকা	বিখ্যাত পাছত দবা কছাই প্ৰথমবাৰ মুখ দৰ্শন কৰা অমুঠান	৬০
মুণ্ডিমাৰি, মুড়িআৰি	মূৰত পিন্ধা ভূষণ টোপৰ	৮, ৫১, ৫২, ৬০
মুৰাৰি খোপা	মনিৰে কাজ কৰা ঘৰৰ বেৰত বা ওপৰত ওলোমাই খোৰা শোভাজনক বস্তু	৪৮, ৯৪, ১০০
মৃত্যু	মৃত্যু অৱস্থাতে	৯
মোচ্চাৰ	সম্ভৱতঃ 'মশাৰি' অৰ্থত ব্যবহাৰ হৈছে (হিন্দী মচ্চৰ = মছ)	১০৩
বাউল	(হিং-বাৱল = দলপতি) প্ৰধান, পতি, মুখ্য	৩১
বাণ্ডী	বিধবা	১০৩, ১১৩, ১২১, ১২৩
বায়	বাও শব্দ	৭, ১৩, ২৪, ২৫, ২৭, ৩৫ ৪৬, ৬৯, ৭০, ১০৬
বিদ্ধি	সম্পত্তি, ঐশ্বৰ্য্য	
কপমান	কপবান	২৬
লয়মু	লবমু, মাখন	৪৫, ৫১
লাউকেৰ	লাঙৰ	৫৬, ৫৮
লাহা	লা, ধাতু বিশেষ	৯৪, ১০২
লুইয়া, লুয়া	লুই, কাপোৰ, পছমী চাদৰ বিশেষ	১২, ১৩
লুইহ	চকুলো	২৬, ১১১, ১১৬
লো	চকুলো	
লোটনি	বেনী, কেশবিজ্ঞাস	১২, ৭৪
শিঠান	শিৰস্থান, মূৰশিতান	১০৯
শুঠি (শুঠি)	শুকান আদা	১
শ্ৰবশ্ৰব	শ্ৰব-শ্ৰব, যজ্ঞত ঘিঁউ খলা হেতাৰ নিচিনা পাত্ৰঘয়	৫১
সআনে	সানলৈ	১
সআৰ	সংসাৰ	১১
সোঞ্চা মিঞ্চা	সঁচা মিছা	৩৬
সজা বিজা	পাৰ্ৱতীৰ অমুচৰী হুজনীৰ নাম	২৭, ৪৫, ৫২, ৬৩, ৬৪, ৭০
সঠিত	ওচৰত, কাষত	১১৭
সফুৰা	সঁফুৰা, সৰুটেমা	৪৬, ৪৭

(ট)

শব্দ	অর্থ	পৃষ্ঠা
সলথ	হলথ গছ, বৃক্ষ বিশেষ	২২
সান	স্বন শব্দ, ইছাবা	৩৮
সাবস্বয়া	মধুর কোমল শব্দ	৩৫
সুতলি	মালা	১১৪
সুতাৰ	সুত্রধাৰ, বাঁটে	১৪
স্বয়াই	(সং-সুচি) বেঞ্জোৰে	১৩
সেবাল	শেলুৰৈ (সং-শৈবাল)	৭
সোণাৰ লাঠ	সোণাৰ গছৰ দীঘল ছে'ই ।	১০২
সোস্তে	সোঁতত	১০০, ১১২
সোলয়-সম্পূৰ্ণ	— যোলকলাই সম্পূৰ্ণ	৪৮
সোলোকাল	— খুলি মুকাল কৰা (to untie)	৩৫
হয়া	— হাবা	
হৰ (বাসাহৰ)	= ঘৰ	৬৩, ৬২, ৭০, ৭৩, ৮১
হাৰ্কাবিলা	= আছান কৰিলে	১২২
হাৰ্গিনা	= সবঞ্জাম	১৮
হিডল	= হিজল গছ	২৩
হিন্দুল	— হেঙ্গুল, বং বিশেষ	২৩
হিম্মানি	হীৰমণি হিৰা + মণি	১২, ৪৮
হেঠে	তলত (সং-অধস্তাং)	১৪, ২৬, ৭৮
